A STUDY OF
PERSIAN GRAMMAR
FOR
COLLEGE STUDENTS

SUFI ABDUL AZIZ

A STUDY OF
PERSIAN GRAMMAR
FOR
COLLEGE STUDENTS

by

SUFI ABDUL AZIZ, M.A., M.O.L.
L.H.M.S. (Calcutta), M.P.M.C. (Bombay).
PROFESSOR OF PERSIAN, G.N. KHALSA COLLEGE, GUJRANWALA
Author of "Essentials of Persian Translation"; "Essentials of Arabic Translation" etc., etc.

NEW (SECOND) EDITION

Thoroughly Revised

Price Rs. ... only

1939
ATMA RAM & SONS
EDUCATIONAL PUBLISHERS & BOOKSELLERS
LAHORE

Published by
Brij Lal Pury of Messrs. Atma Ram & Sons
Booksellers, Publishers & Printers,
Anarkali, Lahore.

BY THE SAME AUTHOR

ESSENTIALS OF PERSIAN TRANSLATION (*Third Edition*)	... 1.4.0
ESSENTIALS OF ARABIC TRANSLATION	... 1.4.0
INTERMEDIATE PERSIAN MADE-EASY	... 1.0.0
A STUDY OF ARABIC GRAMMAR	... 1.8.0

Printed by
Ram Lal Pury
at
The University Tutorial Press
Lal Chand Street, Anarkali
Lahore

PREFACE TO THE SECOND EDITION

The present edition has been completely overhauled and greatly improved. The printing and general get-up are also much better while the price remains the same.

The author is very much grateful to the authorities of Madras and Delhi Universities for prescribing the book as a text-book.

January, 1939. S. A. AZIZ.

PREFACE TO THE FIRST EDITION

This book on Persian Grammar is intended for the students who are studying Persian in Indian Colleges. An attempt has throughout been made to treat the subject, so far as possible, on modern lines. A good use of the students' knowledge of English Grammar has therefore been made on all possible occasions. A due amount of Arabic Grammar which is of immense help to the student of Persian in the proper understanding of the subject has also been inserted, where necessary.

The work is mainly divided into two books. The 'first book' embodies the elementary branches of the subject *viz.*: Orthography, Etymology, and Syntax, while in the 'second book' are discussed the higher branches of the science *i.e.* Rhetoric and Prosody. The 'second book' is of special assistance to the degree students, and others who are keenly interested in the subject and want to appear in some competitive examination.

In compiling the book I made use of the works of Colonel Rhillot, John Platts, George Ranking, Muhaqqiq Tusi,

Professor Browne, Captain Pybus, Rashid-ud-din Watwat and many others to whom I express my sincerest obligations. My thanks are also due to my dear friend Mr. Mohammad Sardar Khan, B. A. (Hons.), of the Government College, Lahore, who devoted much of his precious time to the reading of the proof-sheets.

GUJRANWALA. S. A. AZIZ.

CONTENTS

BOOK I

PART I

INTRODUCTORY

PART II

ETYMOLOGY

PART III

SYNTAX

BOOK II

PART I

VARIOUS KINDS OF PROSE AND POETRY

PART II

RHETORIC

PART III

PROSODY

BOOK I

ORTHOGRAPHY, ETYMOLOGY AND SYNTAX

A STUDY OF

PERSIAN GRAMMAR

PART I

INTRODUCTORY

CHAPTER I

INTRODUCTION

Grammar is the science of the right use of language. It deals with the rules that go to make the language correct.

Persian Grammar, therefore, teaches us how to speak and write correct Persian. Grammarians generally divide it into five parts :—

(1) عِلم ہجا : Orthography.

It treats of the letters and vowel points, and discusses their nature and properties.

(2) عِلم صرف : Etymology.

It deals with the words, and treats of the modifications they are required to undergo.

(3) عِلم نحو : Syntax.

It treats of the phrases, clauses, and sentences, and discusses the proper arrangement of the words thereof.

(4) عِلم بلاغت : Rhetoric.

It deals with the rules that make the expression impressive, and the style high and ornamental.

(5) عِلم عروض : Prosody.

It treats of the laws of versification.

N.B.—In this chapter it is the first branch of the subject *i.e.*, علمِ ہجا that will mainly be discussed.

It should be borne in mind that the written character used by the ancient Persians in the pre-Islamic period was not at all what we are using to-day. It did not resemble our present Persian script in the least. It absolutely differed from it, and is only retained these days by a few Pársis who form but a nominal part of the population. The ancient Persian script was made of twenty four letters, the sounds of which we now represent by the following letters of Arabic origin:

ا ب (پ) ت ج (چ) خ د ر ز (ژ) س ش غ ف

ک (ڭ or گ) ل م ن ن̂ و ہ ي.

N.B.—The sounds expressed by the symbols put within brackets cannot reasonably be traced among the Arabs. The structure of the Arabs' lips, throats and other vocal organs is physiologically different from that of the Persians, so they are incapable of producing these sounds. The letters representing these sounds are, therefore, of purely Persian invention.

When the Arabs conquered Persia in the middle of the 7th century A. D., a part of the conquered nation embraced Islam—the religion of the conquerors. These converts on account of their love for Islam soon learnt the 'Arabic Alphabet' to study the Holy Quran and to take notes of the religious doctrines preached to them. The religion rapidly spread, and with it fell the old script giving place to the new one.

The Persians' love for their new religion was so intense, that they did not only adopt the script of their rulers, but they made a very liberal and extensive use of their words, too. So the letters

ث ح ذ ص ض ط ظ ع ق ء

which are purely Arabic, too, came to get their place in their Persian Alphabet.

Not only this, the Persians even tried, though unnecessarily, to make some of their Persian words look as if they are of Arabic origin ; as شصت (شست), طهمورث (تهمورس), صد (سد), etc.

So the modern Alphabet of our Persian language consists of the following letters which are given in the next chapter with some of their significations* as some of the letters are used as particles حروف .

* Though significations form a part of Etymology, yet they are given along with the alphabetical letters, as the book is not intended for beginners but for advanced students.

CHAPTER II

PERSIAN ALPHABET

1. ا : (alif)—the first letter of the alphabet. To this the Persian poets generally compare the tall body of their Beloveds; as

هر سرو که در چمن بر آید   پیشِ الف قدت چو نون باد

Grammarians assign various names to الف according to its use (etymologically).

(*i*) الفِ ندا : the 'alif' of invocation. It is suffixed to nouns to form the vocative case; as بلبلا (اے بلبل) محسنا (اے محسن), etc.

(*ii*) الفِ ندبه : the exclamatory 'alif.' It is suffixed to nouns to express grief; as دریغا (Alas), حسرتا (O pity), فریادا (Oh misery), etc.

(*iii*) الفِ قسمیه : It is used to express 'Oath': حقّا (by God.)

حقّا که با عقوبتِ دوزخ برابر است   رفتن بپائمردیِ همسایه در بهشت

(*iv*) الفِ دعا : the optative 'alif.' It is inserted in verbs; as دهاد, کناد, مبیناد, etc.

(*v*) الفِ رابطه : the copulative 'alif.' It joins two identical words; as دمادم (every moment), دوشا دوش (shoulder to shoulder), سراسر (completely), etc.

It is called الفِ اتصال, too.

(*vi*) الفِ عطف : the conjuctive 'alif.' It joins two dissimilar words; as شبا روز, سراپا, تگاپو, etc.

(*vii*) الفِ فاعلیت : the 'alif' of agency. It is suffixed to an imperative to give it the force of a present participle; as جویا, گویا, دانا, بینا etc.

(*viii*) الفِ مفعولیت : the 'alif' of passivity. This 'alif' gives the force of a past participle; as پذیرا (from پذیرفتن) = پذیرفته 'worthy of being accepted.'

(*ix*) الفِ وصفیه : It is used to denote a quality; as زیبا (from زیب) 'graceful.'

(*x*) الفِ تعظیمی : It is only suffixed to titles, and Proper names; as سعدیا, حالیا, طالبا.

(*xi*) الفِ کثرت : the 'alif' of intensity. It is suffixed to adjectives to denote excess; as خوشا (exceedingly happy), اندکا (too little) etc.
It is called الفِ فراوانی, too.

(*xii*) الفِ مصدری : It is added to adjectives to form abstract nouns: as پہنا (from پہن), فراخا (from فراخ) etc.
ع فراخاے جہاں بر خود مکن تنگ

(*xiii*) الفِ وصلی : the introductory 'alif.' It is used at the beginning of certain Persian words without affecting the sense; as اُشتر (from شتر); اِسکندر (from سکندر).

N.B.—This 'alif' is مفتوح, when placed before a word of two letters as ابے in

ع ابے حکمِ شرع آب خوردن خطاست

i.e., بے حکمِ شرع, but when it precedes a word of more than two letters, it takes the حرکت of the first letter of the word, making it quiescent ساکن ; as آفلاطون (from فلاطون), اِسکندر (from سِکندر), اُشتر (from شُتر), etc.

(*xiv*) اَلِفِ زائد : the superfluous 'alif.'

It is generally added at the end of the word, especially in Poetry, for metre's sake as گفتا (گفت)

سیاهی بر آمد برهنه تنا (تن) بپاوبخت با پور آهرمنا (آهرمن)

N.B.—It is sometimes inserted in the middle; as پیراہن (from پیرہن), سبز رنگ (سبز رنگ), etc.

(*xv*) اَلِفِ تنوین : It is suffixed to the words of Arabic origin; as غالباً, دائماً, عموماً, etc.

2. ب : It is called باے موحده 'the single dotted' to distinguish it from پ. This, too, is of various kinds according to its use.

(*i*) باے اتصال : It joins two identical words; as دمبدم, شہر به شہر, روز بروز, etc.

(*ii*) باے استعانت : It denotes 'Instrument'; as من او را بشمشیر کشتم 'I killed him *with* a sword.'

(*iii*) باے معیت—It means 'along with'; as خر را به پالان فروختم 'I sold the donkey along with its paddle.'

(*iv*) باے قربت—It shows 'nearness of some kind'; as من او را به پدرش بردم I took him to his father.'

(*v*) باے علت—It denotes 'cause'; as بدیدنش رفتم 'I went to see him.'

(*vi*) باے استعلا—It means 'on' or 'upon'; as او ببام رفت.

(*vii*) باے توسل— It means 'for the sake of'; as بدان را به نیکان به بخشد کریم *i.e.*, for the sake of the pious.

(*viii*) باے معاوضه—It indicates 'exchange'; as این کتاب را به دو روپیه خریدم.

(*ix*) باے زائد—It gives no meaning at all; as آنجا برو.

It is generally prefixed to verbs and is مضموم or مکسور.

(*a*) مضموم, when added to a مضموم letter, as in بُگفت, بُکُشا and بشما.

(*b*) مکسور, when precedes a letter which is not مضموم (but مفتوح or مکسور); as بِیار, بِنشین, بِگیر etc.

N.B.—And when this redundant ب is used with a word other than a verb, it is always مفتوح, as in بَجز, بَغیر, etc.

(*x*) باے قسمیہ—It is used to express 'Oath'; as بخدا (I swear by God.)

بتو نسبت نباشد ہیچ تن را ۔ نہ تن باللّٰہ کہ مثلت جاں نباشد

(*xi*) باے ظرفیت—It denotes time or place; as بدانجا رفتم 'I went thither', برادرم بشب نخفت 'My brother did not sleep at night.'

(*xii*) باے مفعولیت—It stands for را (the sign of مفعول); as پسرِ شما را گفتم *i.e.*, بہ پسرِ شما گفتم.

(*xiii*) باے اضافت—It stands in place of اضافت; as من بپول محتاج نیستم 'I do not stand in need of money.' *i.e.*. من محتاجِ پول نیستم

(*xiv*) باے ابتدائیہ—It indicates commencement; as بنامِ خداوندِ فریاد رس *i.e.* ابتدا میکنم بنامِ خدا.

(*xv*) باے انتہائیہ—It means تا; as زمشرق بمغرب بگردیدہ ام 'I have wandered from east to west''

Note—ب is interchangable with و; as نہیو (نہیب) 'fear'; سیو (سیب) 'apple' etc.

3. It is called باے فارسی, as it is not used in Arabic. It is frequently interchangable with ب and ف: as اسب (اسپ), سفید (سپید) etc.

4. Etymologically it is 2nd person singular, meaning 'thee,' 'thou,' etc. It is مضموم when occurs in the beginning as تُرا, تُست, but when it is used alone, its ضمہ is changed into و as تُو. It is always ساکن, when suffixed to a word; as کتابت (thy book), دیدندت (they saw thee).

In Arabic it is sometimes written as ۃ, as حیاۃ (حیات).

Note—It is commonly interchangable with د, as زر تشت, زر دشت, کدخدا, کتخدا,

5. ث : It is purely an Arabic letter. The Arabs pronounce it as *s* (*s* in its softened form), but the Persians and Indians treat it exactly as س.

6. ج : It is called جیم تازی or جیم عربی to distinguish it from چ. It is commonly interchangeable with ز, ژ and چ; as کژ (کج 'crooked'), چوزه (جوجه 'a chicken') etc.

7. چ : It is called جیم فارسی or جیم عجمی, as the Arabs do not use it.

It is مکسور, when prefixed to a word as in چگونه, چیست, چرا, etc; and مفتوح, when added at the end of a word to make it diminutive (اسم مصغر) as in صندوقچه and دریاچه. But when it stands alone, ه is suffixed to it for اظهار حرکت, as in چه میگوئی ؟

It is used to express :—

(*i*) استفهام اقراری : Interrogation implying affirmation; as

گر آن کرگس نبود پس چه بود ؟.

(*ii*) استفهام انکاری : Interrogation implying negation; as

این لفظ از من بپرسید. اختر چه داند ؟

(*iii*) استفهام استخباری : Interrogative.

as چه میخورید ؟ 'What do you eat'?

(*iv*) تحقیر : contempt; as او چه باشد که در مقابلهٔ ما بیاید

(*v*) مساوات : equality; as

چو آهنگِ رفتن کند جانِ پاک چه بر تخت مردن چه بر روی خاک

(*vi*) تفخیم : greatness; as ! بدرش چه عالم متبحراست

(*vii*) علت : cause; as بدیشان نرفتم چه خوف بوده مرا بزنند

(*viii*) اسم موصول : Relative Pronoun; as

هر چه *i,e.,* ع چه باشد میسر بزودی فرست

(*ix*) نهی : Negative command; as ! این چه میگوئی *i.e.,* 'Don't say this.'

(*x*) علامتِ تصغیر: Sign of Diminutive, as باغچه 'a small garden.'

Note :—It is interchangable with ش and ژ; as لخشه (لخچه 'a flame'), پزشک (پچشک 'a physician').

8. ح: It is an Arabic letter, and is generally called حاے حلقی as it is prononnced in the throat. The Persians and Indians pronounce it as an ordinary ه 'h.'

Note :—Children in Persia, India and Afghanistan are, in the beginning, taught to make a distinction between ح and ه, ط and ت, ص and س, س and ث, ض and ظ, ذ and ز, ق and ک etc. but in practice no distinction whatsoever is made.

9. خ: It is called خاے منقوطه 'the dotted kh,' as it is in reality ح 'h' which is hardened to خ 'kh.'

10. د: It is called دال مہمله or دال غیر منقوطه 'the undotted 'd.' It is sometimes omitted as in شاباش (شاد باش) سپیدیو (سپیددیو) etc. It is interchangeable with ت and ذ ; as دراج, تراج 'a partridge'; استاذ, استاد 'a teacher.'

11. ذ: This is called ذال منقوطه the dotted z, and is used only in Arabic words. It is interchangeable with د ; as گنبذ, گنبد.

12. ر: This is called راے مہمله or راے غیر منقوطه 'the undotted 'r.' It is interchanged with ل; as نیلوفل (نیلوفر 'a waterlily').

13. ز: This is called زاے معجمه or زاے منقوطه, and is the hardened form of ذال. In English it is 'z.'

It is :—

(*i*) ابتدائیه (from) ; as از انگلستان آمده ام (از is in reality ز. The form از is used in both prose and poetry, while the form ز is used only in poetry.)

(*ii*) تبعیضیه (out of) ; as یکے از امرا بخانه ام آمد

(*iii*) ظرفیه (in) ; as ادیم از چہل روز گردد تمام

(*iv*) تعلیلیه (on account of) ; as از کثرتِ باران بیرون نرفتم.

(*v*) اضافیه (of) ; as این اسپ از من نیست i.e., اسپِ من

(The preposition ز is usually written as از).

Note :—از is sometimes superfluous ; as in درآن میدان بجز از این کتاب از بہر شما آوردہ ام or شما سخصے ندیدم

14. ژ : It is called زاے عجمی or زاے فارسی, it occurs in Persian words and not in Arabic words. It is interchangeable with ج as given above.

15. س : It is called سین مہملہ or سین غیر منقوطہ 'the undotted 's.' It interchanges with ص as قفص, قفس 'a cage.'

16. This is called شین منقوطہ 'the dotted 'sh.'

It is used :—

(*i*) as a sign of Verbal Noun ; as آمیزش- سوزش etc.,

(*ii*) as a ضمیر, as دیروز پدرش نیامد.

It interchanges with ج as کاش, کاج .

17. ص : It is an Arabic letter, and is called صاد مہملہ or صاد غیر منقوطہ. It sounds somewhat like the hardened 's' as in صریر.

18. ض : This too, never occurs in Persian words. It is called ضاد منقوطہ 'the dotted z' to distinguish it from ص which is of the same form. In Arabic it is an aspirated 'd', but in Persian it has the sound of a hardened ز as in ضرر.

19. ط : This, too, is an Arabic letter. It is called طاے مہملہ or طاے غیر منقوطہ to distinguish it from ظ which bears the same form. The Persians pronounce it as ت, but some educated people try to imitate the Arab pronunciation.

20. ظ : This Arabic letter is called ظاے منقوطہ 'the dotted z'. The Persians pronounce it as ز as in 'ظالم'.

21. ع : This Arabic letter is called عین مہملہ or عین غیر منقوطہ the undotted 'ع'. In Arabic it is a strong guttural, but the Persians treat it as الف, as علم (a banner). In the middle of a word it is pronounced with a little trill ; as in بعید, طاعن, معمول etc.

22. غ: This is called غینِ معجمه or غینِ منقوطه 'the dotted غ' to distinguish it from ع. It interchanges with گ as غلوله, گلوله.

23. ف: This is sometimes called فاے سعفص and interchanges with پ; as سفید, سپید.

24. ق: It is an Arabic letter and is pronounced from the depth of the throat. It interchanges with غ; as آقا, آغا.

25. ک: This is called کافِ تازی or کافِ عربی to distinguish it from گ. This, too, like ق sometimes interchanges with غ; as زغال, زگال.

26. گ: This is called کافِ فارسی or کافِ عجمی and is generally interchangeable with ج as: لگام, لجام.

27. ل: This is exactly the English 'l' and interchanges with ر; as زلو, زور.

28. م: This is 'm', and is used as:—

(*i*) ضمیرِ متکلم 'Personal Pronoun in the first Person', as کتابم بیار.

(*ii*) میمِ فعلی meaning ہستم; as وزیر بادشا ہم i.e. وزیرِ بادشاہ ہستم

(*iii*) میمِ نہی: 'Negative imperative'; as مخند 'Don't laugh'.

(*iv*) میمِ تانیث as بیگم and خانم (feminines of بیگ and خان respectively).

(*v*) عددِ صفاتی 'cardinal number'; as دہم 'tenth' صدم 'hundredth' etc.

29. ن: This is exactly 'n' and is used to change the form of verbs from affirmative to negative; as ننویسد (from نویسد), نکرد (from کرد), نکن (from کن).

30. ں: This is not نون, but نوں: the 'nasal n' which is unreasonably called نونِ غنه. Grammarians do not regard it a separate letter. But if ذ and ز (or س and ص; ت and ط; ق and ک etc.), are different letters, ن and ں must be regarded as two

letters, as both represent different sounds. In Hindi there are as many as five different ns 'plu. of n' (ङ, ञ, ण, ग़, न) according to the nature and quality of the sound of n. Even in Gurmukhi (Punjabi) this letter bears three distinct forms:—(*a*) ਠ to represent the hard sound, as in دانا, (*b*) ਣ to denote the soft sound, as in دانہ, and (*c*) a dot (·) placed over a letter to indicate the sound of the so-called نون غنہ; as in جنگ ਜੰਗ When the sounds of n (in دانا دانہ, جنگ, تنبل, (تمبل) etc.), are different, the letters representing them, too, must be different.

31. و: It generally gives the sound of 'v' as in وحشی, but sometimes it represents the sound of 'w' as in خوش and خواستن. This واو representing the sound of 'w' is known as واو اشمام ضمہ or واو معدولہ. Some grammarians do not pronounce this واو at all. To them خواستن 'to wish' and خاستن 'to rise up' pronounce exactly alike.

This letter bears different names according to its use :—

(*i*) واوِ عطف, when it merely joins some words, phrases or clauses; as انور و سرور خیلے ذہین اند

(*ii*) واوِ حالیہ, when it denotes 'circumstance'; as او پسرت را بزد و برادرت حاضر بود 'he hit your son, while your brother was present.'

(*iii*) واوِ تصغیر, when it indicates diminution of size; as پسرو 'a small boy.'

(*iv*) واوِ لزوم, when it shows that two things are inseparable; as :—

اگر دعوتم رد کنی ور قبول | من و دست و دامانِ آلِ رسول

'You may accept my prayers or not. O God! but I'll go on holding the hand and skirts of the Prophet's descendants ?

(*v*) واوِ استبعاد, when it shows remoteness; as من و دشنام 'I to abuse'! (I never abused him) *i.e.*, I am away from abusing.

(*vi*) واوِ زائد ; when it is redundant; as ولیک, ولیکن.

32. ه : This letter is what 'h' is in English, and is called هاے هوز and sometimes هاے مدوره (the round ه). At the end of a word it is sometimes pronounced and sometimes not. When هاے ملفوظی is pronounced distinctly, it is called هاے ظاهر or 'the manifest 'h', as in شه 'kiag'; but when silent, it is called هاے مختفی 'the obscure 'h' as in مردکه.

It is sometimes suffixed to Arabic words in the 'masculine gender' to change them into 'feminines' as in عاقلة, فاضلة, ملکة etc.

33. ء : According to the Arabs when الف is movent (متحرک), it is همزه; and when quiescent (ساکن), it is الف. Thus in the word نان we have an الف, while in جرأت we have a همزه. In بزءِ خدا the first one is همزه and the second one الف.

34. ی : It is just like the English letter 'y'. At the beginning of a word it is a consonant and is pronounced very distinctly as is 'یمن' and 'yes' at the end like a long vowel as in 'آزردی' and 'day'; and in the middle it is sometimes a consonant, and sometimes a vowel; as in بمیدنی, بکیک, بیوت, ابیات etc.

NUMERICAL VALUE OF LETTERS

Alphabetical letters are also used as numerals, and their use in this connection occurs chiefly to commemorate important events, such as births, deaths, battles, completion of books and buildings etc. The word or group of words giving the required date is styled a 'chronogram'.

The numerical order of the letters differ from the one given above. The following meaningless words show their numerical order.

کلمن	حطی	هوز	ابجد
20 30 40 50	8 9 10	5 6 7	1 2 3 4
ضظغ	ثخذ	قرشت	سعفص
800 900 1000	500 600 700	100 200 300 400	60 70 80 90

The death of King Taimur ' تیمور ' which took place in 807 (H) was commemorated by the chronogram وداعِ شہریاری 'Farewell to Sovereignty'.

و	د	ا	ع	ش	ہ	ر	ی	ا	ر	ی	وداع شہر یاری
6	4	1	70	300	5	200	10	1	200	10	807

The Persian letters پ , چ , ژ , گ have the same value as their corresponding Arabic letters ب , ج , ز , and ک . Similarly the Urdu letters ٹ , ڈ , ڑ are of the value of their cognate letters ت , د and ر . Thus the numerical value of—

بائی اے سٹڈی آو پرشین گرامر بائی صوفی عبدالعزیز

(Buy 'A Study of Persian Grammar by Sufi Abdul Aziz') is—1931 : the year in which the book was published for the first time.

بائی	(2+1+1+10)	= 14
اے	(1+10)	= 11
سٹڈی	(60+400+ +10)	= 474
آو	(1+1+6)	= 8
پرشین	(2+200+300 +10+50)	= 562
گرامر	(20+200+1 +40+200)	= 461
بائی	(2+1+1+10)	= 14
صوفی	(90+6+80+10)	= 186
عبدالعزیز	(70+2+4+1 +30+70+7 +10+7)	= 201
The year 1931 (A. D)		1931

Note :—In reckoning the numerical value مشدد letters are treated as single letters.

Division of Letters.

A. Alphabetical letters are divided into three classes as regards their names.

(*i*) ملفوظی : Their names are formed by two letters: as با , تا , خا etc.

(*ii*) مکتوبی : Their names are written with three letters, the first and the last being the same ; as میم , نون .

(*iii*) ملفوظی : They are also written with three letters, but in this case the initial and the final letters are different ; as الف , جیم atc.

B. As regards 'form' letters are divided into two kinds :—

(*i*) متشابه : They resemble in shape irrespective of their number and position of dots ; as ث ت پ ب . Similarly ح چ ج خ and د ذ etc. are حروف متشابه They are also called حروف متماثل

As regards 'dots' they are further divided into منقوطه and غیر منقوطه.

(*a*) منقوطه 'dotted' that bear a dot ' نقطه ' or dots ; as ب ت ج etc. They are also called معجمه and are either فوقانی *i.e.* 'dotted above', or تحتانی 'dotted below'

These dotted letters are again distinguished by موحده marked by one dot, مثناة marked by two dots, and مثلثه marked by three dots.

(*b*) غیر منقوطه 'dotless'. They do not bear any dot as ح , د .

(*ii*) غیر متشابه : They stand singly in their form; as ا , م .

C. As regards 'vocal organs' employed in uttering the letters, they are of five divisions :—

(*i*) حلقیه : 'Gutturals' *i.e.* throat letters. They are ا, ح, خ ، ع , غ ، ء , ہ .

(*ii*) لہویه 'Palatals' *i.e.* Palate letters. They are ج , چ , ق , ک , گ , ی .

(*iii*) اسلیه : 'Linguals' *i.e.*, tongue letters. They are ز , ژ , ز , س , ش , ص , ض .

(*iv*) سنیه : 'Dentals' *i.e.*, tooth letters. They are ت , ث , د , ذ , ط , ظ , ل , ن , ں .

(*v*) شفویه : 'Labials' *i.e.*, lip letters. They are ب , پ , ف , م , و .

D. There is one further division of letters into شمسی and قمری .

(*i*) حروفِ شمسی : 'Solar Letters'. They are ت ث د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ل ن If the (Arabic) article ال is prefixed to a word beginning with one of them, ل is not sounded. To compensate for this loss the letter following it is doubled; as ش in الشمس and in فخر الدین etc.

(*ii*) حروفِ قمری : 'Lunar Letters'. All other letters are قمری , and with them ل is pronounced; as in القمر , دار الخلافه .

Note:—Purely Persian letters پ , چ , ژ , and گ are neither حروفِ شمسی nor حروفِ قمری , as the article ال is only added to Arabic words.

E. Among Alphabetical Letters ا , و , ی are called حروفِ علت ; the rest حروفِ صحیح .

CHAPTER III

ORTHOGRAPHICAL SIGNS AND TERMS

(*a*) اعراب : Vowel-points. They are three in number, *viz.*, زبر, زیر and پیش. The first and third are written over the letter and the second under, as in کُن-دِی-دَر. In Arabic they are called فتحه, کسره and ضمه. They are known as حرکات (Sing. حرکت), too. A letter bearing a حرکت is called متحرک 'movent.' And again a متحرک letter is termed مفتوح, مکسور and مضموم according to the حرکت ('فتحه, کسره or ضمه') it bears.

(*b*) سکون 'rest'. This mark (ـْ) follows a movent letter (حرف متحرک), and indicates that the syllable ends with it; as in دُشْمَن. It is placed over a letter which is called ساکن 'intert' or زده 'quiescent'. This mark is termed جزم 'amputation,' too.

(*c*) وقف 'pause'. If a movent letter is followed by more than one quiescent letter, the first one is called ساکن and the others موقوف (bearing a وقف) 'paused'. Thus in چست the letter س is ساکن, and ت is موقوف; and in پوست the letter و is ساکن, and س and ت are both موقوف.

(*d*) تشدید : corroboration. The mark تشدید (ـّ) indicates that the letter over which it is placed is pronounced twice, as in شدّت (شِدْدَت). The letter marked with تشدید is known as مشدّد 'corroborated'.

Note :—Pure Persian words accept تشدید very rarely (practically never).

(*e*) تخفیف 'lightening'. It generally signifies that تشدید is removed from a word, as جاده for جادّه 'path', and نظاره for نظّاره 'sight'. A word so lightened is called مخفف .

(*f*) ادغام 'coalescence'. It indicates that one letter is inserted into another ; as ب in شپره (شب پره) 'night flier', 'a bat'. A letter so inserted is called مدغم .

(*g*) تنوین : nunation. This is to double a vowel point and pronounce it with the addition of n sound as in مشارٌ الیه (مشارن) and قرناً بعد قرنٍ (قرنن بعد قرنن). It occurs at the end of Arabic words only. تنوین of فتحه takes an الف after it, except at ة and ء ; as ابتداءً - دفعةً - عمداً . A letter bearing a تنوین is called منون (munawwan).

(*h*) واوِ مجهول : When واو is preceded by a letter which is vowel-less but not inert, it is called مجهول 'unknown' (to the Arabs) ; as in تُو (تُ) and چُو (چُ). As in Persian all the words end in a quiescent letter, it is impossible to write چُ , so و is affixed at the end in place of ضمه and چُ is written as چو . It و follows a مضموم letter, it is called معروف 'known' ; as in سُو 'direction'.

(*i*) یاے مجهول : Similarly when ی is preceded by a vowel-less letter, it is called یاے مجهول ; as in زنے 'a woman.' ی preceded by a کسره is known as یاے معروف ; as in سعدی .

(*j*) ماقبل : A letter preceding another letter is called ماقبل ; In the word نشیمن the letter ش is ماقبل to ی .

(*k*) مابعد : A letter following another letter is called مابعد ; In نشیمن the letter ی is مابعد to ش .

(*l*) حذف : 'Omission.' This is to omit a letter or syllable from the beginning or middle of a word ; as in شبِ the leter ن

is omitted from نشیب , and in اندہ the letter و from اندوہ . The letter omitted thus is called محذوف

(*m*) ترخیم Apocope. This is to drop a letter or syllable at the end of a word, as in دُخت we find the final letter of دختر is dropped. The 'apocopated form' is called مُرخم (murakhkham).

(*n*) اختصار 'Abbreviation.' It is the contraction of a word into a part to indicate the whole ; as :—

رح or [رَحمَۃ اللّٰہ] May God's mercy be on him',

رض [رَضی اللّٰہ عنہ] 'God be pleased with him',

ع [عیسوی] 'Christian era' etc.

(*o*) اشتقاق 'Derivation'. It means deriving words from a root. A word derived is called مشتق [plu. مشتقات]. خندید , خندہ , خندان etc. are all مشتقات from خندیدن .

(*p*) قیاسی : 'Regular'. It is a word that follows some rule.

(*q*) سماعی : 'Irregular'. When a word in its use or derivation follows no general rule, it is called سماعی .

(*r*) نقل : 'shifting.' This is to shift the حرکت of a letter to the preceding one; as in گلستان [گُل سِتان] the کسرہ of س is given to ل which is ساکن .

(*s*) تحریک : It means to make a quiescent letter movent as the quiescent of the Hindi word برسات बरसात. (Sanskrit वर्षा) is made مفتوح [بَرَسَات] in Persian.

(*t*) قلب 'Metathesis'. It is the transposition of the letters of a word without changing the sense ; as in دریوزہ and دروزیہ .

(*u*) ابدال : 'Substitution.' It means substitution of one letter for another without affecting the meaning ; as آغا and آقا .

(*v*) اشباع 'Prolongation', It is to convert vowel points into their corresponding vowels, *i.e.*, فتحہ into الف , کسرہ into ی , and ضمہ into و ; as in آچار [اچار], ایستادن [اِستادن] and اوفتادن [اُفتادن].

(*w*) اماله (from the root مَیل inclination'). It changes الف into ی as in لیکِن [لاکن] , ایمنه [آمنه], بے , تے [با , تا] etc. This change occurs sometimes in Poetry for the sake of the rhyme, where حساب , رکاب , کتاب etc. are converted into حسیب , رکیب and کتیب [with یاے مجہول].

(*x*) مترادف : 'Synonym' (plu. مترادفات). When two or more words bear the same meaning, they are termed مترادفات ; as لاے and دُرد [dregs].

(*y*) تعریب This is to Arabicise a foreign word ; as فیل from the Persian word پیل and تلغراف from the English word 'telegraph'. This Arabicised word is known as معرّب .

(*z*) تفریس : This is to Persianise a foreign word ; as تیاتر for the English word 'theatre,' and کتار for the Hindi word कटार 'a dagger.' Amir Khisrau of Dehli says :—

سرِ آن دو چشم گردم که چو هندوانِ رهزن
همه را بنوکِ مژگان زده بر جگر کتاره

The Persianised word is called مفرّس

PART II

ETYMOLOGY

علم صرف

CHAPTER IV

اجزاے کلام : PARTS OF SPEECH

Etymology or (Accidence) is a part of Grammar in which the *words* of a language are discussed. So it deals with the changes and modifications the words undergo to show their different significations.

The language consists of words 'الفاظ' (plu. of لفظ) or to be more definite, 'significant words' کلمات (plu. of کلمہ: 'a word with meaning' as opposed to مہمل 'the insignificant word', *i.e.*, a word without meaning).

The words that go to make a language fall into eight different categories, known as Parts of Speech, which are briefly illustrated below :—

(1) اسم the Noun. (plu. اسماء)

It denotes generally the name of a quality or thing as :—

(*a*) حمید (the name of a person),

(*b*) گرگ (the name of an animal),

(*c*) دیوار (the name of an inanimate object),

(*d*) دروغ (the name of a quality),

and (*e*) خوردن (the name of an action), etc., etc.

(2) ضمیر : the Pronoun. (plu. ضمائر)

It is a word that is used in place of a noun, as ش in محسن بیمار پدرش تیمار داریش میکند - است The word ش (اش) in both the places is used in place of محسن .

(3) صِفَت : the Adjective. (plu. صفات).

It is a word that qualifies a noun; as بسیار in سخنِ بسیار بے حاجت مگو

The 'noun' qualified is called موصوف .

(4) فعل : The verb. (plu. افعال)

It is a word that refers to one of the three primary tenses: Past, Present and Future as خوردم in دیروز سرکه خوردم .

The verb must be derived from some 'infinitive.' خوردم has been derived from خوردن .

Note :—دیروز (yesterday), too, denotes 'time', but it is not a verb. It is of not an 'infinitive derivation.'

(5) کلماتِ ملحقه : Adverbs.

They are generally inserted in a sentence to add something to the meaning of the Verb; as خوب in حجام سرِ مرا خوب بسترد (خوب بسترد 'shaved well').

They sometimes add to the meaning of other 'Adverbs'; as خیلی in حجام سرم را خیلی خوب بسترد .

And sometimes they add to the meaning of Adjectives as; بسیار in او بسیار نیک است .

(6) کلماتِ رابطه : Prepositions.

They show 'relation' to some Nouns and Pronouns. In fact, they govern them. The word governed by them, or to which they show 'relation' is generally called مجرور .

In the sentence در مکالمه به ابرو اشارت مکن the Prepositions در and به show their relations to مکالمه and ابرو respectively.

(7) کلماتِ اتصالیه : Conjunctions.

They only *join* two or more words, phrases, or clauses; as و joins the words چشم and ابرو in در مکالمه به چشم و ابرو اشارت مکن ,

and the clauses (*a*) بچشم اشارت مکن (*b*) بزبان باطل مگو in the sentence به چشم اشارت مکن و بزبان باطل مگو.

(8) کلماتِ جذباتیه : Interjections.

These words express 'feelings' and 'emotions' of mind ; as حیف in ع—حیف در چشم زدن صحبتِ یار آخر شد , and الا and تا in the following verse :—

الاتا به غفلت نه خسپی که نوم حرام است بر چشمِ سالارِ قوم

Note. The Persian Grammarians following the Arabs divide the 'Parts of Speech' into three main divisions, *viz* :—

1. اسم : the Noun ; and this includes : (*a*) اسما 'Nouns', (*b*) ضمائر 'Pronouns', and (*c*) صفات Adjectives.'

2. فعل : the Verb.

3. حرف : the Particle, which includes :—

(*a*) Adverbs :—ظرفِ زمان 'Adverb of Time', ظرفِ مکان 'Adverb of Place', حروفِ ایجاب و انکار 'Adverbs of Affirmation and Denial', حروفِ استفہام 'Interrogative Adverbs.

(*b*) Prepositions :—حروفِ جارۂ اصلی 'Proper Prepositions', حروفِ جارۂ وضعی 'Nominal Prepositions'. حروفِ استثنا 'the Particles of Exception', and حروفِ تشبیہ the Particles of Similitude.

(*c*) Conjunctions :— حروفِ علت 'Copulative Conjunctions' حروفِ تردید 'Disjunctive Conjunctions', حروفِ تخالف 'Adversative Conjuctions', حروفِ تعلیل 'Casual Conjunctions', حروفِ شرط and حروفِ بیان 'Introductory Conjunctions.

(*d*) Interjections:—حروفِ ندا 'Particles of Exclamation' حروفِ انبساط 'Particles of Exultation', حروفِ تاسف 'Particles of Exclamation', حروفِ تحسین 'Particles of Admiration', حروفِ نفرین 'Particles of Aversion', حروفِ تعجب 'Particles of Wonder', حروفِ تمنا Particles of Desire, and حروفِ تنبیه 'Particles of Admonition.'

CHAPTER V

اسم : THE NOUN

1. اقسام : **Kinds**

There are five different kinds of Nouns :—

1. (اسم) نکرہ : Common.

This is a noun that denotes an indefinite thing or object of a certain species ; as خنجر (a dagger), گل (a flower), چشم (an eye) etc.

اسمِ نکرہ includes mainly :—

(*i*) اسمِ ذات : Substantive ; as کتاب (a book),

(*ii*) اسمِ فاعل : The Noun of Agency ; as قاتل (a murderer),

(*iii*) اسمِ مفعول : The Noun of Object ; as محبوب (a beloved).

(*iv*) اسمِ آلہ : The Noun of Instrument ; as جاروب (a broom),

(*v*) اسمِ ظرف : The Noun of Time and Place ; as بتکدہ (an idol-temple),

(*vi*) اسمِ صوت : The Noun of Sound ; as عوعو (bow vow : the barking of a dog),

(*vii*) اسمِ تصغیر : The Diminutive Noun ; as مرغک (a little bird, a birdie),

(*viii*) اسمِ مکبر : The Augmentative Noun ; as خراس 'a large mill'—(from آس 'a mill').

2. اسمِ معرفه : Proper.

This noun denotes a particular person or thing; as محمد اقبال, لاهور, آبِ گنگ (the Ganges), etc.

Note:—اسمِ علم : *i.e.*, the Proper name and its various forms, given below all come under اسمِ معرفه, as they refer to particular persons.

(*i*) خطاب : 'Title'; as سالارِ جنگ,

(*ii*) لقب : 'Epithet'; as ذوالفقار (لقب of حضرت علی رض the Fourth Great Caliph of Islam)

(*iii*) تخلص : 'nom-de-guerre'; as حالی (the Poetic Name of سید الطاف حسین مرحوم of Panipat),

(*iv*) کنیت : Filionymic etc.; as بو سلمان (the father of Salman), and امِ سلمه (the mother of Salman),

and (*v*) عرف : 'alias', as گلّو the real name may be Gul Mohammad, Gulshan Rai, Gulab Singh or some other.

3. اسمِ جمع : Collective.

This is a noun that refers to the class (and not to any individual); as فوج (an army), طائفه (a band), جماعه (an assembly), etc.

4. اسمِ مادیه : Material.

This noun denotes the stuff or material of which a thing is made: as آرد (wheat), زر (gold), چوب (wood) etc.

Note:—The Persian grammarians do not regard اسمِ مادیه as a separate class: they reckon it as اسمِ ذکره

5. اسمِ کیفیه : Abstract.

This noun refers to some quality, attribute, or character; as نیکی (virtue), دروغ (falsehood), غرور (pride) etc. It is called

اسمِ معنی, too, as opposed to اسمِ ذات (the Concrete Nonn) which denotes something having a concrete existence.

اسمِ ذات includes اسمِ نکرہ , اسمِ معرفہ , اسمِ جمع and اسمِ مادیہ .

The classification of 'Nouns' illustrated above, is based on the '**meaning**' of the words; but when the '**structure**' of the words is taken into account, 'the Noun' is sub-divided into :—

1. مصدر : Infinitive. (plu. مصادر)

This is a noun that merely denotes an action with no reference to 'time' whatsoever. In Persian its ending is دن or تن ; as in خوردن and نہفتن .

2. مشتق : Derivative. (شق 'to cut open')

اسمِ مشتق or a Derivative Noun is, as its name implies, derived directly or indirectly from some infinitive.

Its main sub-divisions are :—

(*i*) اسمِ فاعل : Active Participle.

It is the 'Noun of Agency' and is generally formed in Persian by moving with a کسرہ the last letter of امر حاضر . and suffixing ندہ to it; as نویسندہ (a writer) from نویس , and بافندہ (a weaver) from باف .

(*ii*) اسمِ ظرف : Passive Participle.

This is the 'Noun of Object', and is usually formed by substituting ہاے مختفی for the final letter of the infinitive; as فروختہ 'sold' (from فروختن), سوختہ 'burnt' (from سوختن), بافتہ 'woven' (from بافتن) etc.

(*iii*) اسمِ ظرف : The Noun of Time and Place.

This Noun illustrates the Time or Place in which an action takes place; as دوشہ 'a milking pail' (from دوشیدن 'to milk'). It is very rare in Persian.

(*iv*) اسمِ آلہ : The Instrumental Noun.

It denotes a means to perform an action; as تابه 'a frying pan' (from تابیدن 'to heat'), پیمانه 'a measure' (from پیمودن 'to measure'), سنبه 'an auger' (from سنبیدن 'to bore') etc.

(*v*) حاصل مصدر : Verbal Noun.

It is nearly (not exactly) the same as the 'Abstract Noun.' It denotes 'state' or 'quality'; as آزمائش 'a test' (from آزمودن), دیدار 'sight' (from دیدن), and شکیبائی 'patience' (from شکیبیدن 'to be patient').

Note 1 :—حاصل مصدر is always a 'derivative noun', while اسم کیفیه the 'abstract noun' may or may not be so.

Note 2 :—اسماے مشتقه or the 'Derivative Nouns' are all 'Common Nouns' so far as their meaning is concerned, with the exception of حاصل مصدر which forms the 'Abstract Noun'.

3. جامد : Primitive.

This is a noun which cannot be referred to any verbal root; as صندلی , خانه , چشم , کاخ , etc. It includes both اسم نکره and اسم معرفه .

2. عدد : Number

In Persian there are two numbers, *viz* :—

1. واحد : Singular, which shows that only one thing is meant.

2. جمع : Plural, that denotes that two or more things are intended.

The 'dual form' (تثنیه) which does exist in all other classical languages is very rarely used in Persian. دارین 'two worlds', فریقین 'two parties', طرفین, جانبین are all Arabic words very commonly used in Persian, زلفین 'two ringlets' is a Persian word used in its dual form.

Rules for the formation of Plurals

A (Classical)

(*i*) **Persian Plurals** ;—

In case of *animate objects* the Plural is generally formed by

adding ان to the singular, as :—

Sing.	پسر	کاتب	برادر	جانور	هندی
Plu.	پسران	کاتبان	برادران	جانوران	هندیان

But, if ہاے مختفی (the obscure ہ) comes at the end, it is changed into گ, as :—

Sing.	فرشته	جمله	خواجه	نویسنده	بیچاره
Plu.	فرشتگان	جملگان	خواجگان	نویسندگان	بیچارگان

Note :—This rule is not applied, when ہ is clearly pronounced, as the plural of شاه is شاہان.

And, if the noun ends in الف or واو, the suffix یان is added instead of ان to form the plural, as :—

Sing.	دانا	بینا	سخنگو	مصلحت جو
Plu.	دانایان	بینایان	سخنگویان	مصلحت جویان

In case of *inanimate objects* ہا is suffixed to the singular, as:

Sing.	قلم	مدت	رکاب	نقل	آبادی
Plu.	قلمها	مدت ہا	رکابها	نقلها	آبادیها

In some cases the plural is formed in both ways, as :—

Sing.	درخت	چشم	موش	بت	بازو
Plu.	درختها	چشمها	موشها	بت ہا	بازو ہا
	درختان	چشمان	موشان	بتان	بازوان

(*ii*) Arabic Plurals :—

Plural forms of Arabic which are most commonly met with in Persian are given below under the recognised **'measures'** اوزان (plu. of وزن) that govern them.

(*i*) The measure فُعُول

Sing.	Plu.	Sing.	Plu.	Sing.	Plu.
برج	بروج	طائر	طیور	قرن	قرون
نجم	نجوم	سطر	سطور	عین	عیون
علم	علوم	شهر [3]	شهور	خط	خطوط
فن	فنون	بحر	بحور	شرط	شروط
عیب	عیوب	امر	امور	حق	حقوق
قلب	قلوب	قصر [4]	قصور	وحش	وحوش
حرب [1]	حروب	نقل	نقول	ملک	ملوک
صنف	صنوف	اصل	اصول	شمع	شموع
سیف [2]	سیوف	عقل	عقول	قید	قیود
حرف	حروف	فصل	فصول	وجه	وجوه

1. a battle, 2. a sword, 3. a month, 4. a palace.

(*ii*) The measure اَفعال

Sing.	Plu.	Sing.	Plu.	Sing.	Plu.
اسم	اسماء	شے	اشیاء	سبب	اسباب
جزو	اجزاء	ابن	ابناء	باب	ابواب
عدو	اعداء	اب	آباء	قطب	اقطاب

Sing.	Plu.	Sing.	Plu.	Sing.	Plu.
عضو	اعضاء	حبیب	احباب	ادب	آداب
حبیب	احباب	شعر	اشعار	ترک	اتراک
لقب	القاب	شریر	اشرار	مِلک	املاک
نسب	انساب	شجر	اشجار	فلک	افلاک
رب	ارباب	فکر	افکار	مال	اموال
بیت	ابیات	نظر	انظار	حال	احوال
موت	اموات	نور	انوار	ہول	اہوال
وقت	اوقات	سفر	اسفار	عمل	اعمال
موج	امواج	نہر	انہار	امل	آمال
فوج	افواج	جنس	اجناس	طفل	اطفال
زوج	زوج	خلط	اخلاط	شکل	اشکال
روح	ارواح	غلط	اغلاط	فعل	افعال
جسد	اجساد	لفظ	الفاظ	مال	اموال
عدد	اعداد	مرض	امراض	بطل	ابطال
ضد	اضداد	ضلع	اضلاع	مثل	امثال
جد	اجداد	نوع	انواع	سقم	اسقام
فرد	افراد	وضع	اوضاع	یوم	ایام
ولد	اولاد	شریف	اشراف	جسم	اجسام
اثر	آثار	وصف	اوصاف	عَلَم	اعلام

Sing.	Plu.	Sing.	Plu.	Sing.	Plu.
تمر	اتمار	صنف	اصناف	قِسم	اقسام
ثمر	اثمار	وقف	اوقاف	قلم	اقلام
حجر	احجار	طرف	اطراف	قوم	اقوام
حُر	احرار	خلف	اخلاف	وطن	اوطان
خبر	اخبار	سلف	اسلاف	وزن	اوزان
ذکر	اذکار	خلق	اخلاق	لون	الوان
طور	اطوار	ورق	اوراق	رکن	ارکان
غیر	اغیار	افق	آفاق	ذهن	اذهان

(*iii*) The measure فُعَلا

Sing.	Plu.	Sing.	Plu.	Sing.	Plu.
ادیب	ادبا	شاعر	شعرا	فاضل	فضلا
امیر	امرا	شریف	شرفا	فقیر	فقرا
جاهل	جهلا	ضعیف	ضعفا	فقیه	فقها
حکیم	حکما	طالب	طلبا	ندیم	ندما
خلیفه	خلفا	عاقل	عقلا	نجیب	نجبا
رفیق	رفقا	عالم	علما	وکیل	وکلا
رئیس	رؤسا	غریب	غربا	وارث	ورثا

(*iv*) The measure فِعال

(with the first letter مکسور and the second مفتوح)

بحر	بحار	روضة	رياض	ظلمت	ظلام
بلد	بلاد	سہم	سہام	عظيم	عظام
ثقة	ثقات	صفت	صفات	كبير	كبار
جہت	جہات	صغير	صغار	ظِل	ظلال
جبل	جبال	صوم	صيام	لئيم	لئام

(*v*) The measure 'فُعّال'

(with the initial letter مضموم and the second مشدد مفتوح)

تاجر	تجار	خادم	خدام	عابد	عباد
جاہل	جہال	زاہد	زہاد	فاجر	فجار
حاكم	حكام	عاشق	عشاق	كافر	كفار

(*iv*) The measure 'مفاعِل'

(The initial letter is میم مفتوح, the third one is الف and the fourth one always مکسور).

منفعت	منافع	مسكن	مساكن	مطلب	مطالب
مشرق	مشارق	معبد	معابد	مرحلہ	مراحل
مغرب	مغارب	معدن	معادن	منزل	منازل
مسجد	مساجد	مصلحت	مصالح	منقبت	مناقب
مسئلہ	مسائل	مقصد	مقاصد	مذہب	مذاہب

(*vii*) The measure اَفعِلا. The first letter is الف مفتوح and the third one always مکسور.

سخی	اسخیا	قوی	اقویا	ولی	اولیا
تقی	اتقیا	نبی	انبیا	غنی	اغنیا

(*viii*) The measure اَفعِلَه

بنا	ابنیه	سوال	اسوله	طعام	اطعمه
جواب	اجوبه	غذا	اغذیه	لسان	السنه
سلاح	اسلحه	شراب	اشربه	مزاج	امزجه

(*ix*) The measure فِعَل

سیرت	سیر	حکمت	حکم	حیله	حیل
حصه	حصص	نعمت	نعم	ملت	ملل
محنت	محن	همت	همم	علت	علل

Note:—The Plurals consist of three letters, of which the first one is مکسور, and the second مفتوح.

(*x*) The measure تفاعیل

تدبیر	تدابیر	تصویر	تصاویر	تجویز	تجاویز
تفسیر	تفسیر	تمثال	تماثیل	ترکیب	تراکیب

Nouns in the 'Feminine Gender' form their Plurals by dropping the final ة and suffixing ات to the Singular; as معاملات from معامله.

Some words have their double plurals, 'جمع الجمع' as بیت. Its plural is بیوت and 'double plural' بیوتات.

Some words, which have more than one meaning in the Singular have different Plurals for different meanings, as:—

Sing.	ولد, a boy, a son,	عین a spring, a chief, an eye
Plu.	وِلدان (boys) اولاد (sons)	عیون 'springs' اعیان 'chiefs'; أعیُن 'eyes'

B. Modern

In Modern Persian the 'Plural' is formed by adding ها to the 'Singular' irrespective of its being used for a living object or a lifeless one; as بچه ها, زنها, کاخها, etc.

3. جنس: **Gender.**

Reasonably speaking, there are four Genders in Persian, but the tendency of the Persian Grammarians is to employ only the Masculine and Feminine to indicate the sex.

The Genders are مذکر, مؤنث, مشترک and معرا.

1. مذکر: **Masculine.**

It denotes the 'male sex'; as پدر, برادر, مرد etc.

2. مؤنث: **Feminine.**

It denotes that the sex is 'female'; as زن-خواہر-مادر.

3. مشترک: **Common.**

It shows 'either sex'; as دوست, دشمن etc.

4. معرّا: **Neuter.**

This is used for 'inanimate objects', and shows no sex at all; as تیغ, سنگ, بام etc.

There are different ways of distinguishing مذکر and مؤنث.

(*i*) By using different words.

Mas.	Fem.	Mas.	Fem.	Mas.	Fem.
مرد	زن	برادر	خواهر	کدخدا	کدبانو
پدر	مادر	خسر	خوشدامن	شاه	بیگم
باب	مام	داماد	عروس	دیو	پری
پسر	دختر	خواجه	خاتون	اسپ	مادیان
شوهر	زن	بنده	کنیز	خروس	ماکیان

(*ii*) By prefixing or suffixing نر (مرد-نرینه), and ماده (زن, مادینه) to the Common Gender.

Mas.	Fem.	Mas.	Fem.
نر گاو	ماده گاو	کنجشک نر	کنجشک ماده
نر شیر	ماده شیر	پیره مرد	پیره زن
نره شیر	ماده شیر	شتر نر	ماده شتر
خوکِ نر	خوکِ ماده	جادوگر مرد	جادوگر زن
گرگِ نر	گرگِ ماده	فرزند نرینه	فرزند مادینه

(*iii*) By suffixing ه to the words of 'Arabic origin.'

Mas.	Fem.	Mas.	Fem.	Mas.	Fem.
والد	والده	معلم	معلمه	فاضل	فاضله
ملک	ملکه	عاقل	عاقله	مرحوم	مرحومه
حاکم	حاکمه	عالم	عالمه	معشوق	معشوقه
خادم	خادمه	لائق	لائقه	محبوب	محبوبه

Note:—The Turkish suffix commonly used to form the Feminine Gender is م ; as in خانم and بیگم (the Fem. Genders of خان and بیگ respectively).

4. حالت : **Case.**

In Persian, as we see in English, there are five different Cases, *viz* :—

1. Nominative Case : حالتِ فاعلی.

In this case the Noun stands as a Subject, and has usually no 'Case-sign'; as امرا in امرا نیز متابعت کردند.

2. Objective Case : حالتِ مفعولی.

Here, the Noun is used as an Object, to which را is generally added; as مال in ایشان مال را عزیز تر از جان می دارند. This را is called علامتِ مفعول 'the Sign of Object' or رای تمیز 'the را of Specification.'

This sign (را) is omitted, when there arises no ambiguity in the right understanding of the meaning; as in کتاب بیار.

3. Prepositional Case : حالتِ جری.

In this case the Noun is governed by a Preposition that precedes it; as the word معصیت in از معصیت جزع مکن.

The Noun in the 'Prepositional Case' is called مجرور.

4. Possessive Case: حالتِ اضافی.

Here the Noun shows its relation to its preceding governing Noun to which it is annexed, and this 'genitive relation' is denoted by a کسره known as کسرهٔ اضافت 'the کسره of relation', which is usually placed under the last letter of the governing Noun; as the word خیر in the following sentence:—

در ایصالِ خیر به مستحقان موقوفِ سوالِ ایشان مباش +

The 'governing Noun' is called مضاف, and the word governed مضاف الیه.

5. Vocative Case: حالتِ ندائی

In this case the Noun is preceded by an Interjection ای or اے; as in اے دوست بیا بوویم به لندن.

This Interjection is sometimes suffixed to the Noun in the abbreviated form of الف; as in دلا ترا چه شده است *i.e.*, اے دل.

This sign is usually omitted, when the Noun in the Vocative Case is in the Plural Number; as in:—

ع—دل میرود ز دستم صاحبدلان خدا را

The word صاحبدلان is in the Vocative Case.

The Noun in the Vocative Case is called منادیٰ, and the Interjection, expressed or understood, is termed حرف ندا.

CHAPTER III

ضمیر : THE PRONOUN

KINDS

1. ضمائرِ شخصی : **Personal Pronouns.**

They refer mainly to persons ; as ایشاں in the following sentence :—

در تربیتِ اطفال بآنچه لائقِ ایشاں باشد ۔ ترغیب باید نمود +

The Noun referred to is called مرجع : Antecedent.

In the example given above the word ایشاں is ضمیرِ شخصی, and the word اطفال is its مرجع.

ضمائرِ شخصی are of two kinds :—

(*a*) منفصل : Separate; as او in او را گفتم
(*b*) متصل : Enclitic; as ش in گفتمش

(*i*) ضمائرِ منفصله : Separate Pronouns.

Person.	Singular.	Plural.
(*a*) متکلم : 1st Person	من 'I'	ما 'we'
(*b*) مخاطب : 2nd Person	تو 'thou'	شما 'you'
(*c*) غائب : 3rd Person	ایشاں 'they'	او 'he, she'

Note.—The use of تو has become rare; شما is used instead; as:—

آقا خیلے عجب است که امروز شما تشریف آوردید +

تو را and من را (used in the Objective Case) become ترا and مرا respectively.

ضمائرِ منفصله are used like Nouns in the Nominative, Objective, Prepositional, and Possessive Cases.

Example :

(*a*) من ایشان را آدابِ دین و شرائعِ سنن آموخته ام +
(حالت مفعولی) ایشان ;(حالتِ فاعلی) من

(*b*) از مزاجِ شما در یافته ام که مرا دوست نمی دارید +
(حالتِ مفعولی) مرا ; (حالتِ اضافی) شما

(*c*) شمارا میگویم که این معامله بشما دخلی ندارد +
(حالتِ مفعولی) شما : the second شما (حالتِ جری)

(*d*) پاے او لنگ است و جامهٔ او کهنه +
(حالتِ اضافی) او in both the cases.

Note.—In the 'genitive case' if the 'governing Noun' ends in الف as in پا, the کسرهٔ اضافت is expressed by ے; and if it ends in ہاے مختفی 'the obscure ہ', as in جامه, the اضافت is denoted by a همزه.

(*ii*) ضمائرِ متصله : Enclitic Pronouns.

Number.	متکلم : 1st Person.	حاضر : 2nd Person.	غائب : 3rd Person.
Sing. واحد	م : 'I'	ت : 'thou'	ش: 'he, she, it'
Plu. جمع	مان : 'we'	تان : 'you'	شان: 'they'

Examples :—

(*a*) تفهیمش کردم که غرض از خوردن صحت است نه لذت +
(حالتِ مفعولی) او را = ش

(*b*) دلم میگوید که طبیعت برذائل مائل است +
(حالتِ اضافی) طبعِ تو = طبیعت : (حالتِ اضافی) من = م

(c) بچگان میپرسند آیا از لاهور برا یمان چیزے آوردہ اید ؟
(حالتِ جری) ؛ برائے ماں = برا یماں

Note.—The additional ے of the governing Noun in the 'genitive case' is generally maintained in the affixed Pronouns, too; as in پائے او = پائش; and the ہمزہ is replaced by an الف; as in جامۂ من — جامہ ام.

Personal Pronouns generally follow their مرجع; but when (sometimes) they precede it, they are called اِضمار قبل الذکر; as :—
نہ بہ جادۂ قرارش نہ بمنزے مقامش دلِ من مسافرِ من کہ جداش یار بادا

Here, the Personal Pronoun ش in the first ش in hemistich stands for دل which follows it.

II. ضمائرِ تاکیدی : **Emphatic Pronouns.**

They are just what we call in English 'Reflexive Pronouns' and are formed by putting خود , خویش or خویشتن to Personal Pronouns; as تو خودت in تو خودت نوشتہ ای . They are used in all persons, numbers, and cases; as:—

1. (او خود) بمن گفت 'He himself said to me.'
2. (ایشاں خود) بد انجا رفتند 'They themselves went thither.'
3. (تو خود) قلم گرفتی 'You yourself took the pen.'
4. (شما خود) اینجا آمدہ اید 'You have yourselves come over here.'
5. (من خود) دزد را گرفتم 'I myself caught the thief.'
6. (خویش) گفتہ است 'He himself has said.'
7. سببش (خودت) مے دانی 'You yourself know the reason.'
8. شما (خودتاں) را تباہ کردہ اید 'You have ruined yourselves.'
9. کتابم گرفتم (خودم) 'I myself took my book.'
10. چرا (خودتاں) نمے نویسید ؟ 'Why don't you write yourself ?'

Similarly خویشتن is used as a Reflexive Pronoun; as :—

او خویشتن گم است کرا رہبری کند

Note :— خود , خویش and خویشتن do not change their form when used as 'Emphatic Pronouns': خود is very common in use.

III. ضمائرِ استفہامی : **Interrogative Pronouns.**

(1) کہ 'who ?' It is used for persons ; as :—

(a) این مرد کیست (کہ است) ؟ 'Who is this man ?'

(b) دیشب کہ آمدہ بود ؟ 'Who came last night ?'

(c) اراکینِ انجمن کیستند (کہ ہستند) ؟ 'Who are the members of the Anjuman ?'

(2) چہ 'What ?' It is used for things ; as :—

(a) این چیست (چہ است) ؟ 'What is this ?'

(b) چہ مے خواہید ؟ 'What do you require ?'

(c) چہا مے فرمائید ؟ 'What do you say ?'

(3) کدام 'who or which ?' It is used both for persons and things ; as :—

(a) در خانہ کدام است ؟ 'Who is in the house ?'

(b) از این شش کتاب کدام مے خواہید ؟ 'Which of these six books do you require ?'

IV. ضمائرِ اشارہ : **Demonstrative Pronouns.**

They are :—

Singular.	Plural.
این 'this'	اینان , اینہا 'these'
آن 'that'	آنان , آنہا 'those'

Note :— آنان and اینان are used for persons only.

Demonstrative Pronouns definitely refer to objects previously spoken of, and agree with them in number ; as :—

سگ و دربان چو یافتند غریب این گریبان گرفت و آن دامن

Trans. 'Whenever the dog and the gate-keeper found the (poor) traveller (alone), *this* caught him by the collar, and *that* by the skirt.

این refers to دربان , and آن to سگ .

Note :—When این and آن are both used side by side as

'Demonstrative Pronouns,' این just like the English Demonstrative Pronoun 'this' refers to the object mentioned nearer to it.
شرابِ لعل کش و روئے مہ جبیناں بیں خلافِ مذہب آناں جمالِ اینان بین

'Drink red wine, and see the faces of the 'Moon-countenanced Beloveds.'

'And contrary to the creed of *those*, see the beauty of *these*.'

Here آنان is used for the 'Preachers' understood), and اینان for the 'Moon-faced Beauties.'

V. ضمائرِ موصوله : **Relative Pronouns.**

A 'Relative Pronoun' in Persian is always followed by an Adjectival clause called (فقرہ صفت) or صله, which is introduced by که or چه known as کلمهٔ موصوله or حرفِ صله; as آنکه خرد دارد غیبت نگوید.

Here آن is ضمیرِ موصوله, as it is qualified by the clause خرد دارد (او), and is joined to it by the 'particle' که. Persian Grammarians regard حرفِ صله as a part of the ضمیر. Thus ضمیرِ موصوله and صله together form a 'part of a sentence.' In the example stated above آنکه خرد دارد is 'Subject' to the verb نگوید.

The following ضمائرِ موصوله are very common in use:—

(*i*) for persons :—

(*a*) (آن که) آنکه , هر که , هر آنکه (Singular) ; as:—
هر که بر زیر دستاں نه بخشاید - بجورِ زبردستاں گرفتار آید

(*b*) آنانکه (Plural) ; as:—
آنانکه با دشمنان صلح میکنند - سر آزار دوستاں دارند
خرم آنانکه سرِ زلفِ نگارے گیرند | یکدم از پیچ و خمِ دهر کنارے گیرند

(*ii*) for things :—

هر آنچه , هر چه , آنچه

(*a*) هر چه زود آید دیر نپاید (*b*) هر آنچه بدهی غنیمت است

(*c*) هر چه در دل فرود آید در دیده نکو نماید

Note :—Sometimes Nouns are used in place of 'Relative Pronouns.' They are called اسمای موصوله . In that case it is necessary to add ے (یای مجهول) to such Nouns at the end, and to use که as حرفِ صله both for persons and things ; as :—

(*a*) طفلیکه (طفلی که) دیروز آمده بود خیلی حریص است

(*b*) سخنی که ایشان را گفته ای راست معلوم نمی شود

CHAPTER IV

صفت : THE ADJECTIVE

I. اقسام : Kinds.

1. صفتِ کیفیت . **The Qualitative Adjective.**

It simply denotes the nature or quality of the Noun it qualifies; as شریف in مردِ شریف and شریر in طفلِ شریر .

It generally follows its 'Substantive,' called موصوف , to which it is joined by means of a کسرہ called اضافتِ توصیفی 'the Descriptive Izafat.' It sometimes precedes the Noun it describes, in which case it requires no اضافت ; as the words نیک and شوخ in نیک مرد and شوخ زن respectively.

Concord of صفتِ کیفیت and its موصوف

(*when both used attributively*)

(1) When the Adjective and substantive are both Persian, as is mostly the case, the صفت remains Singular; as:—

Substantive	Masculine	Feminine	Neuter
Singular	مردِ دلیر	زنِ بہادر	رسنِ دراز
Plural	مردمانِ دلیر	زنانِ بہادر	رسنہاے دراز

(2) When the Arabic Adjective is followed by a 'Persian

Substantive,' it agrees with it in Gender and not in Number; as :—

Substantive	Masculine	Feminine
Singular	مردِ عالم	زنِ عاقله
Plural	مردمانِ عالم	زنانِ عاقله

(3) When the Adjective and the Substantive (used for rational beings) are both Arabic, the Adjective usually agrees with the Substantive in Gender and Number.

Substantive	Masculine	Feminine	Dual
Singular	عالمِ کبیر	معلمهٔ مکرمه	تثنیه
Plural	علمای کبار	معلمات مکرمات	والدینِ ماجدین

(4) When the Adjective and the Substantive (denoting irrational beings) are both Arabic, the Adjective agrees with the Substantive in Gender only; as :—

Singular	صبرِ جمیل	قلبِ رفیق	طبیعتِ فاسده
Plural	حالاتِ حاضره	تصنیفاتِ جدیده	طبائعِ فاسده

It should be remembered that the Arabic words ending in ة called تاے تانیث are regarded as Feminines; the ending ات is the sign of the 'Feminine Plural.'

Note :—In the Persian language 'Adjectives' are frequently used as 'Nouns.' In that case they are treated exactly like 'Substantives,' as :—

۱. فاضلان (مردمانِ فاضل) این شهر در اطرافِ این ملک جمع شده اند .
۲. چرا ملک معظم جمله بهادران (مردمان بهادر) را بر قلل جبال فرستاده است ؟

2. صفت کمیت : **The Numeral Adjective.**

Numeral Adjectives denote number, and are therefore called اعداد , too. The Noun before which they are placed is called معدود .

They are subdivided into :—

(*i*) اعدادِ ذاتی : Cardinal Numbers. They give the idea of 'how many'; as یک , دو , سه , چهار , پنج , شش , هفت , هشت , نُه , ده , یازده , دوازده , سیزده , چهارده , پانزده , شانزده , هفده , هژده or (هجده) , نوزده , بِست , or (بیست) .

The Numerals upwards are compounded of 'tens' and 'units' and the Conjunction و is inserted between them ; as بست و یک بست و چار etc.

Other 'tens' are سی , چهل , پنجاه , شصت , هفتاد , هشتاد , and نود .

'Hundred' is called صد , and 'thousand' هزار , then لک , and then کرور .

Higher Numerals are expressed by putting the numbers in descending order ; as :—

1936 یک هزار و نه صد و سی و شش
19370 نوزده هزار و سه صد هفتاد
19361937 یک کرور نو دو سه لک شصت و یک هزار نه صد و سی و هفت

Note :— معدود is always Singular ; as یک قلم , هشت کتاب , یک هزار و چهل سال etc.

(*ii*) اعداد صفاتی : Ordinal Numbers. They denote the position in order, and are, therefore, known as اعدادِ ترتیبی , too. They follow their Substantives'; as باب ششم , فصلِ چهارم etc.

They are formed by adding the suffix م to the Cardinals; as 7th هفتم, 17th هفدم, 913th نه صد و سیزدهم, 1936th یک هزار و نه صد و سی و ششم, etc.

Note :—In all Ordinal Numbers the ما قبل of م is, مضموم; as یک صد و بست و یکم، صدم، هشتم etc.

(*iii*) اعداد تضعیفی : Multiplicative Numbers.

They denote 'how often' a number is repeated, and are formed by adding the word چند at the end of the Cardinals; as دو چند 'twice,' ده چند 'ten times,' هفتاد چند 'seventy times,' etc.

(*iv*) اعداد کسری : Fractional Numbers.

They are formed by prefixing the 'Denominator' to the 'Numerator'; as $\frac{1}{6}$ شش یک, $\frac{2}{5}$ پنج دو, $\frac{13}{70}$ هفتاد سیزده etc. They precede their معدود; as $\frac{1}{10}$ یک من کم maund.

Note :—There are some 'Indefinite Numerals' also; as کم, بسیار, همه, which are also termed 'Quantitative Adjectives' صفات مقداری.

3. صفت اشاره : **The Demonstrative Adjective.**

It is put before a Noun to which it definitely points. The Noun thus pointed to is called مشارٌ الیه. Thus in این کتاب the word این is صفت اشاره and کتاب مشارٌ الیه.

There are only two 'Demonstration Adjectives':

(*i*) این 'this'— صفت اشارهٔ قریب

(*ii*) آن 'that'— صفت اشارهٔ بعید

The Demonstrative Adjective is always Singular, whatever may be the number of its مشارٌ الیه; as:—

Singular این زن 'this woman'; آن کتاب 'that book.'

Plural: این زنان 'these women'; آن کتاب ها 'those books'.

Note:—(*a*) این and آں are used in the Plural, but there they are Pronouns (not Adjectives) and must not precede a Noun, as has been mentioned in the previous chapter.

(*b*) این and ام when prefixed to روز and شب and سال; as امروز, امشب and امسال.

4. صفتِ نسبتی : **The Adjective of Relation.**

صفاتِ نسبتی are formed from Nouns to which they must show some relation in point of residence, family, religion and the like ; as :—

عبد اللہ لاہوری —residence.
سہیل عباسی —family.
حمید حنفی —religion.

These Adjectives are generally formed by suffixing ی (یاے معروف) to the Nouns ; as کلانوری (پیر), آہنی (قلم), انسانی (بدن) etc. But:—

(*i*) When the Noun ends in ہ, the ہ is generally omitted ; as in بصری (بصرہ), بنگالی (بنگالہ), مالوی (مالوہ) etc. This ہ is, however, sometimes, changed into و ; as بیضوی (بیضہ), انبالوی (انبالہ), گنجوی (گنجہ), etc.

(*ii*) When the Noun already ends in ی, only و is inserted before the final letter ; as دہلوی (دہلی) , بریلوی (بریلی) , غزنوی (غزنی) , etc.

(*iii*) When the Noun ends in الف , the الف is changed into و ; as عیسوی (عیسیٰ) , موسوی (موسیٰ) , etc. Sometimes, however, an additional ء 'hamza' is inserted before ی ; as طائی , عیسائی , مصطفائی , etc.

Note :— عیسوی and موسوی are used for things, and عیسائی and موسائی for persons ; as قومِ موسائی , سنِ عیسوی .

(*iv*) When the Noun ends in ستان, it is omitted altogether ; as بلوچی (بلوچستان) , ترکی (ترکستان) , طبری (طبرستان) , etc.

(*v*) When the Noun ends in ان , that ان , too, is dropped ; as کاشی (کاشان) , بدخشی (بدخشان) .

ان is sometimes inserted between the 'proper word' and the 'relative sign'; as جسماني , رباني , نوراني etc.

Note:—Sometimes ين is suffixed instead of ی ; as سیمین 'silvery,' چوبین 'wooden,' etc.

II. درجاتِ صفات : Degrees of Comparison.

Adjectives of Quality have three 'degrees' of comparison.

(1) تفصیلِ نفسي : The Positive Degree. It only denotes a 'quality' without any kind of comparison; as ذہین in انور ذہین است ; دلیر in سرور دلیر است ; دانا in منّور دانا است , etc. It is also called صفتِ محض .

(2) تفضیلِ بعض : The Comparative Degree. It is used when two objects are compared, and denotes the higher degree of quality. It is formed by suffixing تر to the 'Positive'; as ذہین تر , دلیر تر , دانا تر , etc.

The word 'than' is expressed in Persian by the Preposition 'از'; as او از من دانا تراست 'He is wiser than I' (او دانا تراست از من). Similarly زر از سیم گراں تراست .

Note:—The compound نسبت به is also used, sometimes, in place of از ; as او نسبت به من دانا تر است .

(3) تفضیلِ کُل : The Superlative Degree. It denotes the highest degree of quality, and is formed by affixing ترین to the 'Positive'; as حریص ترین , شیریں ترین , زیبا ترین , etc.

It bears an اضافت , and is always followed by a Noun in the Plural number; as:—

(*a*) سردار خان عاقل ترینِ طلبا است 'Sardar Khan is the wisest of all the students.'

(*b*) اسلم شجاع ترینِ مردان است 'Aslam is the bravest of all the men.'

Some Important Adjectives compared :—

Positive	Comparative	Superlative
به 'good'	بهتر	بهترین
بد 'bad'	بتر or بد تر	بد ترین
مه 'great'	مهتر	مهین or مهترین
کِه 'small'	کهتر	کهین or کهترین
کَم 'little'	کمتر	کمین or کمترین

Note :—The word به is sometimes used as Comparative Degree in place of بهتر ; as :—

دروغِ مصلحت آمیز به از راستیِ فتنه انگیز

III. صفاتِ ترکیبی : The Compound Adjectives.

Compound Adjectives are very frequently used in Persian. They are generally formed in the following way :—

(*i*) By putting together two Nouns; as پری رخسار 'fairy-cheeked.'

Other Examples :— خر دماغ , یاقوت لب , گلعذار , سروقد , سیمین , روباه مزاج , گل بدن , لعل فام , جنت مکان , دلا رام , مه جبین , جم اقتدار etc.

(*ii*) By prefixing a Noun to an 'Imperative' امر ; as مجلس آرا 'assembly-adorning.'

Other Examples :— حیرت افزا , معرکه آرا , دلگداز , جنگ آزما , ناز بردار , اشکبار , مشکبار , جگر دوز , گندم نما , حیرت انگیز , تعجب آمیز , مصلحت جو , خطا بخش , هوش ربا , جان کاه , روح فزا , دلبر , داستان , زور آزما , جهان آفرین , جاه طلب , نامه نگار , آتش فشان , خدا پرست , پرخاش خو etc.

(*iii*) By prefixing an Adjective to an Imperative, as نیک خواه 'well wishing.'

Other Examples :— بد خواه , بد سگال , خیر اندیش , زرد رو , خوش پوش , بد نما , زود رنج , غریب نواز , خوش خرام , زود نویس , زود فهم , فقیر نما , دوربین , etc.

(*iv*) By prefixing an Adjective to a Noun ; as زشت روے 'ugly-faced.'

Other Examples :— نیک نام , خوش الحان , نیک کردار , نیک , پاک طینت , بد انجام , کج خلق , شیرین گفتار , خوش رفتار , نهاد شیرین زبان , نو خط , کهنه عشق , صاف دل , خوش اندام etc.

Note :—Coupound Arabic Adjectives are chiefly formed in this way; as مجروح القلب , واجب القتل , عظیم الشان , جلیل القدر , سلیم القلب , نحیف البدن , ضعیف العمر , غریب الوطن , etc.

(*v*) By prefixing a 'Noun' to a 'Participle'; as خجالت زده 'shame-stricken.'

Other Examples :— تربیت یافته , حواس باخته , دل شکسته , پا شکسته , دور افتاده , جنگ آزموده , جهان دیده , etc.

(*vi*) By prefixing a Preposition to a Noun; as بے انصاف 'unjust.'

Other Examples :— زبردست , زیر دست , با اختیار , با عقل , با نام , با حمیت , etc.

(*vii*) By suffixing an الف to an Imperative; as دانا 'wise.'

Other Examples :— بینا , توانا , شکیبا , etc.

(*viii*) By prefixing the words کم , بے , نا , لا , غیر etc. to other words; as کمزور 'weak,' بے حیا 'shameless,' نابالغ 'immature,' لاثانی 'unique,' غیر حاضر 'absent.

Other Examples :— کم فهم , کم گو , بے شرم , بیکار , بے تمیز , نا امید , نا معقول , نا ممکن , نا چیز , نا تراشیده , بے دین , بے شعور , غیر مستعمل , لاوارث , لا حاصل , لا علاج , لا پروا , نادان , نایاب , نا ملائم , غیر ممکن , etc.

(*ix*) By suffixing the words وش , آسا , سار , وار , گون , ناک , مند , آگین etc. to other words.

Examples :—ماه وش , در آسا , شرمسار , نیلگون , دردناک , خردمند , خاکسار , حوروش , سهمناک , تنومند , خطرناک , نامور , آبگون , غمگین , نیازمند , نیاز آگین , دولتمند , خشمگین , دردمند etc.

(*x*) By inserting a 'particle' between two words, generally Nouns.

Examples :— جان بلب , سربگریبان , حلقه بگوش , کس مترس , هیچ میرز , چشم براه , دشت بسر , پا در گل , هیچ مدان , کس مپرس etc.

CHAPTER V

فعل : THE VERB

I. **Kinds.**

1. The Verb is primarily of two main kinds :—

(*i*) لازم : Intransitive. It denotes an action that is confined to the 'doer'; as حمید آمد .

(*ii*) متعدی : Transitive. It shows that the action passes from the 'doer' to the Object; as فقیر چند قلم بیاورد . Here بیاورد requires both the 'Subject' and the 'Object.'

Note :—Some Verbs are used both as Transitive and Intransitive ; as :—

لازم '*Intransitive*'	متعدّی '*Transitive*'
(*a*) دلش بسوخت 'His heart burnt.'	این دخترک کلاه را بسوخت 'This girl burnt the cap.'
(*b*) صندلی بشکست 'The chair broke.'	پسر شما صندلي را بشکست 'Your son broke the chair.'
(*c*) پدرِ شما چرا بر آشفت ؟ 'Why did your father get angry ?'	شما او را بر آشفتید 'You enraged him.'

Such Verbs are called مشترک : Common.

2. Classification of فعل as regards its being complete or incomplete in its sense in a sentence.

(*i*) فعلِ تام : The 'Complete Verb.' It gives full sense with its Subject, when it is Intransitive ; and with its Subject and Object, when it is Transitive as shown above.

(*ii*) فعلِ ناقص : The 'Defective Verb.' It does not give full

sense with its Subject alone, when Intransitive, and with its Subject and Object, when Transitive; but must require some other word to make the sense complete; as حمید امیر است.

By saying حمید شد the sense is not complete. The Verb شد is لازم, but it gives no 'complete sense' with its Subject alone. The word امیر is necessary to give it a complete sense. Such verbs are called فعل لازم ناقص 'Intransitive Verbs of Incomplete Predication.'

Similarly the Transitive Verb ساخت in این تجارت مرا ساخت gives an incomplete sense in spite of its having the Subject and Object. But the sentence این تجارت مرا دولتمند ساخت by the insertion of the word دولت مند is complete in its sense. Such verbs are termed فعل متعدی ناقص 'Transitive Verbs of Incomplete Predication.'

The words inserted thus to make the sense complete are called متممات (plu. متمم 'Complement').

Note:—The Subject of فعل ناقص is called مبتدا, and متمم is termed خبر.

So other examples of 'Defective Verbs.'

Intransitive.	*Transitive.*
دزد ذلیل شد +	من ترا عالم پنداشتم +
آن طفل بیمار گشت +	قوم نادر خان را بادشاه ساخت +
این کار آسان گردید +	چرا پدرش را طبیب شمر دید ؟

Note:—Defective Verbs are very few in number.

3. Classes of فعل as regards 'time.'

فعل is of three main kinds according to the three principal divisions of time:—

(*i*) ماضی 'Past' : او رفت 'He went.'
(*ii*) حال 'Present' : ایشان میروند 'They go.'
(*iii*) مستقبل 'Future' : او خواهد رفت 'He will go.'

Besides, there is another form of the Verb which gives the idea of both the present and past times. It is called مضارع 'the Aorist' or (Present-Future): as او برون نرود 'He does not go out,' or 'He will not get out.'

Then there are two more forms :—امر 'Imperative'; as کن 'do'; and نهي 'Prohibitive' as نکن 'don't do.'

Thus there are six forms in all :—

ماضي, حال, مستقبل, مضارع, امر, and نهي.

4. Forms of Verbs as regards occurrence and non-occurrence of the action.

(*i*) فعل مثبت 'Affirmative Verbs; as او بخفت

(*ii*) فعل منفي 'Negative Verbs'; as او نه خفت

فعل مثبت is turned into منفي by prefixing to it the Negative Particle نه; as نرفت (رفت), نخواهد رفت (خواهد رفت), نرود (رود).

5. One more division of Verbs.

(*i*) افعالِ معاون 'Auxiliary Verbs; that are used in the formation of other Verbs; as او خواهد رفت. 'He will go. Here خواهد is فعلِ معاون and رفت 'Principal Verb.'

or, (*ii*) افعالِ مستقل 'Principal Verbs' *i.e.* the 'Main Verbs': نشستم in آنجا نشستم.

II. Tense.

The Tense is a change in the Verb to denote time. Below are given the main Persian Tenses :—

(*i*) فعلِ ماضي: The Past Tense. It signifies that action *did take* place.

It has six varieties, *viz* :—

1. ماضي مطلق: 'Preterite' which indicates past time indefinitely. It is formed by omitting the final letter of the مصدر and dropping the حرکت of its ماقبل; as خفت 'he slept' (from خفتن), and خندید 'he laughed' (from خندیدن).

The forms of its Numbers and Persons from دادن.

Persons		*Singular.*	*Plural.*
غائب	3rd Person	داد 'he gave'	دادند 'they gave'
مخاطب or حاضر	2nd „	دادي 'thou gavest'	داديد 'you gave'
متكلم	1st „	دادم 'I gave'	داديم 'we gave'

These forms are generally read as:—

(Read from right to left).

داد - دادند - دادي - داديد - دادم - داديم

2. ماضي قريب: 'Present Perfect' which denotes the recent completion of the action. It is formed by giving a فتحه to the final letter of ماضي مطلق, and adding ه and است to it; as است رفته (او) 'he has gone.'

The forms of its Numbers and Persons from رفتن.

رفته است - رفته اند - رفته اي - رفته ايد - رفته ام - رفته ايم

3. ماضي بعيد: 'Pluperfect' in which the Verb expresses the remoteness of time. It is formed by moving the last letter of ماضي مطلق with فتحه, and adding ه and بود to it; as آمده بود 'he had come.'

Its forms from the infinitive 'گفتن'

گفته بود - گفته بودند - گفته بودي - گفته بوديد - گفته بودم - گفته بوديم

4. ماضي شكيه: 'Doubtful Past' which indicates a 'doubt' as to the occurrence of the action. It is called ماضي احتمالي, too. It is formed by putting a فتحه over the final letter of ماضي مطلق, and adding ه and باشد to it; as (او طعام) خورده باشد 'he might have eaten (food, but I am not sure).'

' ديده باشد - ديده باشند - ديده باشي - ديده باشيد - ديده باشم - ديده باشيم

5. ماضی استمرارى: 'Habitual Past' or 'Past Continuous' which denotes that the action was continued in the Past; as (او كتب را) مے خواند 'he went on reading the book' or ماه گذشته من

باه‌ماه‌دادان بباغ می رفتم 'Last month I used to go to the garden every morning.' It is formed by prefixing مے to ماضي مطلق ; as :—

مے رفت ۔ مے رفتند ۔ مے رفتی ۔ مے رفتید ۔ مے رفتم ۔ مے رفتیم

6. ماضي تمنائی : 'Optative Past' which denotes a wish or desire of some action in the past time ; as کاش او سخنم بشنیدے . It is formed by putting ے (یاے مجہول) at the end of ماضي مطلق ; as :—

* شنیدمے * * شنیدے ۔ شنیدندے ۔

This ماضي has only three forms ; viz :—3rd Person Singular and Plural and 1st Person Singular. Other forms are taken from ماضي استمراري if need occurs. So the forms of ماضي تمني will be :—

شنیدے ۔ شنیدندے ۔ (مے شنیدي) (مے شنیدید) شنیدمے ۔ (مے شنیدیم)

(*ii*) فعل مضارع : The 'Aorist' or 'Present-Future.' It signifies that an action *does* take place now, or *will* take place in future ; as بباغ بروم 'I go to the garden' or 'I'll go to the garden.'

There are no fixed and definite rules for the formation of the Aorists ; so they should be learnt by heart. A list of Infinitives, along with their Aorists is given in—Chapter X.

Note :—The final letter of مضارع is always د with a letter preceding it مفتوح ; as زند , کند , تابد , خراشد , پندارد .

The forms of its Numbers and Persons from خروشیدن .

خروشد ۔ خروشند ۔ خروشی ۔ خروشید ۔ خروشم ۔ خروشیم

(*iii*) فعل حال : Present Tense. It indicates the occurrence of an action in the present time ; as کجا میروي ؟ 'Where do you go ? به لاهور میروم 'I'm going to Lahore.'

It is formed by adding مے to the Aorist ; as :—

مے خروشد ۔ مے خروشند۔ مے خروشی ۔ مے خروشید ۔ مے خروشم ۔ مے خروشیم

(*iv*) فعل مستقبل : Future Tense. It denotes that the action will take place in future ; as او فردا خواهد رفت 'he will go to-morrow.'

It is formed by putting خواهد before ماضي مطلق as :—

خواهدرفت۔خواهندرفت۔خواهی رفت۔خواهیدرفت۔خواهم رفت۔خواهیم رفت

Note:—The 'Negative Form' of Tenses given above is formed by prefixing the Negative Particle ن or نه ; as نرفت , نمی روم , نروی , نه رفتی , نمی رفتند , نرفته باشید , نرفته بودم , نرفته است نخواهم رفت etc.

If a Verb begins with الف , the الف is changed into ی , when the Negative Particle is prefixed ; as نیفروخت (نه افروخت) نیفروخته باشی (نه افروخته باشی) - نیفرازد (نه افرازد).

(*v*) فعل امر : Affirmative Imperative. It denotes that somebody is required (desired, requested, or commanded, as the case may be) to perform an action. It is formed by removing the final letter of مضارع and omitting the حرکت of the preceding letter; as کن (from کند) and زن (from زند). It is used only in the 2nd Person Singular and Plural. It is, therefore, called امر حاضر .

Singular کن 'do (thou)'—Plural کنید 'do (you).'

· *N.B.*— ب is generally prefixed to امر as بکن , بکنید .

Note:—If مے is prefixed to امر حاضر , it is called امر مدامی 'Continuous Imperative'; as مے کن 'Go on doing.'

(*vi*) فعل نہی 'Negative Imperative.' It shows that somebody is prohibited to perform an action. It is formed by prefixing the Negative Particle م to امر حاضر ; as مپرس 'don't ask.'

In Modern Persian ن is used instead; as نترس 'don't fear' (for مترس).

It is a common practice with the Persians to use the superfluous ب (بائے زائدہ) before the Affirmative Verbs, especially امر حاضر , ماضی مطلق and مضارع ; as بکن , بکرد and بکند .

But if a Verb ends in الف , that الف is changed into ی , when ب is prefixed; as بیفگن (به افگن) , بیندخت (به انداخت) , بیندازد (به اندازد) etc.

N.B.—This superfluous ب is never prefixed to ماضی استمراری فعل حال and امر مدامی .

Note :—When two Verbs occur in one sentence under the same Subject, they are usually joined by ہاے مختفی ; as بشیر خط نوشتہ از خانہ برفت 'Bashir wrote the letter and went out' or 'Having written the letter Bashir went out.' This ہاے مختفی thus, joins two clauses. So نوشتہ stands for نوشت و . Such Verbs to which ہاے مختفی is suffixed are, therefore, called افعالِ معطوفہ 'the Conjunctive Verbs.' They have only one form صیغہ , and are used in all the Tenses ; as :—

ماضی مطلق : دلاک را فرستادہ آب گرم کرد +

3rd Person Singular—(دلاک را فرستاد و آب را گرم کرد)

ماضی قریب : ایشاں اینجا آمدہ اوقات صرف کردہ اند +

3rd Person Plural—(آمدہ اندو اوقات صرف کردہ اند)

فعل حال : چرا آنجا رفتہ شطرنج مے بازید ؟

2nd Person Plural—(مے روید و شطرنج مے بازید)

فعل مستقبل : ایں خط نوشتہ بشما خواہم آمد +

1st Person Singular—(خواہم نوشت و خواہم آمد)

فعل امر : برادر کوچک را طلبیدہ او را ایں کتاب بدہ +

2nd Person Singular—(او را طلب کن و ایں کتاب بدہ)

3. Voice.

The Verb is mainly used in the Active Voice, and sometimes in the Passive Voice.

(*i*) فعلِ معروف : Active Voice. When the Subject is known and expressed in a sentence, the Verb is said to be used in the Active Voice ; as سر ہنگ دزد را گرفت . Here the Subject سر ہنگ is properly expressed.

(*ii*) فعلِ مجہول : Passive Voice. When the Object is known

and the Subject ignored, the Verb is said to be used in the Passive Voice; as دزد گرفتار شد 'The thief was caught.' The man who caught the chief is not mentioned. Hence گرفتار شد is فعل مجهول for the word دزد is in reality the Object مفعول (not فاعل); it is therefore called مفعول مالم يسمّ فاعله or in simple terms مفعول قائم مقام فاعل.

Similarly in the sentence مار کشته شده است the Verb کشته شده است is فعل مجهول with its مفعول مالم يسم فاعله—مار 'the snake.'

Note:— فعل مجهول is only formed from Transitive Verbs. Intransitive Verbs are never used without their Subjects, and are, therefore, always used in the Active Voice.

Formation of the Passive Voice.

فعل مجهول is regularly formed by prefixing فعل معطوفه to the various Tenses of the Infinitive شدن; as:—

۱ ماضی مطلق :—
زده شد - زده شدند - زده شدی - زده شدید - زده شدم - زده شدیم
۲ مضارع :—
زده شود - زده شوند - زده شوی - زده شوید - زده شوم - زده شویم
۳ مستقبل :—
زده خواهد شد - زده خواهند شد - زده خواهی شد - زده خواهید شد
زده خواهم شد - زده خواهیم شد

The following table gives the various Tense-forms of the Active Voice and the Passive Voice (2nd Person Plural) from the infinitive آموختن 'to teach.'

Verb		Active Voice		Passive Voice	
1.	ماضی مطلق	آموختید	'You taught'.	آموخته شدید	'You were taught'.
2.	ماضی قریب	آموخته اید	'You have taught'.	آموخته شده اید	'You have been taught'.
3.	ماضی بعید	آموخته بودید	'You had taught'.	آموخته شده بودید	'You had been taught'.
4.	ماضی شکیه	آموخته باشید	'You might have taught'.	آموخته شده باشید	'You might have been taught'.
5.	ماضی استمراری	مے آموختید	'You used to teach'.	آموخته مے شدید	'You used to be taught'.
6.	مضارع	آموزید	'You may teach'.	آموخته شوید	'You may be taught'.
7.	فعل حال	مے آموزید	'You teach'.	آموخته میشوید	'You are taught'.
8.	مستقبل	خواہید آموخت	'You will teach'.	آموخته خواہید شد	'You will be taught'.
9.	امر	آموزید	'Teach' (you).	آموخته شوید	'Be (you) taught'.
10.	نہی	نیا موزید	'Don't teach (you).	آموخته مشوید	'Don't be (you) taught'.

4. Some Particular Verbs.

i. افعالِ امکانی. They are derived from the Infinitive توانستن 'to be able'; as او توانست خوانْد 'he was able to read' or 'he could read', and او تواند خوانْد 'he can read'.

گردان 'Conjugation' from the Infinitive زدن 'to beat'.

ماضی امکانی	مضارع امکانی
او توانست زد + 'He could beat'	او تواند زد + 'He can beat'
ایشان توانستند زد + 'They ,, '	ایشان توانند زد + 'They ,, '
تو توانستی زد + 'Thou ,, '	تو توانی زد + 'Thou ,, '
شما توانستید زد + 'You ,, '	شما توانید زد + 'You ,, '
من توانستم زد + 'I ,, '	من توانم زد + 'I ,, '
ما توانستیم زد + 'We ,, '	ما توانیم زد + 'We ,, '

Note.—Changes occur in توانست and تواند which are placed before another Verb which is always ماضی مطلق. But if the Particle که is inserted between them, the second Verb will be changed into مضارع and the corresponding changes must occur in that, too; as:—

ماضی امکانی	مضارع امکانی
او توانست که بزند +	او تواند که بزند +
ایشان توانستند که بزنند +	ایشان توانند که بزنند +
تو توانستی که بزنی +	تو توانی که بزنی +
شما توانستید که بزنید +	شما توانید که بزنید +
من توانستم که بزنم +	من توانم که بزنم +
ما توانستیم که بزنیم +	ما توانیم که بزنیم +

Note :—ب in بزند is باے زائده .

Verbs from the Infinitive یارستن to be 'able' (Aorist یارد) are also used in the same way, but they are generally used in the Negative Form ; as :—

ماضی		مضارع	
او نیارست رفت +	'He couldn't go'.	او نیارد رفت +	'He can't go'.
ایشان نیارستند رفت +	'They ,, ,,	ایشان نیارند رفت +	'They ,,
تو نیارستی رفت +	'Thou ,, ,,	تو نیاری رفت +	'Thou ,,
شما نیارستید رفت +	'You ,, ,,	شما نیارید رفت +	'You ,,
من نیارستم رفت +	'I ,, ,,	من نیارم رفت +	'I ,,
ما نیارستیم رفت +	'We ,, ,,	ما نیاریم رفت +	'We ,,

Similarly

او نیارست که برود +	او نیارد که برود +

(*ii*) افعالِ لزومی. They are derived from بائستن (Aorist 'باید') which indicates the sense of 'should,' 'ought,' 'must.' They (unlike افعالِ امکانی) suffer no change, when put before ماضی مطلق ; as :—

ماضی لزومی		مضارع لزومی	
او را بائست رفت +	'He should have gone'	او را باید رفت +	'He should go'
ایشان را بائست رفت +	'They ,, ,, ,,	ایشان را باید رفت +	'They ,, ,,
ترا بائست رفت +	'Thou ,, ,, ,,	ترا باید رفت +	'You ,, ,,
شما را بائست رفت +	'You ,, ,, ,,	شما را باید رفت +	'You ,, ,,
مرا بائست رفت +	'I ,, ,, ,,	مرا باید رفت +	'I ,, ,,
مارا بائست رفت +	'We ,, ,, ,,	مارا باید رفت +	'We ,, ,,

(*b*) ماضی مطلق is changed into مضارع, when که intervenes, and in that case it must agree with its Subject in Number and Person ; as :—

او را باید که این کار بکند +	'He should do this work.'
ایشان را باید که از ما بترسند +	'They should fear us.'
ترا باید که فردا اینجا نیائی +	'You should not come over here to-morrow.'
شما را باید که این کتاب بمن بدهید +	'You should give me this book.'
مرا باید که امروز چیزے نخورم +	'I should not eat anything to-day.'
ما را باید که زود این کتاب را بخریم +	'We should buy this book at once.'

Note.—Verbs from شائستن (Aorist شاید) are also used in this sense ; as :—

او را این کار نشاید کرد +	او را نشاید که این کار بکند +
مرا امروز بیرون نشاید رفت +	مرا نشاید که امروز بیرون روم +

(*iii*) افعالِ ابتدائی They are derived from the Infinitive گرفتن , and are formed by prefixing to them the required Infinitive; as او خواندن گرفت 'he began to read.' The chief form that is generally used thereof is the 'Past Tense' wherein the Infinitive changeth not; as:

3rd Singular	او درس خواندن گرفت +	'He began to read the lesson.'
3rd Plural	ایشان حرف زدن گرفتند +	'They began to talk.'
2nd Singular	تو چرا ترسیدن گرفته ای ؟	'Why have you begun to fear?'
2nd Plural	شما چرا خندیدن گرفتید ؟	'Why did you begin to laugh?'
1st Singular	من نوشتن گرفته ام +	'I have begun to write.'
1st Plural	ما شنا آموختن گرفتیم +	'We began to learn swimming.'

Here گرفتن exactly means آغازیدن, ابتدا کردن, or شروع کردن . The sentence او درس خواندن گرفت means 'او درس خواندن آغازید' or او درس خواندن شروع کرد

(*iv*) افعالِ رخصتی . They are derived from گذاشتن (Aorist گذارد) 'to quit,' 'to leave,' 'to permit' and indicate the force of 'to let.' They are also followed by مضارع introduced with the Particle که ; as :—

۱. ماضی : او مرا نگذاشت که آنجا روم +	'He did not let me go there.'
۲. حال : چرا مهمان را نمیگذارید که داخل شود ؟	'Why don't you let the guest come ?'
۳. مستقبل : من او را نخواهم گذاشت که بنالد +	'I will not let him weep.'
۴. امر : حالا بگذار که درسِ خویش بخوانم +	'Now let me read my lesson.'
۵. نهی : مگذارید که طفلک برود +	'Don't let the baby go.'

(*v*) افعالِ تواتری . They are derived from رفتن 'to go,' 'to go on,' and express the sense of '*continuity*.' They are preceded by فعلِ معطوف ; as :—

۱. ماضی : من آنرا دیده برفتم +	'I continued looking at it.'
۲. امر : این کتاب را خوانده برو +	'Go on reading this book.'

5. **Main Auxiliary Verbs.**

All Verbs derived from the following 'Infinitives' can be used as 'Auxiliary Verbs.'

(*i*) استن : This Infinitive is now obsolete. It is used in forming ماضی قریب ; as رفته است

Note :—When است stands alone signifying 'is' it is فعلِ ناقص ; as اختر شاعر است ; but when it means to 'exist' it is a Principal Verb ; خدا هست 'God exists.'

(*ii*) بودن : It is used in forming ماضی بعید and ماضی شکیه ; as رفته بود and رفته باشد . This, too, when stands independently is فعلِ ناقص as, آن مرد دانا بود

(*iii*) شدن : It is used in forming the Passive voice; as پرسیده شد 'he was asked' پرسیده شده است 'he has been asked,' پرسیده نمے شود 'he is not asked,' پرسیده نخواهند شد 'they will not be asked,' etc.

Note :—شد is فعلِ ناقص (just like است), when not compounded with other Verbs; as ; فلک راج دولت مند شد But, when it is used in the sense of 'going' it is a Principal Verb ع—بشد روزگار و نشد کارِ ما 'Life has passed, but (alas!) our work remains undone.' The first شد is فعلِ مستقل meaning برفت

عزیزے که از در گہش سر بتافت بہر در که (شد) هیچ عزت نیافت

(*iv*) خواستن : It is used in forming the Future Tense ; as خواهد آمد 'he will come.'

Note :—It is a Principal Verb, when denotes 'wish' or desire ; as مے خواهم که آنجا روم

(*v*) توانستن : It is always an Auxiliary Verb used in forming افعالِ امکانی as او این کتاب را نتواند خرید

CHAPTER VI

کلماتِ ملحقه : ADVERBS

کلماتِ ملحقه or 'Adverbs,' as their name implies, add generally to the meaning of the Verbs, and chiefly denote the circumstances of time, place, and manner of the action ; as :—

(*i*) اکنون بمدرسه میروم--(' اکنون ' here shows the 'time of going.')

(*ii*) او از بام فرود آمد — (' فرود ' expresses the place).

(*iii*) من دفعةً دزد را بگرفتم —(' دفعةً ' denotes the manner in which the action took place—action of catching the thief).

The Adverbs are thus of three main kinds :—

(*i*) Adverbs of Time ; as اکنون 'now' ; امروز ' to-day' ; دیروز 'yesterday' ; دیشب or دوش 'last night' ; فردا 'to-morrow' در حال , فی الفور , فوراً 'immediately' ; بارے 'once' ; بارها many 'times' ; گاہے 'sometimes' ; وقتاً فوقتاً 'from time to time' ; نادراً 'rarely' ; همواره , پیوسته , همیشه . هر وقت 'always' ; دائماً , علی الدوام 'continually' ; مکرر 'repeatedly' ; دمبدم 'every moment' ; روزانه 'daily' ; هفتگی 'weekly' ; علاوه ازین ' besides' ; بنابرین 'therefore' ; بهر کیف 'anyhow' ; آخر کار , آخر الامر , عاقبت , عاقبت الامر 'at last' ; etc.

(*ii*) Adverbs of Place ; نزدیک 'near' ; دور 'far' ; فرود , فرود 'underneath' ; اندرون , درون 'within' ; برون , بیرون 'without' ; *i.e.* 'outside' ; بالا 'above' ; زیر-پائین 'below' ; پیش 'before' ; پس , عقب 'behind' ; etc.

(*iii*) Adverbs of Manner ; as ناچار 'helplessly' ; قہراً 'by force' ; سواره 'mounted'; پیاده 'on foot' ; دیده دانسته , قصداً , عمداً 'purposely'; یکباره , بغتةً , دفعةً , غفلةً , ناگہان 'suddenly' ; سرّاً , خفیةً , خفیه 'secretly' ; باہستگی-یواش , 'slowly' ; ظاہراً 'openly' ; بطناً 'inwardly' ;

قیاساً 'by guess' ; اندازاً , تخمیناً 'approximately' ; کورانه 'blindly' ; کور کورانه 'quite blindly' ; etc.

Adverbs also include :—

(*a*) کلماتِ ایجاب : 'words signifying Affirmation'; as آرے , بلے , نعم , بچشم , انشاءالله etc.

(*b*) کلماتِ نفی : 'words signifying Negation'; as نہ , نے , نے نے , خیر , نہ خیر , ہیچ. etc.

(*c*) کلماتِ تحقیق : 'words signifying 'Assurance'; as ہمانا , مانا , ہرآئنہ , البتہ , یقیناً , بیگمان etc.

(*d*) کلماتِ شک : 'words signifying Doubt'; as باشد , بُوَد , شاید , گویا , مظنہ , یمکن etc.

(*e*) کلماتِ استفہام : 'words signifying Interrogation'; as آیا , چرا , چگونہ , چسان etc.

CHAPTER VII

کلماتِ رابطه : PREPOSITIONS

Prepositions are usually placed before the Nouns or Pronouns they govern, as از and به in the following sentences.

(*a*) من این مسئله را از علماے معتبر شنیده ام +

(*b*) من احکامِ شریعت را به شما عرض کرده ام +

They, however, sometimes follow their Nouns, too; as the Preposition در in از خلائق بزحمت در ام *i.e.* در زحمت ام

Chief Kinds.

1. حروفِ جارۂ اصلی : *Proper Prepositions.*

They are Particles 'حروف' which are put before Nouns or Pronouns they govern. They take no اضافت

Principal Proper Prepositions in common use are illustrated on the next page.

Note:—In Modern Persian, the Prepositions are usually omitted, especially when no ambiguity arises in meaning, as:—

کتاب را زمین (بزمین) گزار و خدمتِ (بخدمتِ) صدرِ محترم برو +

۲. نان که خوردی خانه (بخانه) برو +

2. حروفِ جارۂ جعلی : *Nominal Prepositions.*

They are in reality Nouns, Adjectives or Adverbs preceded by Prepositions which are sometimes expressed and sometimes understood. They do take the اضافت

No.	Preposition.	Meaning.	Example.
1.	ز or از	from	از لاهور تا دهلی چند میل راه است ؟ —This از is called ابتدائیه
		on account of	من از گرسنگی بدینجا رسیده ام + —This از is called سببیه
		out of	ازین اشیا چیزے بگیرید + —This از is called تبعیضیه
		than	شما از من دلیر تر نبودید + —This از is called تفضیلیه
		made of	این صندلی را از چوب ساخته اند + —This از is called مادیه
		possession	این اسپ از شما نیست + —This از is called مالکیه
2.	ب or به	together with	آن فرزند بوالدِ خویش از خراسان باز آمده است + —This به is called باے معیت
		with	در آن شورش سرهنگے سه طفل را به تیغ بکشت + —This is called باے استعانت
		I begin with	ع بنامِ خدا مالکِ انس و جان + —This is called باے ابتدائید

No.	Preposition.	Meaning.	Example.
		by	This is باے قسمیه — بخدا روغن از بقال نه خریده ام +
		in	This is باے ظرفیه — چون من بخانه داخل شدم او مرا سقط گفتن گرفت +
		of	This is باے اضافی — برادرِ من هرگز به پول محتاج (محتاجِ پول) نیست +
		for	This is باے تعویض — من این کتاب را به صد دینار خریده ام +
		(for the sake of)	This is باے توسل — ع — خدا یا بحق نبيِ کریم
3.	با	(in company of)	This is باے معیت — فردا صبح با برادرِ گرامی بتو خواهم رسید +
		with	This is باے استعانت — چرا با قلم نمے نویسی ؟
		in exchange	ع — فرهاد کوهِ غم را با جان نمے فروشد +
		in spite of	با آنکه استعانت اش کردم یارم نشد +
4.	بر	no	کتابتان را بر قالین نهاده اینجا بیائید +

No.	Pre-position.	Meaning.	Example.
5.	بے or ا بے	without	ع—ا بے حکم شرع آب خوردن خطا است ۲. من بے تو بدانجا هرگز نروم +
6.	تا	till	از صبح تا شام انتظار کشیدم شما نیامدید +
		up to	از هند تا روم سفر کردم اما هیچ مثلش ندیدم +
7.	در or اندر	in	پارچه ها درین صندوق نهاده برو +
		towards	ع—هم در تو گریزد ار گریزم +
		(Superfluous)	شب دزدے بخانه در آمد +
			(In Modern Persian the Prep. توے is commonly used in place of در : توے آشپز خانه کیست ؟ 'Who is in the kitchen ?"
8.	را	for	This Preposition is always placed after the Noun it governs. من این لحاف سه دینار را (به سه دینار) خریده ام +

Principal Nominal Prepositions in Common Use.

(*a*) اندرون or درون (lit. the women's apartment) 'in' or 'into'—
چون من دزد را اندرونِ اطاق بدیدم دست و پایش به بستم +

(*b*) بالا (lit. height) 'above' بالاے بام که مے جهد ؟

(c) بهر or از بهر (lit. portion). for the sake of'—
از بازار بهرِ بچگان چه آورده اید ؟

(*d*) براے or از براے 'for the sake of' از براے شما قهوه مے پزم +

(*e*) باب or بارۀ 'concerning'— در بارۀ این امر چیزے نگفتم +

(*f*) برون or بیرون 'out'— بیرونِ شهر سقاے دیدم بسیار فربه +

(g) بین or در بین 'in the midst of'—
بینِ راه من این زیر جامه را بر زمین افتاده دیدم +

(*h*) برابر or در برابر 'opposite'—
در برابرِ مسجد به ملا رموزی دو چار شدم +

(*i*) پے 'behind'— پسرم را چرا پےِ بزاز فرستاده اید ؟

(*j*) پس or پشت 'behind'— مرد که! شرم نداری که پسِ پرده نشسته ؟

(*k*) پیش 'before' این شالِ ترمه را پیشِ رفو گر ببرید تا رفو بکند +

(*l*) پائین 'beneath'— برادرت را دیدم پائینِ درختے نشسته بود +

(*m*) پهلو (lit. side) 'by the side of'— بیا و پهلوے من بنشین +

(*n*) جا or بجا (lit. place) 'in place of'—
احمق! جاے زیر جامه پانطلون آورده ئی ؟

(o) جانب or طرف (lit. direction, 'in the direction of'—
رهزنان مارا لخت کرده جانبِ بیابان گریخته اند +

(*p*) جلو 'in front of' جلوِ مسجد دکانے است که آنجا شیر مے فروشند +

(*q*) جهت or از جهت (lit. way). 'on account of'
او دشنام بداد اما بنده جهتِ یاریِ شما چیزے نگفتم +

(*r*) حق or بحق 'concerning'—
بحقِ این کتاب که میخوانید چه میگوئید ؟

(s) دنبال or در دنبال (lit. 'tail' 'دنب' 'دم') 'behind'—
پسره! در دنبالِ آن بقال برو ازو دو آنه را روغن بیار +

(*t*) روے (lit. face) 'on'—

دخترہ ! مے خواہی کہ روے اسپِ من سوار مے شوی ؟

(*u*) راہ or از راہ (lit. way, 'by way of'—

از راہِ عنایت این کتاب را بالاستیعاب مطالعہ کنید +

(*v*) سر (lit. head), 'on'— کتابہاں را سرِ میز گذاشتہ ام +

(*w*) فراز 'on'— فرازِ کوہ گلہاے رنگا رنگ دیدہ بود +

(*x*) کنار or لب (on the bank of), 'by'—

امروز از صبح تا شام کنارِ رود نشستہ مطالعہ کردم +

(*y*) گرد or حوالی (lit. circumference), 'round'—

اگر گردِ شہر بروی - برادرِ کوچک را بخود نبری +

(*z*) نزد or نزدیک 'near'— نزدیکِ آتش مرو مبادا بسوزی +

3. حروفِ استثنا : *Particles of Exception.*

They perform the same function, as the Proper Prepositions do, as the word جز in the sentence ہمہ آمدند بجز برادرش . The Particle بجز governs the Noun برادر . The sentence can more properly be expressed as ہمہ آمدند باستثناے برادرش (باستثناے 'with the exception of') in which case باستثناے is a purely Nominal Preposition.

The following حروفِ استثنا are most commonly used.

(*i*) جز or بجز 'except'— جز خدمتِ دوستاں کارے ندارم +

(*ii*) غیر or غیر از تو 'except'—

یقین دارم کہ دستہالم را غیر از تو کسے نہ دزدید (غیر (not غیراز) always takes an اضافت ; as in غیرِ تو = غیر از تو)

(*iii*) 'الّا' ; 'سوا' ; 'ما سوا' ; 'ما ورا' are Arabic words meaning 'except' امروز ہمہ لباس را عوض کردند الّا تو +

ہمہ طفلاں خواستند کہ این جبۂ ماہوت را بپوشند سواے مجید +

4. حروفِ تشبیہ : *Particles of Similitude.*

They, too, like حروفِ استثنا perform the function of Prepositions.

(*i*) چو ; همچو ; چون ; همچون ; 'as'—
+ رستم چون شیر بمیدان در آمد (چو is chiefly used in Poetry, as

چو رویت مهر و مه تابان نباشد   چو قدّت سرو در بستان نباشد

(*ii*) چنین (چون این), چنان (چون آن) 'such as'—
من چنین قبا در عمرِ خویش نه دیده ام +

(*iii*) همچنین (هم چون این), همچنان (هم چون آن) 'such as'—
ما اینچنین خیاط را مے طلبیم +

(*iv*) مانند ; مثل 'like'—
بسیار مرد مانِ دلیر دیده ام اما مثلِ شما بهادرے ندیدم +

(*v*) سان ; بسان ; بدینسان ; بدانسان , 'like'—
رستم چون افرا سیاب را بدید بسان رعد غرید +

(*vi*) آسا (This, like سان , is the Hindustani سا ('सा') 'like'
الحق پدرت شیر آسا ست

(*vii*) وش ; 'like'—   بغدا چه مهوشی (مه وش هستی)

(*viii*) وار ; 'like'—

بزن برق وار آتشے در جهان   جهان را زخود وارهان وارهان

Note :—The last three Particles of Resemblance follow the Nouns they govern.

CHAPTER VIII

کلماتِ اتصالیه : CONJUNCTIONS

They are used to join together two or more words or clauses as in the following sentences :—

(*i*) Nouns joined— اغذیه وا شربه بمنزلهٔ ادویه است +

(*ii*) Pronouns joined—

بیا که من و تو مسجد را خود جاروب کنیم +

(*iii*) Adjectives joined—

فرزندِ شما طفلے ست بسیار ذهین و شریف +

(*iv*) Verbs joined— پدرت آمد و پرسید که کتاب را کہ برد ؟

(*v*) Clauses joined— این روپیه را بگیرید و از بازار خورده بیارید

Principal Kinds of Conjunctions :—

1. حروفِ عطف : *Copulative Conjunctions.*

They are merely joining words ; chief of them being :—

(*a*) و 'and'— او شطرنج و قمار مے بازد . The words شطرنج and قمار are joined together by means of و . The word preceding it is called معطوف علیه , and one following it معطوف

It sometimes indicates 'conditions' as in

نادر در قلعه داخل شد و دائرهٔ غضب از چهره اش هویدا بود +

This واو is called واوِ حالیه

It sometimes denotes 'equality', as in یک ترک و ده هندی (One Turk is equal to ten Indians.) This is called واوِ تسویه

It sometimes shows 'union' as in من و ردِّ دعوتِ شما (I to refuse your invitation ! *i.e.*, I can't decline it). This is واوِ استغراب

And it sometimes denotes 'remoteness', as in هندی و قتلِ مار (*i.e.*, An Indian can't kill a snake). This is called واوِ استبعاد

(*b*) نیز 'also'— کمانے خریدم و تفنگے نیز

(*c*) ہم 'too'— ہم میمون را گرفتم ہم خرس را

The difference in the use of نیز and ہم is that the former is only used in معطوف, while the latter in both معطوف and معطوف علیہ

(*d*) چہ ...... چہ 'as well as,—' as:—

چہ مرد چہ زن ہمہ جاہل بودند +

(*e*) خواہ ..... خواہ 'whether—or' as:—

خواہ پارسی ست خواہ نصرانی ہمہ صحبتم را دوست میدارند +

2. حروفِ تردید : *Disjunctive Conjunctions.*

(In English they are styled 'Alternative Conjunctions.')

(*f*) یا ...... یا 'either—or' یا خاموش بنشین یا بیرون برو +

(*g*) نہ ..... نہ 'neither—nor' نہ پول خواہم نہ شہرت +

(*h*) نے ..... نے 'neither—nor,' as:—

مصرع — نے تابِ وصل دارم نے طاقتِ جدائی

(*i*) خواہ ...... خواہ 'whether—or,' as:—

خواہ بخوانم خواہ نخوانم ترا چہ ؟

3. حروفِ تخالف : *Adversative Conjunctions.*

They express some contrariety in the meaning of the clauses.

(*j*) مگر 'but'— آں تبہ روزگار را بار بار پند دادم مگر او گوش نکرد

(*k*) امّا 'but'— پسرت بہ عقلِ خود مغرور گشتہ ہموارہ عصیاں مے نمود

اما دو سہ روز است کہ اطاعت ورزیدہ است +

(*l*) لیکن , لاکن 'but'; وے , ولیک , ولیکن 'and but'—

دو سہ ماہ قبل ازیں غلہ بسیار کم بود - ولیکن دریں ایام الحمد للّٰہ بفراوانی حاصل مے شود +

(*m*) گرچہ or اگرچہ 'although' وگو 'and although'—

مصرع — اگرچہ دوست عزیز است راز دل مکشا +

(*n*) ہر چند or ہر چند — اما 'though—yet':—

حمید اگرچہ بہادر بود و شیر دل اما بہ جنگ نرفت +

(*o*) ورنہ or وگرنہ 'and if not,' 'otherwise'—

درونِ خانہ میا ورنہ خرنت بریزم +

(*p*) حالانکه (حال آنکه) 'notwithstanding that'—

او هر روز دشنامم می دهد حالانکه من بالمره به عیادتش می روم +

(*q*) باوجودیکه 'notwithstanding that'--

باوجودیکه افاغنه و ترکمه در لشکرش بودند او حصار را فتح نه کرد +

4. حروفِ تعلیل : *Casual Conjunctions.*

They show cause or reason for some fact.

(*r*) که 'for'—

به شمشیرم زد و باکس نگفتم   که رازِ دوست از دشمن نهان به

(*s*) چه 'becanse'—

بسیار مردمان ازینجا گریخته اند چه میشنوم دیشب رہزنان حمله کردند +

(*t*) تا 'so that' —   قدمی چند پیش رفتم تا سلام کنم +

(*u*) چون or چونکه 'as'—

مرادِ من زخرابات چونکه حاصل شد   دلم ز مدرسه و خانقاه گشت سیاه

(*v*) چراکه or زیرا که 'since'—

باوازِ بلند بگو چرا که سر گوشی در مجلس روا نیست +

(*w*) ازان که or ازان رو 'for the reason that'—

سرفه میکنم ازانکه (or ازان رو) نزله در گلوئم زور آورده است +

5. حروفِ شرط : *Conditional Conjunctions.*

(*x*) چو or چون 'if'—   چون امروز بروید - کاهِ برادرم بیرید +

(*y*) 'اگر', 'گر', 'ار', 'if' ; ور or وگر 'and if'—

اگر این خروس ها بمن بدهی اینها را بجنگانم +

6. حرفِ بیان : *Introductory Conjunction.*

(*z*) که 'that'—

ازیشان شنیده ام که سرِ اقبال از جهان رخصت شده است +

CHAPTER IX

کلماتِ جذباتیه : INTERJECTIONS

They include :—

1. حروفِ ندا : *Particles of Exclamation.*

ا, اے 'O,' ا, یا

اے and یا are placed before the Nouns called منادیٰ, while الفِ ندا follows it ; as :—

اے دوست (or دوستا) از غیبت و نمامی بکلی احتراز واجب دان +

Note :—In conversation or in 'منادیٰ plural' حرفِ ندا is usually dropped, as :—

(*a*) برادر! در رفتن این چنین تعجیل مکن +

(*b*) حضرات! بنشینید و بشنوید +

2. حروفِ انبساط : *Particles of Exclamation.*

خوب 'fine'; خوشا 'excellent !'; چہ خوش 'how fine !'; الحمد للّٰہ (Praise be to God) 'Thank God' ! etc.

خوشا آندم کہ استغناے مستی فراغت بخشد از شاہ و وزیرم

3. حروفِ تاسف : *Particles of Lamentation.*

آہ 'ah' ! ہاے or واے 'woe' ! حیف , افسوس , 'alas' ! آخ , آوخ 'alas' ! ہیہات ہیہات 'alas, alas' ! etc.

آہ ازیں رنج و محن ! آوخ ازیں جور و جفا !

ہاں ! بجز غیرت و جرات نبود چارۂ ما

دردا , دریغا , وا دریغا , حسرتا , وا حسرتا 'O pity' etc. also denote grief.

دریغا کہ برخوانِ الوانِ عمر دمے چند خوردیم و گفتند بس

4. حروفِ تحسین : *Particles of Admiration.*

خہی ; خہ ; زہے ; زہ ; 'well done !' بخ بخ ; بہ ; بہ بہ ; واہ واہ

'good' شاباش , 'be happy' آفرین 'bravo' صد آفرین , ہزار آفرین , مرحبا well done etc.

ع — مرحبا اے پیکِ مشتاقاں بدہ پیغامِ دوست +

5. حروفِ نفرین : *Particles of Aversion.*

نعوذ باللہ ; صد نفرین 'shame' نفرین ; دُور 'away' ; تفو 'fie' ; تف , آف 'God defend us !' (We take refuge in God) etc.

زِ شیرِ شتر خوردن و سو سمار عرب را بجائے رسید است کار
کہ تختِ کیاں را کنند آرزو تفو بر تو اے چرخِ گرداں تفو

6. حروفِ تعجب : *Particles of Wonder.*

اے عجب 'Wonderful !' سبحان اللہ 'Good God !' اللہ اکبر 'God is most Great' etc.

با بندہ فلک چرا بہ جنگ است سبحان اللہ این چہ رنگ است

7. حروفِ تمنا : *Particles of Desire.*

Optative Particles کاش , کاشکے , کاج , اے کاش 'would that' etc.

کاش آنانکہ عیبِ من جستند رویت اے دلستاں بدیدندے

8. حروفِ تنبیہ : *Particles of Admonition.*

الا , ہلا 'hark !', ہے 'ho' ! تا 'mind !'.
ہین or ہاں 'beware !' زنہار or زینہار 'take care ;' etc.

الا تا نخواہی بلا بر حسود کہ آں بخت برگشتہ خود در بلاست
در مکتبِ حقائق پیشِ ادیبِ عشق
ہاں اے پسر بکوش کہ روزے پدر شوی

CHAPTER X

قواعدِ ضروریه : SOME IMPORTANT RULES

1. قواعدِ ابتدائیه 'Elementary Rules.'

1. When the Subject refers to 'human beings', the Verb agrees with it in *Number* and *Person* ; as

(*a*) مرا این هنر خواهر بیاموخت +

(*b*) مردمانِ هند از جنگ و جدال نمی ترسند +

(*c*) من هم میل به شنیدنِ حرفِ شما دارم +, etc.

2. When the Subject refers to 'living things other than human beings' the Verb generally agrees with it, but sometimes not ; as :—

مورچگان را چو بود اتفاق   شیر ژیان را بدرانند پوست

موشها گر به را دیده این سو گریخت or بگریختند +

3. When the Subject denotes 'inanimate objects', it is always followed by a Verb in the Singular ; as—

(*a*) این مکان خیلے خوب است +

(*b*) مکانهاے این محله بسیار خوب است +

(*c*) زنگه ! اینچه حرفهاست که مے زنی ؟ etc.

4. When the Subjeot denotes some great 'personality', it *may* (not *must*) take a Plural Verb ;

as چون صبح شهنشاهِ مکرم از رخت خواب برخاست سرش درد میکرد

or چون صبح شهنشاهِ مکرم از رخت خواب برخاستند سرِ ایشان درد میکرد

5. Collective Nouns denoting 'animate objects' are followed by a Verb in the Singular or Plural according to the Unity or Plurality of idea in mind ; as :—خلقے متابعتِ بادشاه نمود 'all people taken together', گروهے متابعتِ بادشاه نمودند 'every individual'.

6. Material Nouns signifying variety or diversity must require Plural form; as بُرو بازار و روغن ها بخر i.e., 'various kinds of oil'.

7. When Pronouns of different Persons occur together as Subject or Object, the 1st Person is mentioned first, then the 2nd, and then the 3rd; as :—

(a) من وپسرش بد انجا رفتیم +

(b) نه من نه شما بایں کار تعلق داریم +

8. All the 'Cardinal Numeral Adjectives' are placed before Singular Nouns; as ده مرد , هشتاد پیل etc.

The word چند , too, precedes a Singular Noun; as :—

(a) اینجا چند زن بودند ؟

(b) ما چند قلم از و گرفتیم +

The words همه and بسیار are always placed before Plural Nouns; همه مردمان , بسیار عیوب

9. The Prepositions زیر , بالا , پیش , پس , عقب , نزد , بسان etc. take اضافت like Nouns; as :—

(a) نزدِ من بیا +

(b) چرا پیشِ چراغ استاده ای ؟ etc.

10. In Persian we generally use the Direct Form even in place of the Indirect Narration, as :—

(a) I told him not to be greedy. 'من بدو گفتم طمع کمتر* بکن'

(b) My brother tells you that he will not come.

برادرم بتو میگوید که نخواهم آمد +

(c) The boy said that his father was not in the house

'آن طفل بگفت پدرم در خانه نیست'

*Note :— کم and کمتر when used with 'Imperatives' give the Negative Sense. طمع کم کن i.e., طمع مکن

2. مصادرِ فارسی : **Persian Infinitives.**

مصدر denotes an action with no reference to time or subject or object; as آوردن 'to bring,' رفتن 'to go.' Its ending in Persian is دن or تن .

KINDS

1. As regards **meaning** it is of three classes:—

(*i*) لازم 'Intransitive' *i.e.*, requiring in sense only the 'Subject' or from which are derived Intransitive Verbs; as ' آمدن ' to come, افتادن 'to fall' etc.

(*ii*) متعدی 'Transitive *i.e.*, requiring in sense the Subject and Object both, as ; آفریدن 'to create' آشامیدن 'to drink' etc.

(*iii*) مشترک 'Common' *i.e.*, admitting both of the senses that لازم and متعدی infinitives show ; as سوختن 'burn' or 'to be burnt.'

Transitives Infinitives are sub-divided into :—

(*i*) متعدی الاصل *i.e.*, transitive in their very primitive form ; as خوردن 'to eat.'

(*ii*) متعدی بالواسطه *i.e*, changed into Transitive from Intransitive infinitives ; as پراندن (from پریدن 'to fly' ; پراندن 'to cause to fly.')

(*iii*) متعدی المتعدی *i.e.*, changed into double Transitive 'requiring two objects' from those already Transitive; as خوراندن 'to feed.'

To change an 'Intransitive Infinitive' into 'Transitive' and 'Transitive' into 'double Transitive' we suffix اندن or انیدن to امر واحد حاضر '2nd Person Singular of Imperative,' as :—

No.	Intransitive.	Imperative.	Casual Verbs.
1.	بخشیدن 'to grant'	بخش	بخشاندن — بخشانیدن
2.	پوشیدن 'to wear'	پوش	پوشاندن — پوشانیدن
3.	پروردن 'to nourish'	پرور	پروراندن — پرورانیدن
4.	ترسیدن 'to fear'	ترس	ترساندن — ترسانیدن
5.	چشیدن 'to taste'	چش	چشاندن — چشانیدن
6.	جنبیدن 'to move'	جنب	جنباندن — جنبانیدن
7.	لرزیدن 'to tremble'	لرز	لرزاندن — لرزانیدن
8.	نوشتن 'to write'	نویس	نویساندن — نویسانیدن

2. As regards **Structure** it is of two kinds.

(*i*) مفرد 'Simple' which cannot be *Split* into parts. The following table will give all the important Simple Infinitives with their meanings, Aorists, and Verbal Nouns.

مصدر	Meaning	مضارع	حاصل مصدر
آراستن	'to decorate'	آراید	آرائش
آشفتن	'to disturb'	آشوبد	آشوب
آفریدن	'to create'	آفریند	آفرینش
آموختن	'to teach' or 'to learn'	آموزد	آموزش
آویختن	'to hang'	آویزد	آویزش
افزودن	'to increase'	افزاید	افزائش
اندیشیدن	'to think'	اندیشد	اندیشه
آزمودن	'to test'	آزماید	آزمائش
آغازیدن	'to begin'	آغازد	آغاز
آمرزیدن	'to forgive'	آمرزد	آمرزش
آمیختن	'to mix'	آمیزد	آمیزش
افتادن	'to fall'	افتد	افتادگی
انجامیدن	'to end'	انجامد	انجام
باریدن	'to rain'	بارد	باران
بخشودن	'to grant'	بخشاید	بخشائش
بریدن	'to tear'	بُرّد	بُرّش
بوسیدن	'to kiss'	بوسد	بوسه
باختن	'to play'	بازد	بازی
بالیدن	'to grow'	بالد	بالیدگی

مصدر	Meaning	مضارع	حاصل مصدر
بخشیدن	‘to award’	بخشد	بخشش
بستن	‘to bind’	بندد	بندش
پذیرفتن	‘to accept’	پذیرد	پذیرائی
پرسیدن	‘to question’	پرسد	پرسش
پرهیزیدن	‘to avoid’	پرهیزد	پرهیز
پریدن	‘to fly’	پرد	پرواز
پختن	‘to cook’	پزد	پزش
پرستیدن	‘to worship’	پرستد	پرستش
پروردن	‘to bring up’	پرورد	پرورش
پژوهیدن	‘to meditate’	پژوهد	پژوهش
پنداشتن	‘to think’	پندارد	پندار
پوشیدن	‘to wear’ ‘to hide’	پوشد	پوشش
پیوستن	‘to think’	پیوندد	پیوند
پیمودن	‘to measure’	پیماید	پیمائش
تافتن	‘to shine’ ‘to twist’	تابد	تابش
تاختن	‘to run’	تازد	تازش
ترسیدن	‘to fear’	ترسد	ترس
جنبیدن	‘to move’	جنبد	جنبش
جُستن	‘to jump’	جهد	جست
جُستن	‘to seek’	جوید	جستجو
جوشیدن	‘to boil’	جوشد	جوش

مصدر	Meaning	مضارع	حاصل مصدر
چشیدن	'to taste'	چشد	چاشنی
خرامیدن	'to strut'	خرامد	خرام
خموشیدن	'to be silent'	خموشد	خموشی
خوابیدن	'to slumber'	خوابد	خواب
خمیدن	'to bend'	خمد	خم
خراشیدن	'to scratch'	خراشد	خراش
خروشیدن	'to make noise'	خروشد	خروش
خندیدن	'to laugh'	خندد	خنده
خواستن	'to desire'	خواهد	خواهش
خوردن	'to eat'	خورد	خورش
دادن	'to give'	دهد	داد - دهش
دیدن	'to see'	بیند	بینش
دانستن	'to know'	داند	دانش
رسیدن	'to reach'	رسد	رسائی
رنجیدن	'to get angry'	رنجد	رنجش
رفتن	'to go'	رود	روش . —
ربودن	'to snatch'	رباید	ربودگی
رقصیدن	'to dance'	رقصد	رقص
رهیدن	'to be relieved'	رهد	رهائی
رُفتن	'to sweep'	روبد	رفت و روب
زاریدن	'to cry'	زارد	زاری

مصدر	Meaning	مضارع	حاصل مصدر
ستیزیدن	'to fight'	ستیزد	ستیزه
سوختن	'to burn'	سوزد	سوزش
ستائیدن	'to praise'	ستاید	ستائش
سرائیدن	'to sing'	سراید	سرود
شستن	'to wash'	شوید	شست و شو
شمردن	'to count'	شمارد	شمار
شناختن	'to recognise'	شناسد	شناسائی
شتافتن	'to hasten'	شتابد	شتاب
شکستن	'to break'	شکند	شکن ـ شکست
شکیبیدن	'to be patient'	شکیبد	شکیبائی
شنیدن	'to hear'	شنود	شنوائی
طرازیدن	'to paint'	طرازد	طراز
طلبیدن	'to demand'	طلبد	طلب
فرسودن	'to wear away'	فرساید	فرسودگی
فریفتن	'to deceive'	فریبد	فریب
فرمودن	'to say'	فرماید	فرمائش
فروختن	'to sell'	فروشد	فروخت
فهمیدن	'to understand'	فهمد	فهم
کشادن	'to open'	کشاید	کشائش
کوشیدن	'to endeavour'	کوشد	کوشش
کاستن	'to decrease'	کاهد	کاست

مصدر	Meaning	مضارع	حاصل مصدر
کُشتن	'to murder'	کُشد	کشش
کوفتن	'to strike'	کوبد	کوفت
گداختن	'to melt'	گدازد	گداز
گرائیدن	'to feel inclined'	گراید	گرائش
گرفتن	'to catch'	گیرد	گرفت
گفتن	'to speak'	گوید	گفتار - گویائی
گذاشتن	'to leave'	گذارد	فروگذاشت
گردیدن	'to wander'	گردد	گردش
گریختن	'to run away'	گریزد	گریز
گریستن	'shed tears'	گرید	گریه
لافیدن	'to boast'	لافد	لاف
لغزیدن	'to slip'	لغزد	لغزش
لرزیدن	'to shiver'	لرزد	لرزه
مالیدن	'to rub'	مالد	مالش
نگاشتن	'to write'	نگارد	نگارش
نمودن	'to show'	نماید	نمائش
ورزیدن	'to exercise'	ورزد	ورزش
هراسیدن	'to fear'	هراسد	هراس

(*ii*) مرکب : 'Compound' in which Simple Infinitives are preceded by some other words; as :—

(*a*) Preceded by Nouns; as چشم داشتن 'to expect,' سرتافتن 'to rebel,' برق شدن 'to hasten,' etc.

(*b*) Preceded by Verbal Nouns; as گذارش کردن 'to state,' پرواز کردن 'to fly,' لاف زدن 'to boast,' etc.

(*c*) Preceded by Adjectives; as پُر کردن 'to fill,' خوار کردن 'to disgrace' تیره ساختن 'to obscure,' etc.

(*d*) Preceded by Prepositions and Adverbs; as در آمدن 'to enter,' وا کردن 'to open,' زیر و زبر کردن 'to make topsy turvy,' etc.

(*e*) Preceded by a Phrase; as نقلِ مجلس شدن 'to become famous,' از جان دست شستن 'to lose all hope,' در معرضِ خطر افتادن 'to be in danger,' etc.

The language contains a very large stock of such Compound Infinitives, some of them being :—

إعلام کردن	'to inform'	انحراف ورزیدن	'to deviate'
اِلتفات نمودن	'to pay attention'	اُنس گرفتن	'to become attached'
آه کشیدن	'to heave a sigh'	آتش گرفتن	'to catch fire'
آتش زدن	'to set fire'	از دست دادن	'to give up'
از پا در آمدن	'to get helpless'	از پادر افتادن	'to be helpless'
از میان رفتن	'to be abolished'	از میان بردن	'to carry off'
از جان دست شستن	'to give hope of life	بازی کردن	'to play'
از چیزے دست کشیدن	'to give up'	بانگ زدن	'to call out'

باز آمدن 'to come back'
باز گفتن 'to say again'
بتأخیر انداختن 'to postpone'
بدست آوردن 'to gain'
پس پا کردن 'to cause to retreat'
توقع داشتن 'to expect'
تلخ و شیرینِ روزگار چشیدن 'to experience the ups and downs of life'
چراغ کشتن 'to put out lamp'
حرف زدن 'to talk'
در خوردن 'to suit'
در افتادن 'to quarrel with'
دست بکار زدن 'to commence'
رضا دادن 'to consent'
راه یافتن 'to find way'
زبان کشودن 'to begin to speak'
زخم خوردن 'to be wounded'

بجان آمدن 'to become tired'
باز گشتن 'to turn back'
برتافتن 'to shine forth'
بتأخیر افتادن 'to be postponed'
پشیمانی خوردن 'to regret'
تکیه زدن 'to depend'
تولد یافتن 'to be born'
جمع کردن 'to collect'
چشم زدن 'to wink'
حمله آوردن 'to attack'
در آمدن 'to come in'
دفن کردن 'to bury'
در معرضِ خطر افتادن 'to be engulfed in dangers'
رقم زدن 'to write'
رنگ ریختن 'to play a vile trick'
زحمت کشیدن 'to suffer hardships'

زیر و زبر کردن	'to upset'	سعی نمودن	'to exert'
سیر شدن	'to be satisfied'	سیر آمدن	'to be disgusted'
سبقت گرفتن	'to surpass'	سر بر خط نهادن	'to obey'
شادمانی کردن	'to rejoice'	شکست یافتن	'to be defeated'
شکست دادن	'to defeat'	شگاف دادن	'to split'
ضائع شدن	'to be destroyed'	طرح انداختن	'to lay the foundation'
عذر خواستن	'to apologise'	عذر آوردن	'to make excuses'
عیب گرفتن	'to find fault with'	غم خوردن	'to suffer grief'
فرو گذاشتن	'to pass over'	فرود آمدن	'to descend'
گردن زدن	'to behead'	قسم خوردن	'to swear'
کشتی گرفتن	'to wrestle'	گمان بردن	'to think'
گوش شدن	'to become all ear'	گوش دادن	'to listen to'
گوے بردن	'to surpass'	ننگ داشتن	'to be ashamed'
نیش زدن	'to sting'	نعل زدن	'to shoe'
نقلِ مجلس شدن	'to be famous'	نقش بستن	'to paint'
واشستن	'to wash again'	نیست و نابود کردن	'to destroy utterly'

3. مصادرِ عربیه : Arabic Infinitives.

Arabic Infinitives are read in their own particular '**measures**' اوزان (Sing. وزن) ; chief of them, which a Persian student is expected to know, are :—

(*i*) إفعال 'Ifál' (a 'five-lettered word' of which the first and fourth letters are always الف. The first الف is مکسور) ; as :—

امکان , احسان , انعام , انصاف , اصلاح , اخلاص
اتمام , الحاق , اظهار , ارسال , الحاد , اسلام

(*ii*) تفعیل 'Tafil' (a 'five-lettered word' beginning with ت (تاے مفتوح) of which the 4th letter is always ی) ; as :—

تحریک , تسلیم , تکمیل , تکریم , تعظیم , تعجیل
تمهید , تشریف , تقریر , تحریر , تکلیف , تاکید

(*iii*) تفاعل 'Tafául (a 'five-lettered word' beginning with تاے مفتوح , of which the third letter is الف and 4th مضموم); as :—

تساهل , تصادم , تعاقب , تدارک , تنازع , تغافل
تکاسل , تواضع , تناسب , تعارف , تناسخ , تطاول

(*iv*) تفعّل 'Tafaul' (a 'four-lettered word' beginning with تاے مفتوح with its 4th letter مشدّد and مضموم) ; as :—

تعلق , تعصب , توجه , تکلف , تفکر , تامل
تعمق , تقرب , ترفه , تکبر , تدبر , توکل

(*v*) إفتعال 'Iftiál' (a 'six-lettered word' of which the first and fifth letters are الف , and third تاے مکسور) ; as :—

اعتبار , التفات , اعتماد , اکتساب , افتخار , اختصار
احتیاط , التماس , اجتناب , احتساب , اختیار , اعتدال

(*vi*) إنفعال 'Infiál' (a 'six-lettered word' beginning with الف مکسور of which the 2nd is ن and fifth again الف . Its 3rd letter is always مکسور) ; as :—

انبساط , اندراج , انقطاع , انعکاس , انقلاب , انتظار
انحطاط , انعطاف , اندمال , انعقاد , انکشاف , انحصار

(*vii*) مفاعلة or مفاعلت 'Mufaala' or 'Mufaalat' (a 'six-lettered

word' beginning with میم مضموم of which the 3rd letter is الف and fourth مفتوح. The final letter is ه or ت); as:—

مفارقت , مکالمه , مصالحت , مقابله , ملازمت , مناظره ,
مخالفت , موازنه , مخالطت , مطالعه , ملائمت , مشاعره ,

(*viii*) استفعال 'Istifál' (a 'seven-lettered word' beginning with الف and س and ت. The الف and ت are مکسور. Its 6th letter is again الف); as:—

استقلال , استعفاء , استحسان , استقبال , استحکام , استغفار
استخراج , استیلاء , استحقاق , استدلال . استفهام , استدعاء

4. اسم فاعل: The Active Participle.

It signifies an 'agent' or 'doer', and in Persian it is either 'Simple' or 'Compound.'

(*i*) The Simple 'Active Participle' is formed:—

(*a*) by adding a کسره to the final letter of امر حاضر and suffixing to it 'نده' as; بافنده (from باف), نویسنده (from نویس), گدازنده (from گداز), etc.

(*b*) by adding the following 'Suffixes' to Nouns.

گر............رفوگر , بازیگر , زرگر ,
گار............پرہیز گار , گنہ گار , خدمت گار .
دار............سپہدار , فوجدار , تاجدار ,
بان............شتربان , فیلبان , دربان ,
چی............توپچی , مشعلچی , کا لسکہ چی etc.

(*ii*) Compound Active Participles are called اسمائے فاعل ترکیبی and are made up thus:—

(*a*) by affixing امر حاضر at the end of a Noun; as خدا (خود + آ 'self-existing') 'God'; پیغمبر (پیغام + بر a 'message-bearer') 'Prophet'; حکمران (حکم + ران) 'Ruler', etc.

(*b*) by putting Adjectives before Nouns; as زیبارو 'handsome-faced); کوز پشت hump-backed', تہی دست (empty-handed), poor, etc.

(c) by putting Nouns before Adjectives; as دلتنگ 'sad,' تندرست 'healthy,' سرنگون 'ashamed', etc.

(d) by omitting the اضافت of مرکّب اضافی; as (صاحبِ خرد) صاحب خرد, (شاهِ جهان) شاه جهان, etc.

(e) by inverting مرکبِ اضافی, and omitting the اضافت thereof; as خرد دشمن (دشمنِ خرد) 'fool', پادشاه (شاهِ پاد 'a lord of the throne'), 'a King', شاگرد (گردِ شاه)

Note:—In Arabic the Nouns of Agency are formed from Arabic Infinitives.

(*a*) from 'three-lettered infinitives' known in Persian as ordinary Nouns) they measure with فاعل; as:—

عاشق , طالب , نافع , عامل , عالم , قاتل

from— عشق , طلب , نفع , عمل , علم , قتل etc.

(*b*) from other infinitives they always begin with میمِ مضموم with their last but one letter مکسور; as—

(مُفْعِل)	(مُفَعِّل)	(مُفاعِل)	(مُفْتَعِل)	(مُتَفَعِّل)	(مُسْتَفْعِل)
مخلص	مکرم	مناظر	مجتنب	متفکر	مستنصر
منصف	معظم	ملازم	محترز	متوجه	مستغفر
محسن	محرک	ملائم	معترض	متوکل	مستعفی
مصلح	مکمل	مجاهد	ملتمس	متحیر	مستظهر
مؤمن	معلم	مسافر	منتظم	متعصب	مستشرق

5. اسم مفعول: The Passive Participle.

In Persian it is 'Simple' or 'Compound' in its form.

(*i*) The Simple Participle is formed from Transitive Verbs by giving a فتحه to the final letter of ماضی مطلق, and suffixing ه to it as; بافته, داشته, گماشته, etc.

(*ii*) Compound Passive Participles are called اسمائے مفعول ترکیبی, and are formed as follows :—

(*a*) By adding Nouns to Simple Passive Participles at the beginning; as زر اندودہ 'gilded', دل شکستہ 'broken hearted,' زنگ آلودہ 'rusty', etc.

Note :—The final ہ is sometimes dropped; as زر اندود, زہر آلود, خداداد etc.

(*b*) By affixing Imperatives to Nouns at the end; as—دلپذیر 'approved' میرزا (son of an امیر) 'a prince,' پابند (tied by the legs) 'restrained,' etc.

(c) By affixing ماضی مطلق to Nouns at the end; as—نام زد 'nominated', پابست 'fettered' etc.

Note :—In Arabic they are formed from Arabic infinitives.

(*a*) from 'three-lettered words' they measure with مفعول; as—

مقتول , محفوظ , معیوب , مجبور , مکتوب , مذکور
مجہول , مخلوط , متروک , معذور , مطلوب , مخدوم etc.

(*b*) from other infinitives they begin with میم مضموم, and have their last but one letter always مفتوح; as—

مرتفع , مبتذل , مختصر , معتمد , معتبر —— مفتعل
مرصع , ملمع , منور , مزین , مقید —— مفعّل
منحصر , منعقد , منضبط , منہدم , منتخب —— منفعل etc.

6. اِسمِ ظرف : **The Nouns of Time and Place.**

Nouns denoting 'time' are called ظروفِ زمانی; as شب , شام , روز , سحر , سحرگاہ , سحر گاہاں etc.; while those denoting 'place' are known as ظروفِ مکانی; as لالہ زار , بتکدہ , etc.

ظروفِ مکانی especially the Compound ones called ظروفِ مکانی ترکیبی are more important. They are formed thus :—

(*i*) By putting together two Nouns; as کارخانہ 'a workshop,' رزم گاہ 'a battle-field,' عشرت سرا an 'abode of pleasure.'

(*ii*) By putting Imperatives after Nouns; as آب گیر 'a tank,' آخور (آب+خور) 'a drinking place,' قلمرو (قلم+رو) 'a place wherein one's pen runs) 'an empire' etc.

(*iii*) By adding the following Suffixes to Nouns:—

(*a*) زار — گلزار , لاله زار . سبزه زار , etc.

(*b*) سار — شاخسار , کوهسار , چشمه سار , etc.

(*c*) دان — قلمدان , عطردان , نمکدان , etc.

(*d*) ستان — هندوستان , گلستان , ریگستان , etc.

(*e*) کده — ظلمتکده , آتشکده , بتکده , etc.

Note:—In Arabic they measure with:—

(*a*) مفعل (میم and عین both مفتوح); as مطبخ , مخزن , معدن etc.

(*b*) مفعل (میم مفتوح and عین مکسور); as مسجد, مشرق, مجلس etc.

7. اسم آله : The Noun of Instrument.

Instrumental Nouns are either Primitive جامد ; as تیغ , خنجر , تیر , سوزن etc. or Derivative 'مشتق'; as دوشه (from دوشیدن), استره (from استردن), پیمانه (from پیمودن), تابه (from تابیدن) etc. They are very few in Persian.

Some Instrumental Nouns are 'Compound,' called اسماے آله ترکیبی. They are generally formed by affixing Imperatives to Nouns at the end; as باد کش 'a large fan,' رومال (رو+مال ; مال from مالیدن 'to rub') 'a handkerchief,' دست مال 'a towel' etc.

(*a*) مِفعل (mifal) مِسطر , مِخیط 'a needle;

(*b*) مِفعال (mifál) مِسواک , مِفتاح , مِقراض , میزان etc.

8. اسماے تصغیر : The Diminutive Nouns.

They are also called اسماے تصغیر or مصغرات, and are generally formed by suffixing to Nouns:—

(*i*) ک ; as کِرمک 'a small worm,' طفلک 'a little boy,' طبلک 'a small drum,' etc.

(*ii*) و ; as پسرو , دخترو , بارو etc.

(*iii*) ہ ; as پسرہ , دخترہ , کوہہ etc.

(*iv*) چہ or یچہ ; as باغچہ , or باغیچہ 'a small garden,' کوچہ 'a narrow street' or a 'lane' : دیگچہ 'a kettle' a small cauldron, etc.

or (*v*) زہ ; as نیزہ 'a short spear,' مشکیزہ 'a small leather-skin' ناویزہ 'a small boat,' etc.

9. سابقے : **Prefixes.**

(*i*) For making Attributive Nouns and Adjectives.

(*a*) *Affirmative :—*

(*a*) با 'with' : as باآبرو 'honourable,' باوفا 'faithful,' باقاعدہ (according to rule) 'regular' etc.

(*b*) ہم 'co' ; as ہم عمر (of the same age) 'Coeval,' ہمسایہ (under the same shade) 'a neighbour,' ہم نوالہ 'a mess-mate.'

(*c*) پُر 'full' ; as پرہنر , پرخرہ , پردل

(*d*) خود 'self' ; as خود غرض , خود فروش , خود بین

(*b*) *Negative :—*

(*a*) بے 'without' ; as بے قاعدہ 'irregular', بے نصیب 'unfortunate,' بے وفا 'faithless,' etc.

(*b*) نا 'un' ; as نادان 'ignorant' ناپاک 'unclean' نایاب 'unattainable' etc.

(*c*) کم 'little'; as کمیاب 'rare,' کم حوصلہ 'poor-spirited,' کم ذات 'mean' etc.

(*d*) لا 'It is an Arabic Prefix' ; as لاثانی , لاجواب , لایعنی etc.

(*ii*) For making Augmental Nouns 'مکبّرات'

(*a*) شاہ ; as شاہتوت 'a large mulberry,' شاہراہ 'a road,' شہسوار 'a good rider', etc.

(*b*) خر ; as خربزہ 'a large melon,' خرگوش (large-eared) a 'hare,' خرمگس 'a gadfly' etc.

(*c*) دیو ; as دیو کمان 'a big bow,' دیوپا (large-footed) 'a spider,' دیوباد 'a whirl-wind,' etc.

10. لاحقہ : **Suffixes.**

(*i*) For making the Persian Nouns of Agency.

(*a*) گار. It is the old Persian Suffix 'کار' Sanskrit कार 'kar' 'signifying doer'; as خدمتگار 'service-performer,' پروردگار 'nourisher,' آموزگار 'teacher,' etc.

(*b*) گر. In Sanskrit कर کر; as دادگر 'just,' ستمگر 'tyrannical,' کیمیاگر 'al-chemist' etc.

(*c*) کار 'doer'; as بدکار, سیہ‌کار 'evil-doer,' جفاکار 'oppressive,' etc.

(*d*) بان In Sanskrit वान وان; as باغبان 'gardener,' پاسبان 'watchman' گریبان 'neck-guarder,' etc.

(*e*) چی a 'Turkish Suffix,' very frequently used in Persian; as بندوقچی 'musketeer,' قاطرچی 'muleteer,' خزانچی 'treasurer,' etc.

(*ii*) For making Verbal Nouns.

(*a*) ش — generally added to 'Affirmative Imperatives'; as ورزش, کوشش, لرزش, etc.

(*b*) ی—generally added to 'Adjectives'; as دلیری, نیکی, خوبی etc.

(*c*) ک—generally added to 'Affirmative Imperatives'; as خوراک, پوشاک etc.

(*d*) ار—cut off the final ن from مصدر and add ار; as گفتار, دیدار, رفتار etc.

(*e*) گی—added after dropping ہ; as بافندگی, شرمندگی, زندگی

(*iii*) For making Compound Nouns of Place.

(*a*) دان 'denoting something that holds'; as خاکدان 'grave', آتشدان 'hearth', آبدان 'reservior' etc.

(*b*) کدہ 'signifying place'; as آتش کدہ, بتکدہ, ماتم کدہ.

(*c*) ستان The Sanskrit स्थान as; نخلستان, قبرستان, فرنگستان etc.

(*d*) زار; as نمکزار 'salt-ground where grows nothing', and گلزار, علف زار etc.

(*e*) سار; as کوہسار, شاخسار, رخسار 'place of cheeks', etc.

(*f*) گاہ 'place'; as خواب گاہ 'bedroom' فرودگاہ 'halting place' آرام گاہ.

(*g*) آباد 'place of abode'; as وزیر آباد , حیدر آباد ,نصیر آباد .

(*iv*) For making 'Diminutives' as already mentioned under اسماے تصغیر : The Diminutive Nouns.

(*v*) For making Adjectives.

(*a*) مند The same as 'वंत' ونت in Hindi and Sanskrit as in بلونت 'full of power' (بل 'power'); as خرد مند 'wise', سود مند 'profitable' تنومند 'robust', etc.

(*b*) ناک ; as خوفناک 'frightful' خطرناک 'dangerous' غمناک 'sad.'

(*c*) گین 'contraction' of آگین (from آگندن 'to fill'); as غمگین 'sorrowful', شرمگین 'ashamed', خشمگین 'angry'.

(*d*) گوں 'colour'; as لالہ گوں 'scarlet', گونا گوں, گلگوں etc.

(*e*) سا, آسا, ساں, وش 'like'; as مرد آسا , پیل سا 'manly', شمع ساں 'like a candle' شاہوش 'royal' etc.

PART III

SYNTAX

نحو

INTRODUCTION

'Syntax' is a branch of Grammar that treats of the 'Sentence.' It teaches, therefore, about the proper arrangement of the words and word-combinations.

The word-combination مُرکّب, or speech کلام, as it is generally called, either expresses some complete thought or an incomplete idea. When it is expressive of some complete idea, it is called کلامِ تام; but when in its sense it is incomplete, it is termed کلامِ ناقص. It is this second branch of 'word-combination' *i.e,* کلامِ ناقص that will be treated first.

CHAPTER I

کلامِ ناقص : THE INCOMPLETE SPEECH

Its various kinds

1. مرکبِ اضافی : 'Genitive Compound'

It consists of مضاف (the governing noun), and its مضاف الیہ (the noun governed). The مضاف generally precedes the مضاف الیہ, and bears the 'genitive sign' called اضافت; as کتابِ محسن, برادرِ شما etc.

The combination of مضاف and مضاف الیہ is regarded as one single part of a sentence. Thus پدرِ حمید in the sentence پدرِ حمید را امروز نیافتم is the Object to the Verb نیافتم.

Note 1:—If مضاف ends in الف or واو, the اضافت is expressed by ے; as in پاے صندلی and بوے یاسمن; but when it ends in ہاے مختفی (the obscure ہ), the اضافت gives its place to a ہمزہ; as in سایۂ طوبیٰ.

باغِ بہشت و سایۂ طوبیٰ و قصرِ حور   با خاکِ کوے دوست برابر نمیکنم

Note 2:—If a series of words joined by the conjunction و is used as a مضاف, the اضافت is only placed under the last word; as, کلاہ و دستار و دستمالِ شما

The اضافت has different significations, so the Grammarians enumerate its various kinds.

(*i*) اضافتِ تملیکی : *The possessive genitive*

It denotes that the مضاف الیہ (or more properly the object

referred to by the مضاف الیه) is the possessor ; as خانۂ اسلم جامۂ گدا . دربارِ بادشاه etc.

N. B.—Sometimes مضاف is the possessor ; as ملکِ برطانیه and مالکِ مکان .

(*ii*) اضافتِ ظرفی : *The recipient genitive.*

In this case the مضاف الیه is the receptacle ; as آبِ چاه , درختهاے باغ , ریگِ بیابان , etc.

N. B.—Sometimes مضاف is the recipient ; as ساغرِ شراب .

(*iii*) اضافتِ تخصیصی : *The restrictive genitive.*

It shows some special relation between the objects denoted by the مضاف and مضاف الیه; as دیوارِ مسجد, برادرِ پرکاش ,پدرِ من etc.

(*iv*) اضافتِ توضیحی : *The explicative genitive.*

In this case the object denoted by مضاف is something general, and that denoted by مضاف الیه is its particular species, as ملکِ ہند شہرِ لاهور , صوبۂ پنجاب etc.

It is therefore called اضافتِ عام بسوے خاص , too.

Note :—In اضافتِ توضیحی there exists some equality between the objects denoted by the مضاف and the مضاف الیه. So the combination شہرِ لاهور can safely be written in the form of a sentence لاهور شہر است .

But in اضافتِ تخصیصی there exists no such equality. دیوارِ مسجد can not be written as دیوار مسجدے است or مسجد دیوارے است .

It shows that the object denoted by مضاف الیه is the substance of which the مضاف (*i.e.*, the object it denotes) is made; as تختۀ چوب 'a wooden plank' (a plank made of wood), دیوارِ گِل

انگشتریِ سیم , صندوقِ آهن , etc.

(*vi*) اضافتِ ابنی : *The generic genitive.*

In this case the person denoted by the مضاف is the son and the person denoted by the مضاف الیه is the father; مسعودِ عزیز (Masud, the son of Aziz), سعدِ وقّاص (Sa'd, the son of Waqqas), محمودِ سبکتگین (Mahmud, the son of Sabuktagin).

(*vii*) اضافتِ جرّی : *The prepositional genitive.*

In this case the اضافت serves the purpose of a preposition; as او امروز واردِ شهر گشته است *i.e.*, در شهر وارد شده است.

(*viii*) اضافتِ تشبیهی : *The similitudinary genitive.*

Here, the مضاف denotes the object to which مضاف الیه (*i.e.*, the object it denotes) is compared; as مارِ زلف (مارا مارِ زلفت بخست) 'the serpent of your ringlet bit us.' مارِ زلف is equal to زلف همچو مار. The objects مار (serpent) and زلف (ringlet) resemble each other in certain points. They are both (generally) black, both long, and both coiling. The word that is compared is called مشبّه, and that to which it is compared is termed مشبّهٌ بهٖ. Thus in this example زلف is مشبّه and مار , مشبّهٌ بهٖ.

(*ix*) اضافتِ استعاره : *The metaphorical genitive.*

In this case the مضاف الیه is personified, and the مضاف (*i.e.*, the object it denotes) is reckoned as a part of it; as (بگزید) دستِ حسرت (او). (ندارید) گوشِ هوش (شما), etc.

(x) اضافت بہ ادنی ملابست : *The partial genitive.*

In this case there exists between the مضاف and مضاف الیہ a very common and ordinary relation; as کوے شما (your street) ملکِ ما (our country), وطنِ ایشان (their mother-land) etc.

(xi) فکِّ اضافت : *The released genitive.*

Here the اضافت is omitted, and the compound thus formed denotes one single notion; as سرنامہ (address on an envelope), صاحب منصب , شہ سوار etc.

(xii) اضافتِ مقلوب : *The inverted genitive.*

In this case the order of مضاف and مضاف الیہ is inverted and the اضافت is not used; as جہان پناہ (پناہِ جہان) 'The asylum of the world,' سپہ سالار (سالارِ سپاہ) 'The Commander of an army,' شہنشاہ (شاہِ شاہان) 'The King of Kings.'

2. مرکبِ توصیفی : **The Adjectival Compound.**

It consists of a صفت and its موصوف and the صفت (adjective) generally follows the موصوف (substantive); as امیرِ نامور

In Poetry the order is sometimes changed; as:—

ع در آمد بہ میدان چو آن تند شیر i.e., شیرِ تند

As a general rule the Persian صفت is used as singular, whatever may be the number and gender of its موصوف; as

	Masculine.	Feminine.	Neuter.
Singular.	مردِ نیک	زنِ دلیر	درختِ بلند
Plural.	مردمانِ نیک	زنانِ دلیر	درختہاے بلند

This اضافت is also of several kinds :—

(*i*) توصیفی مجرّد , in which the Adjective used to qualify the موصوف is simple (and not compound), as فیلِ بزرگ .

(*ii*) توصیفی ترکیبی , when the Adjective is a compound one; as تقریرِ دلپذیر

(*iii*) توصیفی تشبیہی , when the Adjective is a metaphorical one ; as مردِ سنگدل

(*iv*) توصیفی صفتین , when the موصوف is qualified by two Adjectives ; as طفلِ ذہین و زیرک

(*v*) توصیفی نفی, when a Negative Adjective (properly called 'Privative Adjective') qualifies its موصوف ; as زنِ بے حیا , مردِ کم ہمّت etc.

(*vi*) توصیفی نفی ترکیبی , when the 'Privative Adjective' is a compound one ; as برادرِ نا مہربان

3. مرکبِ عطفی : The Conjunctional Compound.

This combination consists of معطوف علیہ and معطوف which are joined in order by means of واو called واوِ عطف ; as شب و روز حقد و عداوت , امیر و غریب etc.

In the sentence سردار و اسلم بہ لندن رفتہ اند the combination سردار و اسلم is بترکیبِ عطفی the Subject to the Verb رفتہ اند the first word being معطوف علیہ , the Particle, و being حرفِ عطف , and the word following it معطوف

Note :—When a Preposition is introduced before a Conjunctional Compound, it affects the meaning of both معطوف علیہ and معطوف , as both together form a part of a sentence ; as :—
بے حس و حرکت *i.e.*, ایں را شنیدہ بے حس و حرکت شدم +

4. مُرَکَّب امتزاجی : **The Juxtapositional Compound.**

It consists of two words (and sometimes more) which are put together in such a way as to seem only one. There exists no link of connection whatsoever between the words of the combination; as وزیر آباد (the town founded by Wazir), نور دین (the light of Faith) امر چند (the immortal moon) [امر is here not the Arabic word meaning 'order'; but the Hindustani word from the root 'مر' (मर) 'die' to which the Negative الف is prefixed)]. گلزباغ (گل+ز+باغ), 'a flower from the garden' etc.

5. مُرَکَّب عددی : **The Numerical Compound.**

It consists of عدد and معدود (see chapter IV, Part II); as گربه هشت موش را, ده فقیر, هفتاد پیل, چند زن etc. In the sentence گربه هشت موش را بکشت the combination هشت موش is Object to the Verb بکشت

6. مُرَکَّب تمیزی : **The Specificative Compound.**

It consists of an 'incomplete numerical compound' called مُمَیِّز, and a noun 'تمیز' that follows it, and gives some sense to the combination; as دو سیر شیر (two seers of milk) دو سیر is مُمَیِّز and شیر is تمیز. Similarly یک چمچه دوغ, ده راس اسپ, شش نفر مزدور, and دو نسخه کتاب are Specificative Compounds. In the sentence چهار راس اسپ بخریدم the combination چهار راس اسپ is بترکیبِ تمیزی Object to the Verb بخریدم

Note:—The final letter of the ممیز does not bear اضافت under it.

7. مُرَکَّبِ اشاری : **The Demonstrative Compound.**

It consists of صفتِ اشاره and مشارٌ الیه as آن زنان, این مرد. Here این and آن are صفاتِ اشاره 'Demonstrative Adjectives,' and مرد and زنان both مشارٌ الیه. In the sentence آن اطفال کجا مے روند؟ the compound آن اطفال is بترکیبِ اشاری 'Subject' to the Verb مے روند

Note.—In مرکب اشاری the 'Demonstrative Adjective' is always singular.

8. مرکب استثنائی. It consists of :—

(*i*) مستثنی منہ 'the class from which an individual (or a part) is excepted.

(*ii*) حرف استثنا 'Particle of exception' as مگر , الّا , بجز , سوا etc.

and (*iii*) مستثنی 'the noun excepted.'

مستثنی منہ precedes the 'Particle of exception' and مستثنی follows it ; as ہمگنان بجز حمید آمدند *i.e.*, (ہمگنان بجز حمید) آمدند

Here ہمگنان بجز حمید is بترکیب استثنائی 'Subject' to the Verb آمدند ; ہمگنان being مستثنی منہ , بجز Particle of exception, and 'Hamid' مستثنی .

9. مرکب تشبیہی . It consists of the following parts :—

(*a*) مشبہ 'Object compared.'

(*b*) حروف تشبیہ 'Particle of resemblance.'

(*c*) مشبہ بہ 'Object showing comparison.'

In the sentence قدے مثل سرو بدیدم the compound قدے مثل سرو 'Stature like cypress' is بترکیب تشبیہی Object to the Verb بدیدم ; قدے being مشبہ , مثل 'Particle of resemblance' and ' سرو ' مشبہ بہ

10. مرکب تفسیری . It consists of مفسّر , حروف تفسیر and مفسّر ; as برادرِ شما یعنی حمید in the sentence برادرِ شما یعنی حمید را طلبیدم

11. مرکب تاکیدی . It consists of تاکید and مؤکد . The term تاکید is applied to a word that gives emphasis to another word which is termed مؤکد 'emphasised.' In the sentence اکبر خود مرا طلبیدہ بود the word اکبر is مؤکد and خود is its تاکید .

The combination اکبر خود is بترکیبِ تاکیدی 'Subject' to the Verb طلبیده بود

12. مرکبِ حالی : The Circumstantial Compound.

It consists of حال and ذوالحال . The term حال is applied to a word that denotes the state of فاعل or مفعول . In the sentence من شما را گریان ندیدم 'I did not see you weeping' شما is ذوالحال and گریان is حال . Similarly in این مرد روان ے آید 'this man comes running' the word مرد is ذوالحال and روان is its حال .

Note :—(a) حال *i.e.* the word expressing the condition of فاعل or مفعول is always singular ; as پرکاش و یوسف خندان آمدند همه طفلان خندان آمدند, یوسف خندان آمد etc.

(*b*) حال is sometimes a phrase; as محمود شمشیر بکف ایستاد 'Mahmud stood, while sword was in his hand,' همه مرد مان شمشیر بکف رفتند 'all men went away with swords in their hands.'

13. مرکبِ جاری : The Propositional Compound.

It consists of a Preposition 'حرفِ جار' and a Noun or Pronoun it governs called مجرور. In the sentence او بر بام رفت the word بر is حرفِ جار, and بام is its مجرور. The combination بر بام is مرکب جاری .

14. مرکبِ بدلی : 'The Appositional Compound.'

It consists of بدل and مُبدل منه. When two Nouns occurring together stand in apposition, they both refer to the same person or thing. The first is called مبدل منه 'illustrative', and the second بدل 'substitute'. In the sentence موہن پسرِ شما کجا است ؟ the word موہن is مُبدل منه and پسرِ شما is its بدل .

Note.—بدل and مُبدل منه are never joined by اضافت or حرفِ عطف etc.

15. مرکّبِ موصولی. It consists of صله and موصول. The term صله is applied to a 'group of words' that we generally call 'Adjectival clause' in English. The word that is qualified by صله (فقرهٔ صفت) is called موصول. In the sentence

طفلیکه دیروز بشما آمده بود اکنون به قریهٔ خویش مے رود ۔

the word طفلے is——موصول; که——حرفِ صله, and دیروز بشما آمده بود——صله 'Adjectival clause.' The whole combination طفلیکه دیروز بشما آمده بود stands بترکیبِ موصولی for the Subject to the Verb مے رود.

CHAPTER II

کلامِ تام : COMPLETE SPEECH

کلامِ تام is a group of words expressing complete sense. It is also called مرکّبِ مفید or جمله 'sentence.'

Main Kinds of جمله

A. As regards **meaning** the sentence is divided into :—

1. خبریه : 'Assertive.' It asserts some fact ; as
(Affirmative) شما را بخدا سپرده ام
and (Negative) مردمانِ هند از سرکارِ دولتمدار نمی ترسند

2. استفهامیه : 'Interrogative' ; as
(Affirmative) آیا شما هر روز لباس را آش میکنید ؟
and (Negative) مگر شما پرهیز نمی کنید ؟

Note :—آش کردن , to change.

3. امریه : 'Imperative' ; as سبوے آب تازہ بیار

4. امتناعیه : 'Prohibitive' ; as از عیبِ پوشیدهٔ مردم تفتیش مکن +

5. ندائیه : 'Exclamative' ; as
(*i*) اے پسر - حکمت را دوست میدار !
(*ii*) آقا از علاجِ دکتور نترس +

In (*i*) حرفِ ندا is expressed, and in (*ii*) it is understood.

6. تعجّبیه : 'Exclamatory.' It denotes astonishment ; as این چه نفیس کتاب است !

7. تمنائیه : 'Optative' ; as
(Affirmative) کاش او مرا معاونت نمودے
and (Negative) کاش ایشان بد شمنم هرگز نرفتندے

8. دعائیه: Benedictive'; as
(Affirmative) خدا شما را بسلامت داراد
and (Negative) خدا دشمنت را کامران نگرداناد

B. As regards **Nature of the Verb** the sentence contains, it is divided into :—

1. جمله فعلیه: 'Verbal sentence.' It is mainly composed of a complete Verb فعلِ تام, and its Subject فاعل, etc.; as :—

(*i*) احمد به اراذل نمی نشیند. Here نمی نشیند is فعل, and احمد, فاعل—جمله فعلیه خبریه.

(*ii*) از خطاے جاہلاں در گذر. Here در گذر is فعل, and تو (understood 'محذوف') فاعل—جمله فعلیه.

(*iii*) درین کالسکه منشینید. Here منشینید is فعل, and شما (understood 'محذوف') فاعل—جمله فعلیه امتناعیه

(*iv*) محسن چرا همراہت نرفت؟ Here نرفت is فعل and محسن, فاعل—جمله فعلیه استفهامیه.

(*v*) کاش من هم در صبح بتماشاے گل و لاله رفتمی. Here رفتمی is فعل, and من, فاعل—جمله فعلیه (تمنائیه).

2. جمله اسمیه: 'Nominal sentence.' It consists of a 'defective verb' فعل (لازم) ناقص (an Intransitive Verb of incomplete predication) and complement. The subject in the nominal sentence is called مبتدا (lit. 'inchoative') and complement خبر (lit. 'announcement'): as

(*i*) پسرِ شما دانا است. Here است is فعلِ ناقص; مبتدا—پسر; and خبر—دانا—جمله اسمیه (خبریه).

(*ii*) دیروز من رفیقت بودم. Here بودم is فعلِ ناقص; من—مبتدا; and خبر - رفیق—جمله اسمیه (خبریه).

(*iii*) چرا این کار سهل نمی شود؟ Here نمی شود is فعلِ ناقص; کار—مبتدا; and خبر—سهل—جمله اسمیه (استفهامیه).

(*iv*) تا اہل به تربیت نیک نگردد. Here نگردد is فعلِ ناقص; خبر—نیک; مبتدا—نا اہل.

(v) مردمانِ این محله بیمار گشته اند . Here گشته اند is فعلِ ناقص ; مردمان—مبتدا ; and بیمار—خبر .

Note:—بودن and the obsolete infinitive استن require مبتدا and خبر .

شدن , گشتن , گردیدن , etc. when used as simple verbs do generally require مبتدا and خبر; but when used as a part of compound verbs, their subject is called فاعل ; as

(*i*) بالاخر جنگی عظیم واقع شد (واقع شدن compound infinitive 'to take place')——واقع شد is فعل and جنگی عظیم its فاعل .

(*ii*) اسیرانِ فرنگ آزاد گشتند (آزاد شدن or آزاد گشتن compound infinitive, 'to be released')——آزاد گشتند is فعل and اسیرانِ فرنگ its فاعل .

(*iii*) چهار صد نفر تلف گشتند (تلف گشتن 'to be destroyed').

(*iv*) این چنین کارِ بزرگ از تو صادر نمے شود (صادر شدن 'to be performed').

(*v*) قصیه اینجا ختم شد (ختم شدن or ختم گردیدن 'to end').

C. As regards **the Number of Verbs** the sentence contains, it is either مفرد or مرکب .

1. مفرد : Simple 'containing one verb only.'

2. مرکب : Compound 'containing more than one finite verb.'

۱. جملهٔ مفرده

(اسمیه)		(فعلیه)
۱. ارسطا طالیس وزیرِ اسکندر بود +	خبریه	۱. نواب عالیجناب بدہلی نخواہد آمد +
۲. ہمیشه بیدار باش +	امریه	۲. از حق تعالیٰ نکوئی طلب کن +
۳. از خدا ے لایزال غافل مشو +	امتناعیه	۳. حاجتِ محتاج بفردا میفگن +
۴. آیا او فرزندِ یعقوب است ؟	استفہامیه	۴. مگر تو مرا نمے شناسی ؟
۵. چه خوشرنگ طائرے است !	تعجبیه	۵. چه خوب مے نویسی !
۶. کاش من از صحبتِ شما مستغنی بود مے !	تمنائیه	۶. کاش اسکندر دارا را نه کشتے !
۷. عمرِ پسرِ عزیزت دراز باد !	دعائیه	۷. جہاں آفریں بر تو رحمت کناد !

۲. جملهٔ مرکبه

It is of different variations according to the conjunction employed to join the clauses thereof. Some main variations are given below:—

1. جملهٔ عاطفه : **'Copulative Sentence.'** It consists of clauses joined by a copulative conjunction 'حرفِ عطف'. The clause preceding the conjunction is called معطوف علیه and the one following is termed معطوف. Thus in the sentence

همیشه یادِ مرگ کن و از مُردگان عبرت گیر +

the clause همیشه یادِ مرگ کن is معطوف علیه and
معطوف—از مُردگان عبرت گیر.
جملهٔ عاطفه is also called جملهٔ معطوفه.

2. جملهٔ تردیدیه : **'Disjunctive Sentence'.** Here the clauses are joined by a disjunctive conjunction 'حرفِ تردید'; as خواه زید را فرست خواه خود همراه من بیا. Here, too, we call the first clause معطوف علیه, and the second one معطوف.

3. جملهٔ مستدرکه : **'Adversative Sentence.'** In this case an adversative conjunction joins the clauses. The first clause is termed مستدرک منه and the second one مستدرک. Thus in the sentence من پسرِ ثان را خیلی به جستم لیکن نیافتم the clause من پسرِ ثان را خیلی به جستم is مستدرک منه and لیکن نیافتم is مستدرک.

4. جملهٔ شرطیه : **'Conditional Sentence'.** In this جمله the clauses are joined by a conditional particle 'حرفِ شرط'. The clause to which the particle is attached is termed شرط 'Protasis', while the other clause is known as جزا 'Apodosis'; as

مصرع—اگر رفیقِ شفیقی درست پیمان باش +

Sometimes the 'Apodosis' comes first as;

بخدا او را بکشم اگر این جا بیاید +

N.B.—حرف شرط is omitted sometimes; as

سلامتی خواهی ازین کار بگذر +

5. جملهٔ معلّله : **'Causative Sentence'.** The clauses in this sentence are joined by a حرفِ علت. The clause showing the 'cause' is called علت, and the other denoting 'effect' is termed معلول. Thus in the sentence زود بخشم در میاتا غضب عادتِ تو نگردد the clause زود به خشم در میا is معلول and تا غضب عادتِ تونگردد is علت (its reason).

6. جملهٔ بیانیه : **'Descriptive Sentence'.** Here the clauses are joined by کلمهٔ بیانیه ; as شنیده ام که پسرِ عموے فلاں بدہلی میرود + The clause پسرِ عموے فلاں بدہلی میرود is بیان and stands as مفعول 'Object' to the Verb شنیده ام and جملهٔ بیانیه is called جملهٔ مبینه, too.

7. جملهٔ مقوله. This is in reality a particular species of جملهٔ بیانیه. Here the clause showing بیان is called قول and is always after گفتن, کاف بیانیه is generally omitted in it; as دلاک را بگو اینجا بیاید. The clause اینجا بیاید is قول and stands, like بیان, as مفعول 'Object' to the Verb بگو.

8. جملهٔ مفسّره : **'Explanatory Sentence'.** The clauses known as مفسَّر and مفسِّر are joined by حرفِ تفسیر. Thus in the sentence, برادرت این کتاب بمن نه داد یعنی بخود برد + the first clause *i.e.* برادرت این کتاب بمن نه داد is مفسَّر and the following one *i.e.* مفسِّر—بخود برد.

9. جملهٔ استثنائیه . **'Antithetical Sentence'.** The clauses of جملهٔ استثنائیه known as مستثنیٰ منه and مستثنیٰ respectively are usually joined by حرفِ استثنا. Thus in the sentence موبن همه پسرانش را طلبید الا پسرِ کوچک, the first clause *i.e.* موبن همه پسرانش را طلبید is مستثنیٰ منه and the other one مستثنیٰ—'پسرِ کوچک را (نه طلبید)'.

10. جملهٔ تمثیلیه : **'denoting resemblance'.** Of the two clauses of this sentence one states the fact, and is called ممثّل,

while the other its 'analogy' and is known as مثل. Thus in the verse,

تواضع کند هوشمند گزین نهد شاخ پر میوه سر بر زمین

the first hemistich is ممثل and the second مثال.

11. جملهٔ موصوله : **'Explicative Sentence'.** This is exactly what we have in English 'a complex sentence with an Adjectival clause'. The Adjectival clause is called صله and the word it qualifies its موصول. This صله and موصول together form one part of the sentence—may it be the Subject or the Object etc. Thus in the sentence کسیکه از حکم خدا سرپتابد گمراه است, the word کسی is موصول and the clause (فقرهٔ فعلیه) '(او) از حکم خدا سر تابد' its صله. This صله and موصول together form مبتدا whereof گمراه is the خبر.

12. جملهٔ قسمیه : **'Juratory Sentence'.** It consists of قسم 'oath' and جواب قسم 'its sequel'; as بخدا آنجا نروم. Here بخدا is قسم and stands for the clause قسم خدا میخورم The other clause آنجا نروم is جوابِ قسم.

13. جملهٔ ندائیه . **'Invocatory Sentence'.** It is composed of ندا 'invocation' and جوابِ ندا 'its sequel'; as

اے پسر از حکایاتِ عبث احتیراز کن. Here اے پسر is ندا and stands for the clause (بگویم or) من پسر را بخوانم. The other clause از حکایاتِ عبث احتراز کن is جوابِ ندا.

14. جملهٔ مندوبه : **'denoting regret'.** This جمله, like ندائیه consists of ندبه and جوابِ ندبه; as :—

دریغا که او طریقِ اعتدال نگاه نمی دارد. Here دریغ is equal to دریغ میخورم.

15. جملهٔ معترضه : **'Parenthetical Sentence'.** This جمله contains a 'parenthesis' therein; as :—

پسرت را (عمرش دراز باد) درین ایام اینجا نمی بینم +

The bracketed clause is 'parenthesis'.

CHAPTER III

ترکیبِ نحوی: ANALYSIS OF SENTENCES

It denotes the chief chmbinations of the different parts of the sentence. Below are given some typical examples to illustrate how to analyse sentences according to the method of the Persian Grammar.

A. Sentences consisting of one verb only.

۱. مصرع—عاصیان از گناه توبه کنند

توبه کنند	فعل		جملهٔ فعلیه (خبریه)
عاصیان	فاعل		
از ...	حرف جار	متعلق فعل	
گناه ...	مجرور		

Note :—فعل is generally mentioned first, and then فاعل, and then مفعول, and so on.

۲. مصرع—نامِ نیکِ رفتگان ضائع مکن

ضائع مکن	فعل			جملهٔ فعلیه (امتناعیه)
(تو)	فاعل مقدر			
نام ...	موصوف	مضاف	مفعول	
نیک ...	صفت			
رفتگان ...	مضاف الیه			

۳. عه—چرا عمرے به غفلت مے گذاری ؟

چرا	...	کلمۂ استفہام	جملۂ فعلیہ (استفہامیہ)
مے گذاری	...	فعل	
(تو)	...	فاعلِ محذوف	
عمرے	...	مفعول	
به	... حرفِ جار	متعلق فعل	
غفلت	... مجرور		

۴. مصرعه—مرا اے کاشکے مادر نزادے

اے کاشکے	...	حرفِ تمنا	جملۂ فعلیہ (تمنائیہ)
نزادے	...	فعل	
مادر	...	فاعل	
مرا	...	مفعول معہ علامت	

۵. مصرعه—کس به امیدِ وفا ترکِ دل و دین مکناد

مکناد	...		فعل	جملۂ فعلیہ (دعائیہ)
کس	...		فاعل	
ترک	...		مضاف	
دل	...	معطوف علیہ	مضاف الیہ — مفعول	
و	...	حرف عطف		
دین	...	معطوف		
به	...	جرف جار	متعلق فعل	
امید	...	مضاف	مجرور	
وفا	...	مضاف الیہ		

۶. من و حاجی عباس رفتیم دوش سوی بزمِ آن شخصِ سبزی فروش

رفتیم	...	...	...	...	فعل
من	...	...	معطوف علیه		فاعل
و	...	...	حرف عطف		
حاجی	... صفت		معطوف		
عباس	... موصوف				
دوش	...	...	...		(ظرفِ زمان) متعلق فعل
سوی	...	...	...	حرفِ جار	متعلق فعل
بزم	...	...	مضاف	مجرور	
آن	...	اشاره	مضاف الیه		
شخص	... موصوف	مشارٌ الیه			
سبزی فروش	... صفت				

جملهٔ فعلیه (خبریه)

۷. مصرعه — زنده است نامِ فرخِ نوشیروان بعدل

است	... ...		فعلِ ناقص	جمله اسمیه (خبریه)
نام	... موصوف	مضاف	مبتدا	
فرخ	... صفت			
نوشیروان	...	مضاف الیه		
زنده	... ...		خبر	
بعدل	(جار-مجرور) ...		متعلق خبر	

۸. مصرعه — وجودِ نازکت آزردهٔ گزند مباد

مباد	... ...		فعلِ ناقص	جمله اسمیه (دعائیه)
وجود	... موصوف	مضاف الیه	مبتدا	
نازک	... صفت			
ات	...	مضاف		
آزرده	...	مضاف	خبر	
گزند	...	مضاف الیه		

۹. مصرعه — اللّٰه اللّٰه چه جاے این سخن است

اللّٰه اللّٰه	... ...		کلمهٔ تعجب	جمله اسمیه (تعجبیه)
است	... ...		فعلِ ناقص	
چه	... ...		مبتدا	
جاے	... ...	مضاف	متعلق خبر	
این	... اشاره	مضاف الیه		
سخن	مشار الیه			

۱۰. طرفِ چمن و ہواے بستاں   بے لالہ عذار خوش نباشد

Word		Part	Group	Sentence
نباشد	... ...	فعل ناقص		جملہ اسمیہ (خبریہ)
طرفِ چمن	(مرکبِ اضافی)	معطوف علیہ	مبتدا	
و	... ...	حرف عطف		
ہواے بستاں	مرکبِ اضافی)	معطوف		
خوش	... ...	خبر		
بے	... ...	حرفِ جار	متعلق خبر	
لالہ‌عذار	... ...	مجرور		

B. Sentences consisting of two verbs (expressed or understood.)

۱. منظورِ شہنشہ است و از ناز   پرواے شکستگاں ندارد

Word		Part	Group	Clause	Sentence
است	...	فعل ناقص		(جملہ اسمیہ) معطوف علیہ	جملہ عاطفہ
(او)	...	مبتدا محذوف			
منظور	...	مضاف	خبر		
شہنشہ	...	مضاف الیہ			
و	... ...	حرفِ عطف			
ندارد	...	فعل بافاعل		(جملہ فعلیہ) معطوف	
پرواے	...	مضاف	مفعول		
شکستگاں	...	مضاف الیہ			
از ناز	...(مرکبِ جاری)	متعلق فعل			

۲. گر تو قرآن بدین نمط خوانی — ببری رونقِ مسلمانی

جمله شرطیه:

- شرط (جمله فعلیه):
  - گر ... ... حرف شرط
  - خوانی ... ... فعل
  - تو ... ... فاعل
  - قرآن ... ... مفعول
  - متعلقِ فعل:
    - به ... حرفِ جار
    - این نمط (مرکبِ اشاری) مجرور
- جزا (جمله فعلیه):
  - ببری ... ... فعل با فاعل
  - مفعول:
    - رونق ... مضاف
    - مسلمانی ... مضاف الیه

۳. کس نیاید بزیرِ سایهٔ بوم — ور هما از جهان شود معدوم

جمله شرطیه:

- جزا مقدم (جمله فعلیه):
  - نیاید ... ... فعل
  - کس ... ... فاعل
  - متعلقِ فعل:
    - بزیر ... حرفِ جار
    - سایهٔ بوم (مرکبِ اضافی) مجرور
- شرط مؤخر (جمله اسمیه):
  - ار ... ... حرفِ شرط
  - شود ... ... فعلِ ناقص
  - هما ... ... مبتدا
  - معدوم ... ... خبر
  - از جهان ... (مرکبِ جاری) متعلق خبر

۴. اندرون از طعام خالی دار   تا درو نورِ معرفت بینی

خالی دار	فعل با فاعل	(جملهٔ فعلیه) معلول	جملهٔ معلله
اندرون	مفعول		
از طعام ... (بترکیبِ جاری)	متعلق فعل		
تا	کلمهٔ علت	(جملهٔ فعلیه) علت	
بینی	فعل مع فاعل		
نورِ معرفت ... (بترکیبِ اضافی)	مفعول		
درو ... (بترکیبِ جاری)	متعلق فعل		

۵. الا تا نشنوی مدحِ سخنگو   که اندک مایه نفعی از تو دارد
اگر روزی مرادش بر نیاری   دو چندانی عیوبت بر شمارد

الا تا	حرف تنبیه	(جملهٔ فعلیه) معلول	جملهٔ معلله
نشنوی	فعل با فاعل		
مدحِ سخنگو (مضاف-مضاف الیه)	مفعول		
که	حرفِ علت	(جملهٔ فعلیه) علت	
دارد	فعل با فاعل		
اندک مایه ...	صفت (مفعول)		
نفعی	موصوف (مفعول)		
از تو ... (جار - مجرور)	متعلق فعل		

اگر	... ... حرفِ شرط		(جملهٔ فعلیه) شرط	جملهٔ شرطیه
بر نیاری	... ... فعل با فاعل			
مرادش	... (بترکیبِ اضافی) مفعول			
روزے	... (ظرفِ زمان) متعلق فعل			
بر شمارد	... ... فعل با فاعل		(جملهٔ فعلیه) جزا	
دو چند	... ... عدد	مفعول		
عیوبت	(بترکیبِ اضافی) معدود			

۶. اے بادِ صبا ببر بآں شوخ   از عاشقِ بیقرار کاغذ

اے	... ... حرفِ ندا		(قائم مقام جملهٔ فعلیه) ندا	جملهٔ ندائیه
بادِ صبا	... (مرکب اضافی) منادیٰ			
ببر	... ... فعل با فاعل		(جملهٔ فعلیه) جوابِ ندا	
کاغذ	... ... مفعول			
به	... حرف جار	متعلق فعل		
آں شوخ	(مرکبِ اشاری) مجرور			
از	... حرف جار	متعلق فعل		
عاشقِ بیقرار	(مرکبِ توصیفی) مجرور			

۷. مصرعه—دریغا که عمرِ عزیزت گذشت

دریغا	... مندوب مع حرفِ ندبه		(قائم مقام جملهٔ فعلیه) ندبه	جملهٔ مندوبه
که	... ... حرفِ بیان		(جملهٔ فعلیه) جوابِ ندا	
گذشت	... ... فعل			
عمرِ عزیز	(مرکبِ توصیفی) مضاف	فاعل		
ت	... مضاف الیه			

Note:—دریغا *i.e.* دریغ میخورم

۸. حقّا که با عقوبتِ دوزخ برابر است   رفتن بپائمردیِ همسایه در بهشت

حق	مقسم به	(قائم مقام جملهٔ فعلیه) قسم	جملهٔ قسمیه
ا	حرفِ قسم		
که	بیانیه	(جملهٔ اسمیه) جوابِ قسم	
است	فعلِ ناقص		
رفتن	مبتدا		
در بهشت ...	(مرکبِ جاری) متعلق مبتدا		
به ...	حرفِ جار	متعلق مبتدا	
پائمردی	مضاف — مجرور		
همسایه	مضاف الیه — مجرور		
برابر	خبر		
با ...	حرفِ جار	متعلق خبر	
عقوبت ...	مضاف		
دوزخ ...	مضاف الیه		

Note:— حقا *i.e.* قسم میخورم بحق

۹. تواضع کند هوشمندِ گزین   نهد شاخِ پر میوه سر بر زمین

کند	فعل	(جملهٔ فعلیه) ممثل	جملهٔ تمثیلیه
هوشمندِ گزین	(بترکیبِ توصیفی) فاعل		
تواضع	مفعول		
نهد	فعل	(جملهٔ فعلیه) مثال	
شاخِ پر میوه	(بترکیبِ توصیفی) فاعل		
سر	مفعول		
بر زمین ...	(بترکیبِ جاری) متعلق فعل		

۱۰. اسکندرِ اعظم را پرسیدند که ایران چسان گرفتی

پرسیدند ... ... فعل با فاعل
اسکندرِ اعظم را ... مفعول معه علامت
که ... ... حرفِ بیان
گرفتی ... ... فعل با فاعل
ایران ... ... مفعول
چسان ... ... کلمهٔ استفهام

(که ... چسان): جماه (فعلیه) بیان
(all): جماه (فعلیه) بیانیه

۱۱. مصرعه—بگفتا من گلے ناچیز بودم

بگفتا ... ... فعل با فاعل
بودم ... ... فعل ناقص
من ... ... مبتدا
گلے ناچیز ... (بترکیبِ توصیفی) خبر

(بودم ... گلے ناچیز): (جماه اسمیه) قول
(all): جماه (فعلیه) مقوله

۱۲. هر که نان از عملِ خویش خورد منتِ حاتمِ طائی نبرد

هر که ... ... اسمِ موصول معه حرفِ صله
خورد ... ... فعل
(او) ... ... فاعل (مقدر)
نان ... ... مفعول
از ... حرف جار
عملِ خویش (بترکیبِ اضافی) مجرور
نبرد ... ... فعل
منتِ حاتمِ طائی ... ... (بترکیبِ اضافی) مفعول

(از، عملِ خویش): متعلق فعل
(خورد ... عملِ خویش): صله
(هر که ... عملِ خویش): فاعل
(all): جماه (فعلیه) موصوله

۳۱. مصرعہ — بد بخت کسیکہ سر بتابد

کسیکہ	...	اسمِ موصول معہ حرفِ صلہ	مبتدا — جملۂ (اسمیۂ) موصولہ
بتابد	... ...	فعل	صلہ
(او)	... ...	فاعل مقدر	صلہ
سر	... ...	مفعول	صلہ
بد بخت	... ...		خبر
است	... ...		فعلِ ناقص

۱۴. مصرعہ — با آنکہ درِ صلح زند جنگ مجو

مجو	... ...		فعل با فاعل — جملۂ (فعلیۂ) موصولہ
جنگ	... ...		مفعول
با	... ...	حرفِ جار	متعلق فعل
آنکہ	...	اسمِ موصول معہ حرفِ صلہ	مجرور
زند	...	فعل	(جملہ فعلیہ) صلہ
(او)	...	فاعل مقدر	(جملہ فعلیہ) صلہ
درِ صلح (مرکبِ اضافی)		مفعول	(جملہ فعلیہ) صلہ

۱۵. برادرِ خویش یعنی حمید را او اینجا بگذاشت یعنی ہمراہِ خود بہ لاہور نبرد +

بگذاشت	... ...	فعل	جملہ (فعلیہ) مفسر — جملۂ (فعلیۂ) تفسیریہ
او	... ...	فاعل	جملہ (فعلیہ) مفسر
برادرِ خویش (بترکیبِ اضافی)		مفسَّر	مفعول
یعنی	... ...	حرف تفسیر	مفعول
حمید	... ...	مفسِّر	مفعول
را	... ...	علامتِ مفعول	
یعنی	... ...		حرفِ تفسیر
برد	... ...	فعل با فاعل	(جملہ فعلیہ) مفسِّر
ہمراہِ خود ...		(بترکیبِ جاری) متعلق فعل	(جملہ فعلیہ) مفسِّر
بہ لاہور ...		(بترکیبِ جاری) متعلق فعل	(جملہ فعلیہ) مفسِّر

۲۱. از ناحیهٔ ایران هر لحظه بگوش آید صوتے که بلرزاند این گنبد مینارا

جمله (فعلیه) موصوله

بگوش آید	... ...	فعل
	or	
آید	... ...	فعل
بگوش	(مرکب جاری)	متعلق فعل
صوتیکه	... ...	اسم موصول — فاعل
بلرزاند	... ...	فعل — (جمله فعلیه) صله — فاعل
(آن)	... ...	فاعل مقدر — (جمله فعلیه) صله — فاعل
این	... ...	اشاره — مفعول — (جمله فعلیه) صله — فاعل
گنبد مینا	(مرکب توصیفی)	مشارالیه — مفعول — (جمله فعلیه) صله — فاعل
را	... ...	علامت مفعول — (جمله فعلیه) صله — فاعل
هر لحظه	... ...	(ظرف زمان) متعلق فعل
از	... ...	حرف جار — متعلق فعل
ناحیهٔ ایران	... ...	(مرکب اضافی) مجرور — متعلق فعل

۷۱. ع—یا سر دهم یا ستانم کلاه

جمله (فعلیه) تردیدیه

دهم	... ...	فعل با فاعل — (جمله فعلیه) معطوف علیه
سر	... ...	مفعول — (جمله فعلیه) معطوف علیه
یا ... یا	... ...	حرف (عطف) تردید
ستانم	.. ...	فعل با فاعل — (جمله فعلیه) معطوف
کلاه	... ...	مفعول — (جمله فعلیه) معطوف

۸۱. من همان طبیب هستم لیکن درین ایام تبه روزگار شده ام +

هستم	فعلِ ناقص		(جملهٔ اسمیه) مستدرک منه	جملهٔ اسمیهٔ استدراکیه
من	مبتدا			
همان	تاکید	خبر		
طبیب	مؤکّد			
لیکن			حرفِ استدراک	
شده ام	فعلِ ناقص مع مبتدا		(جملهٔ اسمیه) مستدرک	
تبه روزگار	خبر			
در	جار	متعلق خبر		
این ایام (بترکیبِ اشاری)	مجرور			

۱۹. من همه رهنمایانِ هند را بدیدم الّا انصاری +

بدیدم			فعل با فاعل	جملهٔ (فعلیه) مستثنی منه	جملهٔ (فعلیه) استثنائیه
همه ...		صفت یا تاکید	مفعول		
رهنمایان ...	مضاف	موصوف			
هند ...	مضاف الیه	یا مؤکد			
را			علامتِ مفعول		
الّا				حرفِ استثنا	
انصاری			مفعول	جملهٔ فعلیه مستثنی	
(ندیدم)			(فعل با فاعل) مقدر		

۲۰. پسرِ شما عمرش دراز باد طفلی است نیکخو +

Word	Analysis	Clause	Sentence
است	... ... فعل ناقص	جمله (اسمیه) اصلیه	جمله (اسمیه) معترضه
پسرِ شما	... ... (مرکبِ اضافی) مبتدا		
طفلی نیکخو	... ... (مرکبِ توصیفی) خبر		
باد	... ... فعل ناقص	(جمله اسمیه) اعتراضیه	
عمرش	... ... مبتدی		
دراز	... ... خبر		

C. *Sentences consisting of more than two verbs.*

۱. گر بر سر و چشمِ من نشینی   نازت بکشم که نازنینی

Word	Analysis			Clause	Sentence
گر	... ... حرفِ شرط			(جمله فعلیه) شرط	(جمله شرطیه) معلول — جمله معلله
نشینی	... ... فعل با فاعل				
بر	... ... حرفِ جار	متعلق فعل			
سر و چشم	(مرکبِ عطفی) مضاف		مجرور		
من	... مضاف الیه				
بکشم	... ... فعل با فاعل			(جمله فعلیه) جزا	
نازت	... (بترکیبِ اضافی) مفعول				
که	... ... حرفِ علت			(جمله اسمیه) علت	
هستی	... ... فعل ناقص با مبتدا				
نازنین	... ... خبر				

۲. نه بینی که چون گربه عاجز شود   بر آرد به چنگال چشمِ پلنگ

- جملهٔ بیانیه
  - نه بینی ... ... فعل با فاعل
  - جملهٔ شرطیه (مفعول) بیان
    - که ... ... حرفِ بیان
    - جملهٔ اسمیه شرط
      - چون ... ... کلمهٔ شرط
      - شود ... ...فعلِ ناقص
      - گربه ... ... مبتدا
      - عاجز ... ... خبر
    - جملهٔ فعلیه جزا
      - بر آرد ... فعل با فاعل
      - چشمِ پلنگ... (بترکیبِ اضافی) مفعول
      - به چنگال ...(جار-مجرور) متعلق فعل

۳. خرد در گوشِ هوشم دوش میگفت   برو صبرے بکن در بینوائی

- جملهٔ مقوله
  - میگفت ... ... فعل
  - خرد ... ... فاعل
  - دوش ... ... (ظرفِ زمان) متعلق فعل
  - متعلق فعل
    - در ... ... حرفِ جار
    - گوشِ هوشم... (مرکبِ اضافی) مجرور
  - قول (مفعول) (جملهٔ فعلیه مرکبهٔ معطوفه)
    - (جملهٔ فعلیه) معطوف علیه
      - برو ... فعل با فاعل
    - (و) ... ... حرفِ عطف مقدر
    - جملهٔ فعلیه معطوف
      - بکن ... فعل با فاعل
      - صبرے ... ... مفعول
      - در بینوائی (مرکبِ جاری) متعلق فعل

۴. بلبلا مژدهٔ بهار بیار خبرِ بد به بومِ شوم گذار

بلبل	منادیٰ	قائم مقام	ندا
ا	حرف ندا	جملهٔ فعلیه	
بیار	فعل با فاعل	(جملهٔ فعلیه)	(جملهٔ فعلیهٔ مرکّبه) جوابِ ندا
مژدهٔ بهار ... (مضاف.مضاف الیه)	مفعول	معطوف علیه	
(و)	حرفِ عطف مقدّر		
گذار	فعل با فاعل	(جملهٔ فعلیه) معطوف	
خبرِ بد ... (به ترکیب توصیفی)	مفعول		
به ... حرفِ جار	متعلق		
بومِ شوم (مرکّبِ توصیفی) مجرور	فعل		

جملهٔ ندائیه

۵. از من جدا مشو که تو ام نورِ دیده‌ای آرامِ جان و مونسِ قلبِ رمیده‌ای

مشو ... فعلِ ناقص مع مبتدا مقدّر	(جملهٔ	
جدا ... خبر	اسمیهٔ مفرده)	
از من ... (مرکّبِ جاری) متعلق خبر	معلول	
که ... ... حرفِ علت		
(هستی) ای فعل ناقص مع مبتدا مقدّر	(جملهٔ اسمیه)	(جملهٔ اسمیهٔ مرکّبه) علت
نورِ دیده ام (مرکّبِ اضافی) خبر	معطوف علیه	
(و) ... ... حرفِ عطف مقدّر		
ای ... فعلِ ناقص مع مبتدا مقدّر	(جملهٔ	
آرامِ جان (مرکّبِ اضافی) معطوف علیه	اسمیه)	
و ... ... حرفِ عطف	معطوف	
مونس ... مضاف — معطوف — خبر		
قلبِ رمیده ... (مرکّبِ توصیفی) مضاف الیه		

جملهٔ معلّله

EXERCISES FOR ANALYSIS.

Analyse the following sentences and couplets according to the method of Persian Grammar.

۱. نیک بختاں به حکایت و امثالِ پیشینیان پند گیرند + ۲. فریبِ دشمن مخور و غرورِ مداح مخر + ۳. هر چه زود بر آید دیر نپاید + ۴. هر که خیانت ورزد ـ دستش از جانت بلرزد + ۵. دشمن چو از حیله فرو ماند سلسلهٔ دوستی بجنباند + ۶. رحم کردن بر بدان ستم است بر نیکان وعفو کردن از ظالمان جور است بر درویشان + ۷. ملک از خردمندان جمال گیرد و دین از پرهیزگاران کمال یابد + ۸. هر که با بدان نشیند ـ نکوئی نه بیند + ۹. عقل و ادب پیش گیر و لهو و لعب بگذار تا در دین و دنیا کامراں شوی + ۱۰. تا جاں در خطر نه نهی بر دشمن ظفر نیابی وتا دانه پریشاں نه کنی خرمن نگیری + ۱۱. محض اسپ را نه خریدم بلکه زینش را هم خرید کردم + ۱۲. راه لاهور بگیر یا بخانهٔ خود مراجعت بکن + ۱۳. همه را رها کردم مگر یوسف را به بستم + ۱۴. بخانه مرو بلکه اینجا بنشین + ۱۵. بخدا ازینجا نروم +

مشو غره بر حسنِ گفتارِ خویش   به تحسینِ نادان و پندارِ خویش

شوریدهٔ زلفِ یار دائم   در دامِ بلا مقام دارد

اے ملک العرش مرادش بده   وز خطرِ چشمِ بدش دار دور

گر پور رود روزے از مهر وطن بر داز

صد شکر و سپاس آرد مر ایزدِ یکتا را

یاران روشِ دگر گرفتند   وز ما دل و دیده بر گرفتند

بر خیز شتربانا بر بند کجاوه   کز چرخ عیاں گشت کنوں رایتِ کاوه

غنیمتے شمر اے شمع وصل پروانه

که این معامله تا صبحدم نخواهد ماند

یا مکن با پیلبانان دوستی   یا بنا کن خانهٔ در خوردِ پیل

برو این دام بر مرغِ دگر نه   که عنقا را بلند است آشیانه

همه چیز دارد دلارام لیکن   دریغا که با ما وفاے ندارد

بروزِ معرکه ایمن مشو ز خصمِ ضعیف

که مغز شیر برآرد چو دل زجاں برداشت

دلا در جهان دل منه زینهار   که کس بر سرِ پل نگیرد قرار

عزیزا نو بهارِ عمر بگذشت   چو بر طرفِ چمن بادِ بهاری

شنیدم که مردانِ راهِ خدا   دلِ دشمنان هم نه کردند تنگ

بمی سجاده رنگین کن گرت پیرِ مغان گوید

که سالک بی خبر نبود ز راه و رسمِ منزلها

هر که تأمل نکند در جواب   بیشتر آید سخنش ناصواب

بروای طائرِ میمون و همایون طلعت   پیشِ عنقا سخن از زاغ و زغن باز رسان

(عنقا metaphorically used for 'Beloved', and زاغ و زغن for 'Lovers').

گر نشیند فرشتهٔ با دیو   وحشت آموزد و خیانت و ریو

از بدان جز بدی نیاموزی   نکند گرگ پوستین دوزی

کوسِ رحلت بکوفت دستِ اجل   ای دو چشمم وداعِ سر بکنید

ای کفِ دست و ساعد و بازو   همه تودیعِ یکدگر بکنید

بر منِ اوفتاده دشمن کام   آخر ای دوستان گذر بکنید

نصیحتی کنمت بشنو و بهانه مگیر   هر آنچه ناصحِ مشفق بگویدت بپذیر

ز وصلِ روی جوانان تمتعی بردار   که در کمین عمرست مکر عالم پیر

معاشری خوش و رودی بسازمی خواهم   که دردِ خویش بگویم بنالهٔ بم و زیر

بر آن سرم که ننوشم می و گنه نکنم   اگر موافقِ تدبیر من شود تقدیر

چو قسمتِ ازلی بی حضورِ ما کردند   گر اندکی بوفقِ رضاست خورده مگیر

بعزمِ توبه نهادم قدح ز کف صد بار   ولی کرشمهٔ ساقی نمیکند تقصیر

نگفتمت که حذر کن ز زلفِ او ای دل   که میکشند درآن حلقه باد در زنجیر

حدیثِ توبه درین بزمگه مگو واعظ   که ساقیانِ کمان ابروت زنند به تیر

BOOK II
RHETORIC AND PROSODY

PART I

VARIOUS KINDS OF PROSE AND POETRY

اقسامِ نظم و نثر

CHAPTER I

CLASSIFICATION OF POEMS

A. According to form.

The principal kinds of poetic composition in Persian as recognised by the Persian authors are as follows :—

1. مصرع hemistich, 2. بیت couplet, 3. فرد unit, 4. مثنوی double rhyme, 5. غزل ode, 6. قصیده eulogy, 7. قطعه fragment, 8. رباعی quatrain, 9. ترجیع بند return-tie, 10. ترکیب بند composite-tie, 11. مسمط multiple poem, and 12. مستزاد increment-poem.

The 'hemistich', the 'couplet', and the 'unit' are in reality the "elements" of which the poems are composed; the 'fragment' forms a part of the 'eulogy'; '*tarji band*' and '*tarkib band*' can be classed together both being 'strophe-poems'; but, here, in this chapter all these kinds, will, for the facility of the readers, be discussed independently.

1. مصرع: Hemistich.

It is the combination of words that, when taken collectively, measure with three or four metrical feet called ارکان established by the Oriental Prosodians.

Examples :—

Metrical feet (مصرع)

1. چه بندی بر رباط پر خطر دل ؟ مفاعیلن مفاعیلن فعولن

2. حضوری گر همے خواهی از و غائب مشو حافظ
مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

2. بیت : Couplet or distich.

It consists of two hemistichs rhyming with each other.

Example :—

اگر بار خار است خود کشتهٔ وگر پرنیان است خود رشتهٔ

کشتهٔ and رشتهٔ are of the same rhyme (قافیه).

3. فرد : Unit.

It is the combination of two hemistichs of different rhymes.

Example :—

شکم اے شکم اے شکم تو کردی مرا این چنین خوار وزار

شکم and زار are of two different rhymes.

Note :—The term شعر is common to both بیت and فرد.

4. مثنوی : 'Paired'.

This form of Persian poetry is very important. It consists of *couplets* ابیات (plural of بیت) throughout. The rhyme changes from couplet to couplet. The first hemistichs of the verses rhyme, each to each, with their fellow-hemistichs. No restriction can be imposed as to the number of verses the مثنوی contains.

All the well-known narrative poems in Persian as شاہنامه of فردوسی, سکندر نامه of نظامی, یوسف زلیخا of جامی etc. are composed in this form.

Examples :—

(*a*) a 'Masnawi' consisting of two verses only.

مسکین خر اگر چه بے تمیز است چوں بار همے کشد عزیز است
گاوان و خران بار بردار به از آدمیان مردم آزار

(*b*) a 'Masnawi' consisting of three verses.

گر گزندت رسد ز خلق مرنج — که نه راحت رسد ز خلق نه رنج
از خدا دان خلافِ دشمن و دوست — که دلِ هر دو در تصرّفِ اوست
گرچه تیر از کمان همی گذرد — از کماندار بیند اهلِ خرد

(c) a Masnawi consisting of many verses.

منیژه خبر یافت از کاروان — هماندم بشهر اندر آمد دوان
برهنه سر آن دختِ افراسیاب — برِ رستم آمد دو دیده پر آب
همی باستین خونِ مژگان برفت — برو آفرین کرد و پرسید و گفت
که بر خوردی از جان واز گنج خویش — مبادت پشیمانی از رنج خویش
بکامِ تو بادا سپهرِ بلند — ز چشمِ بدانت مبادا گزند
چه آگاهی استت ز گردانِ شاه — ز گیو و ز گودرز و ایران سپاه
نیامد ز بیژن به ایران خبر؟ — نیایش نخواهد بدن چاره گر؟
نه چون نوجوانی ز گودرزیان — همی بگسلاند به سختی میان
کشیده بزنجیر و بسته به بند — همه چاه پرخون ازان مستمند
نیابم ز درویشئی خویش خواب — ز نالیدنِ او دو چشمم پُر آب
بترسید رستم ز گفتارِ او — یکی بانگ برزد براندش ز رو
بدو گفت کز پیشِ من دور شو — نه خسرو شناسم نه سالارِ نو
ندارم ز گودرز و گیو آگهی — که مغزم ز گفتار کردی تهی
به رستم نگه کرد و بگریست زار — ز خواری بیارید خون در کنار
بدو گفت کای مهترِ پر خرد — ز تو سرد گفتن نه اندر خورد
سخن گر نگوئی مرانم ز پیش — که من خود دلے دارم از درد ریش
چنین باشد آئینِ ایران مگر — که درویش را کس نپرسد خبر؟
بدو گفت رستم که اے زن چه بود — مگر اهرمن رستخیزت نمود
همے بر نوشتی تو بازار من — ازین روئے بد با تو پیکارِ من
بدین تندی از من میازار بیش — که دل بسته بودم ببازارِ خویش
ودیگر بجائے که کیخسرو است — بدان شهر من خود ندارم نشست

ندانم ز بن گیو و گودرز را   نه هرگز به پیمودم این مرز را
بفرمود تا خوردنی هر چه بود   نهادند در پیش درویش زود
یکایک سخن کرد از و خواستار   که با تو چرا شد دژم روزگار
چه پرسی ز ایران و از تخت شاه   چه داری همی راه ایران نگاه
منیژه بدو گفت کز کار من   چه پرسی ز رنج و ز تیمار من
ازان چاه سر بادلی پر ز درد   دویدم بنزد تو ای راد مرد
که از تو بپرسم یکی من خبر   ز گیو وز گودرز پرخاش خر
زدی بانگ بر من چو جنگ آوران   نه ترسی تو از داور داوران
منیژه منم دخت افراسیاب   برهنه ندیده مرا آفتاب
کنون دیده پر خون و دل پر ز درد   ازین در بدان در دو رخسار زرد
همی نان کشکین فراز آورم   چنین راند ایزد قضا بر سرم
ازین زار تر چون بود روزگار   سر آرد مگر بر من این کردگار
که بیچاره بیژن دران ژرف چاه   نه بیند شب و روز خورشید و ماه
به غل و به مسمار و بند گران   همی مرگ جوید ز یزدان مرآن
مرا درد بر درد بفزود ازان   نم از دیدگانم بپالود ازان
کنون گرت باشد به ایران گذر   ز گودرز کشواد یابی خبر
بدرگاه خسرو مگر گیو را   به بینی و یا رستم نیو را
بگوئی که بیژن به چاه اندر است   و گر دیر آئی شود کار پست
چو خواهی که بینی میاسائی دیر   که از بال سنگ است و آهن بزیر

The verses given above are taken from 'Shahnama'. They describe the conversation that took place between منیژه and رستم.

منیژه was the daughter of افراسیاب, the king of Turan; and بیژن was the grandson of رستم. منیژه falls in love with بیژن, and is consequently driven out of the Palace by her father who is a sworn enemy of Persia, and بیژن, fastened with heavy chains is thrown into a well. رستم enters Turan, in the guise of a merchant to rescue بیژن, and is seen by منیژه.

5. غزل : Ode (plu. غزلیات).

In this form of poem the hemistichs of the first verse rhyme, and this rhyme is, then, found in all the second hemistichs of the succeeding lines. So, in an ode the first verse is always a بیت while the others are always فرد in their form.

The ode is generally (not always) limited to a minimum of five and a maximum of eleven lines, and the total number of verses is odd (not even) though such restrictions are not very strictly observed nowadays.

The first couplet is called مطلع "the opening verse" (lit. 'the rising place'); and the last line مقطع "the concluding verse", and it is the مقطع wherein we generally find the '*nom de guerre*' تخلص of the poet.

Example :—

از من جدا مشو که توام نور دیدۀ — آرام جان و مونس قلب رمیدۀ
از دامن تو دست ندارند عاشقان — پیراهن صبوری ایشان دریدۀ
از چشم زخم دهر مبادت گزند ازانک — در دلبری بغایت خوبی رسیدۀ
منعم کنی ز عشق وے اے مفتئی زماں — معذور دارمت که تو او را ندیدۀ
چشم بد از تو دور که در طرز دلبری — خط بر جمال یوسف کنعاں کشیدۀ
پایم نمے رسد بزمیں دیگر از نشاط — تا سوے من بلطف وعنایت تو دیدۀ
داری خیال پرسش عشاق بینوا — گویا که بوے صدق از ایشاں شنیدۀ
زیں سرزنش که کرد ترا دوست حافظا — بیش از گلیم خویش مگر پا کشیدۀ

6. قصیدہ : Eulogy (plu. قصائد).

As regards form and rhyming system the 'eulogy' exactly resembles the 'ode'. But as to the number of verses it contains, it differs much. The minimum number of verses in a قصیدہ is generally twenty, while the maximum number sometimes exceeds even one hundred.

Eulogies قصائد (lit. purpose-poems) are generally composed for celebrating the virtues and qualities of some great persons

as kings, princes, reformers, prophets, saints, and the like. They usually consist of the following parts :—

(*i*) مطلع : The opening line.

(*ii*) تشبیب : Exordium.

'Exordium'—or in a simple term 'Introduction'—consists of a few lines in the beginning. In this the poet sometimes depicts the beauties of nature, and sometimes shows his love for his beloved or reveals his pangs of separation or joys of reunion etc. etc., before proceeding to praise his patron.

(*iii*) گریز گاه : The transition verse.

This verse is introduced into the eulogy after the Introduction to serve as the natural connective link between the 'Exordium' and the 'Praise proper'. It is, therefore, the 'turning-point' from the introductory thoughts to the real subject. It is this verse—the transition verse—on which depends mainly the beauty of the poem.

(*iv*) مدح : Panegyric proper.

This comes after the 'transition verse', and deals with the virtues of the patron : his fairness, wisdom, generosity, etc.

(*v*) مقطع : The closing line.

Example :—

The eulogy given below has been abridged. The original eulogy contains more lines.

(In praise of Majd-ud-Din.)

— مطلع —

جهان بر آب نهاده است و زندگی برباد   غلامِ همتِ آنم که دل برو ننهاد

— تشبیب —

جهان نماند و خرّم روان آدمئی   که باز ماند ازو در جهان به نیکی یاد

کدام عیش درین بوستان که بادِ اجل   همی بر آورد از بیخ قامتِ شمشاد

حیاتِ عاریتی خانه ایست در رهٔ سیل   چراغِ عمر نهاده است بر دریچهٔ باد

گرت ز دست برآید چو نخل باش کریم   ورت ز دست نخیزد چو سرو باش آزاد

بسے بدیدۂ حسرت ز پس نگاہ کند کسے کہ برگ قیامت زپیش نفرستاد
عروس ملک نکو روے دختریست ولے وفا نمیکند این سست مہر با داماد
ھمیں نصیحتِ من گوشدار ونیکی کن کہ دانم از پس مرگم کنی بہ نیکی یاد
نداشت چشم بصیرت کہ گرد کرد و نخورد
ببرد گوے سعادت کہ صرف کرد و بداد

— گریز —

چنانکہ صاحب فرخندہ راے مجدالدین کہ بیخ اجر نشاند و بناے خیر نہاد

— مدح —

اگرئمت بہ تکلف فلان دولت و دیں سپہر مجد ومعالی جہان دانش وداد
تو آں برادر صاحبدلے کہ مادر دہر بسالہا چو تو فرزند نیک بخت نزاد
بروزگار تو ایام دست فتنہ بہ بست بہ یمن تو در اقبال بر جہاں بکشاد

— مقطع —

دعا کنمت بیر عونت از سرصدق خدات در نفس آخریں بیامرزاد
(سعدی)

The 'Introduction' of the above eulogy contains some useful advice for mankind and is well connected with the 'panegyric proper' by means of a beautiful 'transition verse'.

7. قطعہ: Fragment.

The 'fragment' is, as its name implies, a portion of a غزل or قصیدہ. It has no مطلع and is, therefore, a collection of units (not couplets) all rhyming with one another. As regards its subject matter it is always complete in itself, and requires no further addition. The number of verses it contains varies from two to one hundred and seventy.

Examples :—

(*a*) Fragment of two verses.

نرود مرغ سوے دانہ فراز چون دگر مرغ بیند اندر بند
پند گیر از مصائب دگراں تا نگیرند دیگراں بتو پند

(*b*) Fragment of three verses.

از صحبتِ دوستی برنجم   کاخلاقِ بدم حسن نماید
عیبم هنر و کمال بیند   خارم گل و یاسمن نماید
کو دشمنِ شوخ چشمِ ناپاک   تا عیبِ مرا بمن نماید

(*c*) Fragment of many verses.

خسروا دادگرا شیردلا بحرِ کفا   ای کمالِ تو بانواعِ هنر ارزانی
همه آفاق گرفت و همه اطراف کشاد   صیتِ مسعودی و آوازهٔ شه سلطانی
گفته باشد مگرت ملهمِ غیب احوالم   اینکه شد روزِ منیرم چو شبِ ظلمانی
در دو سال آنچه بیند و ختم از شاه و وزیر   همه بر بود بیکدم فلکِ چوگانی
دوش در خواب چنان دید خیالم که سحر   گذر افتاد بر اصطبلِ شهم پنهانی
بسته بر آخورِ او استرمن جو میخورد   تو بر افشاند بمن گفت مرا میدانی
هیچ تعبیر نمیدانمش این خواب که چیست؟   تو بفرمائی که در فهم نداری ثانی

8. رباعی : Quatrain.

The 'quatrain', as the Arabic term for it shows, consists of only four hemistichs, of which the first, second, and fourth must rhyme, and the third need not, and generally does not. So it is a combination of two verses: one 'couplet' and the other 'unit'. It is, therefore, called دوبیتی, too. As to its subject-matter it is always, like the 'fragment' complete and independent in itself.

Examples :—

خداوندا بگردانی بلا را   ازین آفت نگهداری تو ما را
بحقِ آن دو گیسوی محمد   زبون گردان زبردستانِ ما را

The 1st, 2nd and fourth hemistichs rhyme with one another : بلا, ما, ما.

جز وصلِ تو دل به هرچه بستم توبه   بی یادِ تو هرجا که نشستم توبه
در حضرتِ تو توبه شکستم صد بار   زین توبه که صد بار شکستم توبه

The 1st, 2nd and 4th hermistichs rhyme : شکستم, نشستم, بستم.

ای سبزئی سبزه بهاران از تو   وی سرخئی روی گلعذاران از تو
آهِ دل و اشکِ بیقراران از تو   فریاد که باد از تو و باران از تو

Here in this quatrain all the four hemistichs rhyme: بہاراں, گلعزاراں, بیقواراں, باراں. Such quatrains are not found in majority.

Note:—In the last quatrain آہ and اشک (the sighs and tears) are compared to باد and باراں (the wind and rains) respectively.

9. ترجیع بند: 'Return-tie'.

It consists of a number of strophes (sing. strophe بند) that are separated from one another by a verse rhyming internally. Each strophe in the 'return-tie' resembles the 'ode' in form, with the difference that there is no *nom de guerre* تخلص of the poet in the concluding lines of the strophes. The rhyme goes on changing from strophe to strophe, but the metre (بحر) remains the same throughout. The verse that isolates the stanzas has an internal rhyme of its own that differs from those of other strophes.

Each strophe consists of equal, or nearly equal number of verses.

Example:—

Strophe 1.

اے دادہ بباد دوستداری — ایں بود وفا و عہدِ یاری؟
آخر دلِ ریشِ درد مندم — تا چند بدستِ غم سپاری؟
از زلفِ تو حاصلے ندیدم — جز شیفتگی و بے قراری
اے جانِ عزیز بر ضعیفاں — تا چند کنی جفا و خواری؟
ہرچند کہ سوختی بہ جورم — کردم منِ خستہ سازگاری
گفتم مگر از سر ترحّم — دست از ستم و جفا بداری
چوں نیست امیدآں کہ روزے — بر عاشقِ خستہ رحمت آری

آں بہ کہ ز صبر رخ نتابم
باشد کہ مرادِ دل بیابم

Strophe 2.

در سختئی عشق اگر بمیرم — من دل ز غمِ تو بر نگیرم
بیشک دلِ ماہ و خور بگیرد — گر سوے فلک رسد نفیرم

پیوسته کمانِ ابروانش — از غمزه همے زند به تیرم
نتواں به قلم نوشت شوقش — گر پیرِ فلک شود دبیرم
پیرِ غمِ عشقم ارچه طفلم — طفلِ غمِ عشقم از چه پیرم
دارم سرآں که همچو سعدی — بنشینم و صبر پیش گیرم
چوں کرد زمانهٔ ستمگار — دور از تو به بندِ غم اسیرم
آں به که ز صبر رخ نتابم
باشد که مرادِ دل بیابم (حافظِ شیراز)

Note :—There are seven stanzas, each consisting of seven lines in the poem given above, but here, for the sake of abridgement only the first and the third stanzas are quoted.

10. ترکیب بند : 'Composite-tie'.

This, in form is exactly like the 'return-tie' with the difference that, here, in this case, the isolating verse at the end of each stanza is different, each time. These verses that follow the strophes may or may not rhyme with one another.

Example :—

Strophe 1.

شاهے که پناه ملک و دین است — در خوردِ هزار آفرین است
نو بادهٔ خاندانِ ملک است — گلدستهٔ بوستانِ دین است
آثار و دلائلِ سعادت — تابنده چو نورش از جبین است
در خاتمِ قدرِ او نهفته — فیروزهٔ چرخ چوں نگین است
تیغش به میانِ کفر و اسلام — سدے است ولیکن آهنین است
......کی از کفِ دستِ اوست دربار
شمشیر ببازوش سزاوار

Strophe 2.

اے سایهٔ رحمتِ الهی — وے غنچهٔ باغ بادشاهی
هرگز به شمائلِ تو سروے — نارسته ز بوستانِ شاهی
هم چرخِ جمال را تو مهرے — هم برجِ جلال را تو ماهی

بر سلطنتِ تو بی تکلف   تمکینِ تو می دهد گواهی
نامِ تو یقین که می برآرد   آوازه ز ماه تا بماهی
گردون که لطیفه ها بر آرد
دُرّی چو تو در صدف ندارد

Strophe 3.

تا باد خدائی بادیارت   جز عیش مباد هیچ کارت
توفیق رفیق در یمینت   تائید ندیم در یسارت
نصرت که مباد از تو خالی   در رزم کمینه دستیارت
آراسته چون بهشت گیتی   از کوششِ تیغِ آبدارت
آسوده چو حافظ باد خلقان   در سایهٔ بختِ کامگارت
کارت همه حفظِ ملک و دین باد
تا باد همیشه این چنین باد

Note:—The original consists of six stanzas, each containing nine lines.

11. مسمط: Multiple-poem.

مسمط, like ترجیع بند and ترکیب بند consists of a number of strophes, but here,

1. The strophes all contain an equal (and never nearly equal) number of half-verses.
2. The hemistichs of a strophe all rhyme with one another, with the exception of the last half-verse which maintains the rhyme of the opening stanza.
3. The opening stanza consists of half-verses all rhyming together.

Example:

در عشقِ تو ای صنم چنانم   کز هستئی خویش در گمانم
هرچند که زار و ناتوانم   گر دست دهد هزار جانم
در پای مبارکت فشانم
ای وصلِ تو اصلِ شادمانی   دائم بمرادِ دل بمانی
با حافظِ خود بگو عیانی   هر حکم که بر سرم برانی
سهل است ز خویشتن مرانم

مسمّط is of various kinds according to the number of half-verses it contains in a strophe.

1. مثلّث (musallas): Threesome.

It consists of three hemistichs per strophe.

Example:—

عاشقیم و شعارِ ما اینست　　این چنینیم و کارِ ما اینست
شرفِ روزگارِ ما این است
سالها شد که زار و محزونیم　　با رخِ زرد و اشکِ گلگونیم
که خزان و بهارِ ما این است
هر دم از دوریِ رخِ ماهی　　میکشم از دلِ حزین آهی
شمعِ شبهای تارِ ما این است
آنکه چون روی او گلی نشگفت　　حیرتی را چو دید خندان گفت
عاشقِ خاکسارِ ما این است

2. مربّع (murabba): Foursome.

It consists of four hemistichs per strophe.

Example:—

۱

این روزنامه بر همه ایران مبارک است
بر اهلِ دشت و مردمِ دهقان مبارک است
بر زارعِ گرسنه و عریان مبارک است
امسال از برای فقیران مبارک است

۲

فرخنده باد سال به اصناف خون جگر
فرخنده باد سال فقیرانِ رنج بر
فرخنده باد سالِ غریبان در بدر
بر ساکنان گوشهٔ زندان مبارک است

۳

من بعد دختران همه صاحب هنر شوند
در مکتب علوم همه بهره ور شوند
اندر حقوق علم شریک پسر شوند
این اشتراک عالم نسوان مبارک است

3. مخمّس (mukhammas): Fivesome.

It consists of five half-verses per strophe.

Example :—

بادشاها ز ستبداد چه داری مقصود — که ازین کار جز ادبار نگردد مشهود
جودکن دورهٔ مشروطه که گردی مسجود — شرف مرد بجود است وکرامت به سجود
هر که این هر دو ندارد عدمش به ز وجود

ملکا جور مکن پیشه و مشکن پیمان — که مکافات خدائیت بگیرد دامان
خاک بر سر کندت حادثهٔ دور زمان — خاک مصرطرب انگیز نه بینی که همان
خاک مصر است ولی بر سر فرعون و جنود

بیش ازین شاها بر ریشهٔ خود تیشه مزن — خود و ملت را در ورطهٔ ذلت مفگن
بیخ خود را به هوا وهوس نفس مکن — قیمت خود به ملاهی و مناهی مشکن
گرت ایمان درست است بروز موعود

Note :—The original consists of ten stanzas.

There is another kind of مخمّس and the succeeding multiple-poems in which the last two half-verses (instead of one) in each strophe rhyme with the hemistichs of the opening stanza.

Example :—

انبیا درج نمودند مقالات عدالت — اولیا جمله سرودند عبارات عدالت
علما جله نوشتند روایات عدالت — گفتگو بیهده از مظلمه امروز نشاید
مرد آن است که لب بندد و باز و بگشاید
"جاهدوا" گفت خداوند بانجیل و بقرآن
خیز از بهر وطن همچو مجاهد بفشان جان

خنجر و تیر و خدنگ است گل و نرگس و ریحان
نغمهٔ توپ و تفنگ است که غمها بزداید
مرد آن است که لب بندد و بازو بگشاید

Note :—The first stanza quoted here is not the opening stanza of the original poem.

4. مسدّس (musaddas): Sixsome.

It consists of six hemistichs per stanza and is the commonest of all the forms of مسمّط.

Examples :—

ای عشق تو با جانِ من از مبدأ فطرت
وصلِ تو صفای دل و هجرِ تو کدورت
صورت نتوان بست که از خامهٔ قدرت
پیدا شده باشد چو رخِ خوبِ تو صورت
نه کسوتِ ادراکِ تو بر قامتِ فکرت
نه دامنِ اوصافِ تو در دستِ فصاحت

بیرون ز وصالِ تو دلم را طلبی نیست
جز یادِ تو در خاطرِ غمگین طرب نیست
در کشورِ خوبی چو تو یاقوت لبی نیست
تاریک تر از روزِ فراقِ تو شبی نیست
فریادِ منِ سوخته دل بی سببی نیست
درد از سرِ آتش رود و خون ز جراحت

(with two last half-verses rhyming together)

وزرا باز نهادند ز کف کارِ وطن   وکلا مهر نهادند به کام و به دهن
علما شبهه نمودند و فتادند به ظن   چیره شد کشورِ ایران ز انبوهِ فتن
کشورِ ایران ز انبوه فتن در خطر است
ای وطن خواهان زنهار وطن در خطر است

پارتی انگریز نه این قوم در اصلاح امور — لیک پارتی شان ز اصلاح بصد مرحله دور
غرض و حبِ ریاست شان اول منظور — غافل از اینکه وطن مانده غریب و مهجور
ملتِ خسته چه از مرد و چه زن در خطر است
اے وطن خواہان زنہار وطن در خطر است

The remaining multiple poems, *viz* :—

مسبّع (musabba) : Sevensome,

مثمّن (musamman) : Eightsome,

متسّع (mutassa) : Ninesome,

and معشّر (muashshar) : Tensome,

are exactly similar to these, and do not require any further explanation. Two more illustrations, however, one of مسبّع and the other of مثمّن are given below.

— مسبّع —

مرغانِ بساتین را منقار بریدند — اوراقِ ریاحین را طومار دریدند
گاوانِ شکم خواره به گلزار چریدند — گرگان زپئے یوسف بسیار دویدند
تا عاقبت او را سوے بازار کشیدند — یاران بفروختندش و اغیار خریدند
آوخ ز فروشنده دریغا ز خریدار
چون خانهٔ خدا خفت عسس ماند ز رفتن — خادم پے خوردن شد و بانو پئے خفتن
جاسوس پسِ پرده پئے راز نهفتن — قاضی همه جا درِ طلبِ رشوه گرفتن
واعظ بفسون خواندن و افسانه شنفتن — نه وقتِ شنیدن دگر و موقعِ گفتن
آمد سرِ همسایه برون از پسِ دیوار

Note :—The original consists of eight stanzas.

— مثمّن —

پاسبانا تا بچند این سستی و خوابِ گران
پاسبان را نیست خواب از خواب سر بردار هان

گلهٔ خود را نگر بے پاسبان و بے شبان
یک طرف گرگِ دمان و یک طرف شیرِ ژیان
آن ز چنگِ این رباید طعمه این از چنگِ آن
هر یک آلوده بخون این گله چنگ و دهان
پاسبان مست و گله مشغول و دشمن هوشیار
کار با یزدان بود کز کف برون رفت است کار
پند بپذیر اے علی زین پاک گوهر رایگان
نیکی از زشتان مجوے و یاری از همسایگان
وانگه از سر دور کن گفتارِ این بے مایگان
پایداری چند خواهی جست ازین بے پایگان
کشورِ تو خسروا گنج ست گنجے شائگان
ترسم این گنج از کفت شاها بر آید رایگان
طرفه گنجے در کف آوردی کنون بے هیچ رنج
چون نبردی رنج شاها کے شناسی قدرِ جنگ

12. مستزاد : Increment-poem.

مستزاد is an ordinary poem in which a short metrical line is introduced after a verse or a hemistich. The last word of this 'short metrical line' generally rhymes with the last word of the hemistich to which it is appended. As regards meaning this line is carefully connected with the verse, but in sense the verse does not depend upon it and is always complete without it.

Increment poems are of various kinds :—

1. With a 'prose-addition' to each *hemistich.*

Example :—

دوش میگفت این سخن دیوانهٔ بے باز خواست   دردِ ایران بے دواست
عاقلے گفتا که از دیوانه بشنو حرفِ راست   دردِ ایران بے دواست
بادشـه بـر ضدِ ملت ملت اندر ضدِ شـاه   زین مصیبت آه آه

چون حقیقت بنگری هم این خطاهم آن خطاست　　دزدِ ایران بے دواست
صور اسرافیل زد صبحِ سعادت دز دمید　　ملا نصرالدین رسید
مجلس و حبل‌المتین سوے عدالت رهنما است　　دزدِ ایران بے دواست

2. With a 'prose-addition' to each *verse*.

Example :—

رفتم به طبیب و گفتمش بیمارم　　از اولِ شب تا به سحر بیدارم
درمانم چیست ؟
نبضم چو طبیب دید گفت ازسرِ لطف　　جز عشق نداری مرضے پندارم
محبوبِ تو کیست ؟
رفتم بسرِ یار و گفتمش دلدارم　　داغے زغمِ عشقِ تو بر دل دارم
در من نگریست
گفتا تو کدام درد مندی چه کسی ؟　　صد عاشق چون تو دوسلاسل دارم
گو نام تو چیست ؟

3. With a 'double addition' to each *verse*.

Example :—

زادهٔ زهرا به کام زادهٔ مردان نگر　　آه آه　　گردشِ دوران نگر
این بخواری آن بعزت این به‌بین وآن نگر　　آه آه　　گردشِ دوران نگر
آن مردان تیغ بوکف آل یلس نقد جان　　زین وآن　　گر نظر داری عیان
نفئی حق اثباتِ باطل کفربین ایمان نگر　　آه آه　　گردشِ دوران نگر

4. Similarly with a 'double addition' to each *verse*.

Besides the forms illustrated above, we see nowadays some other poems, which in the arrangement of their rhymes, are quite new in form. They are unknown to the reader of the classical Persian poetry. They show strong traces of European influence.

Two forms at least deserve real consideration.

5. Column-rhyme.

In this case the first hemistichs of a stanza have all one rhyme, and the second hemistichs another.

Example :—

ای مونسِ یوسف اندرین بند — تعبیر عیان چو شد ترا خواب
دل پر ز شعف لب از شکر خند — محسودِ عدو بکامِ اصحاب
رفتی بر یار خویش و پیوند — آزاد تر از نسیم و مهتاب
زان کو همه شام با تو یک چند — در آرزوی وصالِ احباب
اختر بسحر شمرده یاد آر

ای همره تیه پور عمران — بگذشت چو این سنینِ معدود
و آن شاهدِ نغز بزم عرفان — بنمود چو وعد خویش مشهود
وز مذبح زر چو شد بکیوان — هر صبح شمیم عنبر و عود
زان کو بگناه قوم نادان — در حسرت روی ارض موعود
برباد ده جان سپرده یاد آر

6. Unrhymed.

Here no arrangement of rhymes is observed.

— بوطن —

هر روز بیک منظرِ خونین بدر آئی — هر دم بتجلی تو بیک جلوهٔ جانسوز
از سوزِ غمت مرغِ دلم هر شب و هر روز — با نغمهٔ نو تازه کند نوحه سرائی
ای طلعتِ افسرده و ای صورتِ مجروح — آماج سیوف ستم آه ای وطن زار
هر سو نگرم خیمه زده لشکرِ اندوه — محصورِ عدو مانده تو چون نقطهٔ پرکار
محصورِ عدو باخود اگر راست بگویم — ای شیر زبون کرده ترا روبه ترسو
شمشیرِ جفا آخته روی تو زهر سو
تا چند بخوابی ؟ بگشا چشم خود از هم — بر خیز یکی صولتِ شیرانه نشان ده
یا جان بستان یا که درین معرکه جان ده

B. According to matter.

Of all the verse-forms that have been discussed in the preceding pages, the important ones are (*a*) the Ghazal, (*b*) the Masnawi, and (*c*) the Qasida, and there is another division of these according to subject.

The 'ode' is chiefly erotic عشقیه, though it sometimes contains mystical and philosophical verses, too.

The 'masnawi,' as it chiefly contains narrative poems, deals mainly with the Lyric بزم and Epic رزم poetry. There are many 'masnawis' however, which are purely erotic عاشقانه, mystical متصوفانه, and philosophical فلسفیانه in matter.

The 'eulogy,' as compared with the 'ode' is of a wider and more varied scope. So it may chiefly be

1. مدحیه : a panegyric
2. مرثیه : a death-elegy,
3. هجویه : a satire,
4. حکمیه : philosophical,
5. ربیعیه : when it describes the 'Spring' season,
6. شتائیه : when it contains a description of 'Winter.'
7. خزانیه : when it described 'Autumn.'
8. مناظره : when it contains a discussion between two personified opposites, etc., etc.

Note :—Illustrations are purposely ignored, as they will make the matter lengthy.

CHAPTER II

RECOGNISED VARIETIES OF PROSE

There are three kinds of 'prose composition' as distinguished by the literary Persian people.

1. مُرَجَّز (murajjaz) : Cadenced.

In this form of prose two or more successive phrases or clauses have metre بحر and are, therefore, equally balanced. The last words of the sentences do not rhyme, as a rule, with one another.

Examples :—

(Balanced phrases)

من اعمالِ شما را متکفّل و حرکاتِ شما را متضمّن نیستم +

	متکفّل	را	شما	اعمال	من
نیستم	متضمّن	را	شما	حرکات	و

صرفِ اوقات بے ذکرِ واهبِ کارساز و خرجِ انفاس جز شغلِ خالقِ کردگار عین نقصان است +

	کارساز	واهب	ذکر	بے	اوقات	صرف	
عین نقصان است	کردگار	خالق	شغل	جز	انفاس	خرج	و

(Balanced clauses)

دستش بگیـر و پیشم بیـار

بگیـر	دستش
بیـار	پیشم

و

نکتهٔ از مکافات بگوشم فروخوان و شمهٔ از مجازات بر نظرم همے آر +

نکتهٔ از مکافات بگوشم فرو خوان
شمهٔ از مجازات بنظرم همے آر

و

It is not necessary at all in the 'Cadenced Prose' for the 'balanced sentences' to correspond in measure, word by word (as has been shown above for the facility of the reader), but what is reckoned to be essential is that they must correspond each to each when taken collectively.

Example :—

مردمانِ نیک مثلِ جوهر اند ـ اے برادر سیرتِ ایشاں بگیر

مردمانِ | نیک مثلِ | جوهرند | اے برادر | سیرتِ ایشاں بگیر

فاعلاتن | فاعلاتن | فاعلات | فاعلاتن | فاعلاتن فاعلات

Again it should be borne in mind that the 'Cadenced composition' does not usually pass the test of the recognised metres of Oriental Prosody.

Note :—This form of composition is not ordinarily adopted by the great authors.

2. مسجّع : Rhymed.

In this form of composition the sentences are not generally of equal length. Here, there is rhyme (قافیه) but no metre (بحر)

i.e. the last words of two or more successive phrases or clauses rhyme with one another. It is, therefore, called مقفی, too.

Example :—

دو آدمی بر سفره بخورند . و دو سگ بر مرداری بهم بسر نبرند +

Here, بخورند and نبرند are both 'rhyming words.'

There are four kinds of the 'Rhymed Prose.'

(*a*) متوازی (parallelled) : concordant.

In this kind the rhyming words ending the clauses agree in number of (sounded) letters.

Examples :—

هرچه زود برآید . دیر نپاید +

The rhyming words (الفاظ مقفی) برآید and نپاید have each five letters.

زمین را از آسمان نثار است و آسمان را از زمین غبار +

The words نثار and غبار both agree in measure.

هر که دست از جان بشوید . هرچه در دل آید بگوید +

بشوید and بگوید consist of five letters, each.

دو کس مردند و تحسّر بردند . یکے آنکه داشت و نخورد . دیگر آنکه دانست و نکرد +

مردند and بردند ; نخورد and کرد (the words of the pairs measure with each other).

(متوازی in more than two successive clauses)

تلمیذِ بے ارادت عاشقِ بے زر است . روندۂ بیمعرفت مرغِ بے پر و عالمِ بے عمل درختِ بے بر و زاهدِ بے علم خانۂ بے در +

The words زر, پر, بر and در are of the same measure وزن.

(*b*) مطرف (mutarraf) : Lop-sided.

In this kind the rhyming words ending the phrases of clauses, as the case may be, differ in the number of letters and are consequently not of the same measure.

Examples :—

متکلم را تا کسے عیب نگیرد . سخنش اصلاح نپذیرد +

نگیرد is a five-lettered word, while نپذیرد consists of six letters.

چیزے کہ دانی دل بیازارد - تو خاموش باش تا دیگرے بیارد +

بیازارد is a word much longer than بیارد

نہ ہر کہ در مجادلت چست در معاملت درست +

چست consists of three letters and درست of four,

خداوند تبارک و تعالی مے بیند و مے پوشد و ہمسایہ نمے بیند و مے خروشد +

(عطرف in more than two successive clauses)

جہاں روزے چند است انجام کار با خداوند - از ہمہ گسستہ بہ او پیوند و دل از ہمہ برداشتہ بہ او بند +

The rhyming words چند, خداوند, پیوند, and بند do not agree in number of letters.

(c) متوازن: Symmetrical.

In this form of سجع the words in two or more successive phrases or clauses agree, each to each, in point of measure وزن, but do not rhyme.

Examples :—

بعد از تاکیدِ قواعدِ استیناس و تحفظِ ضوابطِ استیلاف بدو گفتم کہ......

بعد از	تاکید	قواعد	استیناس	بدو گفتم کہ......
و	تحفظ	ضوابط	استیلاف	

از صحبتِ جمعے کہ احسانِ متخاصلن فراموش کنند و از خدمتِ قومے کہ الطافِ محسناں از دست دہند چہ فائدہ تواں گرفت -

	از	صحبت	جمعے	کہ	احسان	متخاصاں	فراموش	کنند
و	از	خدمت	قومے	کہ	الطاف	محسناں	از دست	دہند

چہ فائدہ تواں گرفت

This form is common to both verse and prose.

Examples in Verse :—

به تن قرینِ مقیمانِ کنجِ محرابم   بدل ندیمِ حریفانِ کوئے خمارم

محرابم	کنج	مقیمان	قرین	بتن	
خمارم	کوے	حریفان	ندیم	بدل	
6	3	6	4	3	No. of letters.

نه هر شجر که برآید درو گهر بینی   نه هر قصب که بروید درو شکریابی

S'adi in describing Spring says :

این چه بوے است که از جانبِ خلخ بدمید
وین چه باد است که از جانبِ صحرا برخاست
چه هوائیست که خلدش به تحیّر بنشست
چه زمینے است که چرخش به تولا برخاست

Amir Khisrau of Delhi gives an account of a battle thus :

غلغله در انجم از جوشِ سپاه انداختن
زلزله در عالم از سیرِ سوار انگیختن
آں چه حیرت بود گاهے کارزار انداختن
وین چه هیبت بود گاهِ گیرودار انگیختن
از فروغِ تیغ در سر تف و تاب انداختن
وز خیالِ نیزه در دل خار خار انگیختن
دیوبندی را علم جمشید وار افراختن
ملک گیری را فرس خورشید وار انگیختن
آسماں اندر تضرع زاں فزع برداشتن
آفتاب اندر تیمم زاں غبار انگیختن

All the verses given above illustrate سجع موازنه۔سجع متوازن .

(*d*) مرصّع (murassa) Jewelled.

In this form of سجع the balanced words of سجع موازنه agree in rhyme also.

Example :—

به الوفِ حقائق گویاست و به صنوفِ دقائق جویا +

ست	گویا	حقائق	به الوف	
	جویا	دقائق	به صنوف	و

3. عاری (lit. naked) : Simple.

It is the easiest form of prose. It is plain and simple, and quite free from balance and rhyme. According to the tendency of the modern authors it is considered the best.

Example :—

ابوذر جمهر گفته - چون کسے را بینی که بے حاجت سخن بسیار مے گوید - یقین دان - که دیوانه است و تا آنچه خواهد گفت - در خاطر مقرر نکند - به تلفظ نیاورد - و حکما گفته اند - "فکر مرارا ثم قل" - و سخن مکرر نگوید - مگر آنکه احتیاجے به آن واقع شود - و آن هنگام باید که از تکرار به تنگ نیاید - و هر کس که حکایتے کند اگرچه بر آن واقف باشد - باید که وقوفِ خود بر آن اظهار نکند - تا آن کس سخن تمام کند - سخنے که از غیرِ او پرسند - جواب نگوید - و اگر از جماعتے پرسند که او داخلِ ایشان باشد - بر دیگران سبقت نگیرد - و اگر کسے به جواب مشغول شود و او بر بهتر از آن قادر باشد - صبر کند - تا آنکس سخن تمام کند - پس جوابِ خود بگوید بر وجہے که طعن در متقدم نباشد و تا سخن که باو گویند - تمام نشود بجواب اشتغال ننماید - و در محاورۂ و مباحثۂ که در حضورِ او گزرد - چون باو دخلے نداشته باشد - دخل نه نماید +

PART II

RHETORIC

علمِ بلاغت

PART II

INTRODUCTION

Rhetoric means the art of speaking and writing well. It discusses, therefore, the laws that govern effective composition in poetry and prose.

We see that one particular idea can be expressed in various forms, and one particular form can be made more effective as compared with the other. For instance, to express 'all of a sudden he did expire' in Persian we usually write او ناگاه بمرد : but if we say,

ناگہے پاے و جودش بہ گلِ عدم فرو رفت +

the sentence will become somewhat sublime.

The following verses are dull and lifeless as compared with that of the Immortal Hafiz of Shiraz.

فراوان رنج و غم در سینه دارم   اگرچه مدعی خرّم به بیند
بسے اندوه و غم در سینه دارم   اگرچه خرّم ام بینی بظاهر

See how Hafiz expresses the same idea :—

فراوان گنجِ غم در سینه دارم   اگرچه مدعی بیند فقیرم

The Oriental Prosodians have divided this art of Rhetoric into three main parts :—

1. علمِ بدیع: the figures of speech.

2. علم بیان : the explanatory science.

and 3. علم معانی : the composition science.

In this book it is the former category that will be chiefly discussed. A few terms of the others, no doubt, in connection with the figures of speech, will also be explained, if such an opportunity does arise.

The 'Figures of Speech' صنائع بدائع have been classified into two parts :

1. صنائع معنوی : The 'Figures of Thought'. In these figures of speech the beauty of composition depends upon sentiment.

2. صنائع لفظی : 'The Figures of Words.'

In these figures the beauty depends on the structure and construction of the words.

CHAPTER I

THE 'FIGURES OF THOUGHT'

صنائع معنوی

1. تضاد : antithesis.

If the words of opposite meaning are placed in a sentence, the figure of speech is called تضاد

Examples :—

بر رعیتِ ضعیف رحمت کن تا از دشمنِ قوی ز حمت نه بینی

The word ضعیف (weak) is in antithesis to قوی (powerful).

ع با آنکه درِ صلح زند جنگ مجوے

صلح and جنگ show opposite significances.

شخصے همه شب بر سرِ بیمار گریست　　چوں روز آمد بمرد و بیمار بزیست

بمرد and بزیست (both verbs) are in antithesis to each other.

So 'antithesis' can chiefly be of nouns, adjectives, and verbs.

بادشاها زستبداد چه داری مقصود　　که ازیں کار جز اد بار نگردد مشهود

جود کن درزهٔ مشروطه که گردی مسجود　　شرفِ مرد بجود است و کرامت به سجود

هر که ایں هر دو ندارد عدمش به ز وجود

O king! what do you want to get by this despotism of yours? Nothing will appear through such deeds except 'Evil Fortune.' Show generosity in the form of constitutionalism, so that you may be adored, for a man's honour lies in the generosity, and his nobility in his worship; and, he who possesses not these qualities (should leave this earth, as) his non-existence is better than his existence.

Here عدم is antithetical to وجود.

2. ایہام تضاد: apparent antithesis.

In this case the antithesis is not real. The cursory sight of the words shows that antithesis exists, but the actual meanings assert that it does not.

Example :—

شب وصل تو بپایاں آمد صبح ے خندد و من ے گریم

ے خندد and ے گریم are in "apparent antithesis" to each other; as Dawn does not smile actually.

3. تناسب: congruity.

When things that are naturally associated together as گل, بلبل; ماہ, مہر; روز, شب etc. are introduced into a sentence, the figure of speech is known as تناسب. It is also called مراعات النظیر (association of similar objects.)

Examples :—

اے صبا گر بجوانان چمن بازرسی خدمت ما برساں سرو و گل وریحاں را

The objects سرو, گل and ریحاں are associated together in meaning.

شاہ خود کیست بدیں کبروانا نیست او تا نکو باشد در بارۂ نیست او

ما پرستندۂ حقیم و الو ہیت او کز ثری تا بہ ثریا بہ عبودیت او

ہمہ در ذکر و مناجات و قیام اند و قعو د

ذکر, مناجات, قیام and قعود are the words of a common attribute; all being the forms of 'prayer.'

4. ایہام تناسب: apparent concord.

There is no real congruity in this case. When two words of a common attribute are used in a sentence, but, by the context, one shows its ordinary meaning, and the other some other meaning not associated with the first one, the figure of speech is known as ایہام تناسب.

Example :—

اے آہوے ناوک افگن مست یک تیر بود ز آہوان شصت

O ye, the intoxicated deer! the thrower of darts! (know that) a single arrow from (the eyes of) fawns is equal to sixty.

The words تیر (arrow) and شصت (thumb-stall of an archer) are associated in meaning. Had the words been used in the meanings given above *i.e.* in the sense of 'arrow' and 'thumb-stall' respectively, the figure of speech would certainly be called تناسب. But, here, in this verse the word تیر is used in its ordinary sense, while the word شصت in its second meaning 'sixty'. It is, therefore, called, ایہام تناسب.

Note :—The word شصت is a purely Persian word, as was originally written as 'شست' with سین. As it bears two different meanings, it is used with سین for 'thumb stall' and with ص to denote 'sixty'. Otherwise the letter ص is not used in words of Persian origin.

5. لف و نشر: لف means 'to twist' and نشر means 'to unfold'. When in a sentence are mentioned two series of two or more objects or attributes separately, and it is left to the discernment of the reader to connect them properly, the figure of speech is called لف و نشر.

Example :—

شاہے کہ از برائے صلاحِ جہانیاں   پیوستہ تخت و افسرِ او اسپ و مغفر است

He is a (warrior) king, who for the welfare of the people of the world, always uses his horse as the throne, and helmet as the crown.

In the series تخت و افسر and اسپ و مغفر the words اسپ and مغفر are compared to تخت and افسر respectively.

This figure of speech is of two kinds :—

(*i*) مرتب : regular.

When the things or qualities of the series are in the same order, the figure is لف و نشر مرتب as in the verse given above.

(*ii*) غیر مرتب : irregular.

In this no orderly arrangement in the objects or attributes of the series is observed.

Example :—

دیروز بباغ رفتم۔ اما دیدم سرو۔ دیدم نرگس۔ دیدم گل مثل رخت و قدت و چشمت ندیدم

In the series سرو و نرگس و گل and رخ۔قد۔چشم the proper order should have been سرو۔نرگس۔گل and قد۔چشم۔رخ because رخ۔چشم۔قد are compared to گل۔نرگس۔سرو respectively. But this order has not been observed.

6. تشبیہ (comparison) : simile.

When two things are compared in respect of a common quality existing prominently in both, the figure of speech is called تشبیہ, as حمید مانند شیر است.

Here حمید is compared to شیر (a lion). It means Hamid is as brave as a lion.

Note :—It should be remembered that in تشبیہ there is generally only one point of resemblance (and sometimes more, though very seldom). In the above example Hamid resembles a lion only in point of bravery and differs from it in all other points : colour, appearance, food, intelligence, structure of the body, mode of living etc.

The following important terms should be carefully noted in connection with this figure of speech.

1. مشبہ : the thing compared.

2. مشبہ بہ : the thing to which مشبہ is compared.

(Both مشبہ and مشبہ بہ taken together are known as طرفین تشبیہ).

3. وجہ شبہ : the point of resemblance.

4. حرف تشبیہ : the word of comparison.

In the example given above

1. حمید is مشبّه
2. شیر „ مشبّه به
3. بهادری „ وجهِ شبه
4. مانند „ حرفِ تشبیه

and 5. حمید and شیر are طرفینِ تشبیه.

Another Example :—

غمزه چون ناوک و ابرو چو کمان زلف کمند   همه اسبابِ بلا بر دلِ ما آماده است

غمزه (a lovely glance) is compared to ناوک (a dart) in point of of piercing (the heart).

ابرو and زلف are compared to کمان and کمند respectively.

Note :—When a single object or quality is compared to another, the simile is known to be 'simple', as shown above; but in case there is a comparison between two scenes, the simile is said to be 'compound'.

Example :—

روی زمین به طلعتِ ایشان منور است   چون آسمان به زهره و خورشید و مشتری

Or

درِ اشکِ من در آن کو که فتاده است هر سو   به نظر چنان نماید که بر آسمان ستاره

7. استعاره : trope.

The word استعاره literally means 'to borrow'. In استعاره the literal meaning of the word is not required, but, on the other hand, the word is used in some other sense borrowed for it. This borrowed sense must resemble the real meaning of the word in استعاره.

Example :—

او مہتاب را دید

The literal meaning of the word مہتاب is 'the moon'; but, if we borrow some meaning resembling this literal meaning (معنیٔ حقیقی) in some point, and mean 'he saw the moon-faced beloved', the word مہتاب will be said to have been used as استعارہ. In استعارہ it is the borrowed meaning, properly called the 'figurative meaning' (معنیٔ مجازی) that is intended, and not the dictionary meaning.

In the simile مشبّہ and مشبّہ بہ are both mentioned and مشبّہ is compared to مشبّہ بہ; whereas in the trope (استعارہ) we only mention مشبّہ بہ which is exactly represented as مشبّہ.

Example :—

اے سروِ چماں از چمن و باغ زمانے بخرام درین بزم و دوصد جامہ قبا کن

سرو here does not mean 'the cypress tree', but 'the cypress-bodied youth'—the tall and handsome Beloved.

8. مبالغہ: hyperbole.

When an assertion made exceeds the proper limit, it is called مبالغہ.

Example :—

چوں من از گردشِ گیتی بنالم فریاد از در و دیوار بر آید

It is of three species :—

1. تبلیغ—In this case the exaggeration is possible both to reason and practice.

بینم چو با رقیبت روزے نشستہ تنہا از فکرِ آں نیاید خوابم بدیدہ شبہا

When I happen to see you sitting with my rival I cannot sleep for nights together on account of that anxiety.

2. استغراق: The exaggeration in this case is possible to reason only. It is not experienced, for it is beyond the possibilities of nature.

در روزِ ہجر ہر چند بے دیدہ ئی شرابم دور از تو شب نیاید اصلاً بدیدہ خوابم

3. غلو : The exaggeration in this case goes beyond the limits of both reason and experience. The assertion in this case becomes absolutely impossible.

اگر بر نرگس اندازی نظر ـ بینا شود نرگس

وگر باسوسن آغازی سخن ـ سوسن شود گویا

If you cast your eyes on نرگس, it will begin to see; and if you talk to سوسن it will begin to speak.

Both the facts are quite impossible.

9. حسنِ تعلیل : poetical aetiology.

When in poetry some poetical reason (not the true reason) is assigned for a fact, it is called حسنِ تعلیل.

Examples :—

میلے اگر ندارد با عارضِ تو ابرو   پیوسته ازچه باشد چون قدِ من خمیده

The eye-brows are always curved in shape. The true reason for their being curved can in no way be what the poet has given in the verse. The reason that he assigns for this curvature is not a real and philosophical one. No eye-brow can have any inclination towards the eyes—may they be the eyes of Joseph or any other Beloved. It is only a fanciful and poetical reason that is called حسنِ تعلیل.

حسنِ مه را باتو سنجیدم بمیزانِ قیاس   پلهٔ ماه بر فلک رفت وتو ماندی بر زمین

I weighed the moon's beauty with yours in the balance of judgment, (and the result was that) the pan containing the moon was raised to the sky while you (being heavy) were left on the ground.

10. تجاہلِ عارف : feigning ignorance.

When a poet relates something with which he is fully acquainted, but pretends ignorance, it is called تجاہلِ عارف. This is deliberately done by the poets to create in the hearers some strong feelings of enthusiasm for rapt attention.

Examples :—

رشتۂ جانِ من است آن یا سرِ موئے بتان　　ذرۂ خورشید یا درج دراست آن یا دہن

Maulvi Jami describes below the eyes and eye-brows of his Beloved :—

چشمِ تو جادو است یا آہو ست یا صیادِ خلق
یا دو بادامِ سیہ یا نرگسِ شہلا ست این
یا رب این طاق است یا محراب یا قوسِ قزح
یا ہلالِ عید یا ابروے ماہِ ما ست این

11. تلمیح : allusion.

When a poet introduces a word or two that refer to some popular story, the figure of speech is called تلمیح .

Examples :—

مجرّد باش چوں عیسیٰ مریم　　تبرّا کن چو ابراہیم ادہم

(In the world) Live detached like Christ, son of Mary ; and renounce (the world) like Ibrahim, son of Adham.

لالہ از دامنِ کوہ آتشِ موسیٰ بنمود　　شاخ بیروں زگر بیاں ید بیضا آورد

In this verse there are two Biblical references :—(1) the fire that the Prophet Moses (may peace be on him) saw in the valley, and (2) his hand that used to shine forth brilliantly like the resplendent sun.

12. تلمیع or ملمّع : the pied-verse.

It consists of one hemistich in Persian and the other in a foreign language chiefly Arabic. It is also called ذولسانّین (lit. of two languages.)

الا یا ایہا الساقی ادر کاساً وناولہا
کہ عشق آساں نمود اول ولے افتاد مشکلہا

13. حشو : (redundancy)—Pleonasm.

It is a superfluous insertion of something in the midst of a line. It is also called اعتراض .

Example :—

تیغت (کہ باد سینۂ خصمت نیامِ او)　　در دستِ تو چوبا اسد اللہ ذوالفقار

Your sword (may the bosom of your enemy be its scabbard) in your hand resembles the two-edged sword 'Zulfiqar' of Ali (may his soul rest in peace).

The sense of the verse is complete even without the حشو in brackets.

حشو is of three species :—

1. حشوِ ملیح : eupleonasm. This adds to the beauty of the line as shown in the verse given above.

2. حشوِ قبیح : cacopleonasm. This species subtracts something from the beauty of the line.

مغنّی (شوی خوش) بیا بربطے   که ساقی مرا داد از مے بطے

3. حشوِ متوسط : mediocre.

It neither adds to the beauty of the line, nor subtracts anything from it.

درروزِ هجر هر چندے دیدهٔ شرابم   (روز از تو) شب نیاید اصلا بدیده خوابم

14. تنسیق الصفات : the adjectival problem.

When a poet goes on heaping praises (or abuses) in succession or uses various adjectives to denote such thing, we call it تنسیق الصفات.

Examples :—

مهیمنا عالما قادرا خداوندا   توئی رؤف و رحیم و غفور و غفارم
چو دیو ناکسم و ناسپاس و بدکردار   عباد در همه عالم کسے به کردارم

15. سوال و جواب : dialogue.

It is a simple figure containing 'Question and Answer.'

Example :—

بارد چه؟ خون! که؟ دیده! چسان؟ روزوشب! چرا؟
از غم! کدام غم؟ غمِ سلطانِ کربلا
نامش چه بد؟ حسین! ز نژادِ که؟ از علی!
مامش که بود؟ فاطمه! جدّش که؟ مصطفی

Q. What rains down?

A. Blood!

Q. Who (rains down the blood)?

A. The Eye.

Q. How?

A. Day and Night.

Q. Why?

A. From grief.

Q. What sort of grief?

A. Grief of the King of Karbala.

Q. What was his name?

A. Husain (may peace be upon him).

Q. Of whose race (was he)?

A. Of the race of Ali (may peace be upon him).

Q. And who was his mother?

A. Fatima (may peace be upon her).

Q. And who was his grand-father?

A Mustafa (may peace be upon him).

16. رجوع : improvement.

This figure of speech denotes that the fact already mentioned is not of the requird standard; hence it is ignored and annulled and another fact of a higher quality is introduced.

Example :—

لبت را آبِ حیواں گفتم امّا   چہ جاے آب کاں ماءِ معین است

17. تعجب : amazement.

It shows that the poet is expressing himself with wonder.

نیستی دیوانہ بر آتش چرا غلطی ہمے ؟
نیستی پروانہ گردِ شمع چوں جولاں کنی ؟

18. ایہام : insinuation.

When a poet uses in a verse some word (or words) of double meaning that appears to be used in its ordinary meaning, but in reality the rarer meaning is intended, the figure of speech is called ایہام. It is also known as توریہ.

Example :—

بخت سوے درت خــزاں آید   راست چوں بت پرست سوئے بہار

The words خزاں and بہار are of double meaning. They are commonly used as 'autumn' and 'spring' respectively. But the words have their second meanings too. خزاں is derived from the infinitive خزیدن 'to creep'; and بہار is the name of a place in Central Asia where there existed, once, a very famous idol-temple.

Here, in the verse the words خزاں and بہار are not used in their common ordinary meanings, as one is likely to think at the first sight. The poet wishes to say :—

" Fortune comes creeping to your door, just as the idolater goes (stealthily) to (the idol-temple of) Bahar."

19. جمع : combination.

In this figure of speech various things, objects or facts are brought together under one general head.

Example :—

فقر و کنج و خمول راحت داں   شہرت و مال و جاہ آفت داں

Here poverty, solitude, and obscurity are brought together under راحت, comfort: and fame, wealth, and dignity are shown to be the different forms of آفت *i.e.*, misery and calamity.

20. تفریق : separation.

In this figure of speech things possessing one idea are separated.

Example :—

دستِ ترا بہ ابرِ کہ آرد شبیہ کرد   کایں بدرہ بدرہ باردو آں قطرہ قطرہ

The hand (of ممدوح) and the clouds are first shown to possess one common quality, *i.e.*, charity. They are alike in this respect. But as to the amount of charity they offer, they differ;

for the hand gives bags, while the cloud drops, mere drops.

21. مذهبِ کلام : the real proof.

A verse is said to illustrate this figure, when the Poet brings in the actual proof (not the poetical one) for the fact he asserts in his poem.

آں بادیۂ کہ منزلِ جانان است   نزد دل من بہ از بسے بستان است

زیرا کہ بود مرادِ جانم آنجا   ہر جا بود مراد بہتر آن است

Here in the first verse the Poet asserts a fact and in the secoud one the argument to support it.

وقتے بلطف گوے و مدارا و مردمی   باشد کہ در کمندِ قبول آوری دلے

وقتے بہ قہر گوے کہ صد کوزۂ نبات   گہ گہ چناں بکار نیاید کہ حنظلے

In the second line we find a proof for sometimes assuming harsh attitude towards the subordinates.

22. محتملُ الضدین : amphibology.

A sentence is said to illustrate the figure 'amphibology,' when it bears two opposite interpretations. These two opposite meanings we obtain from the whole of the sentence and not from some particular word.

Examples :—

مرا دوست میداری ؟ حق تعالی بداند چہ طور ترا مے خواہم ۔

Do you love me? God the Most High knows how I love you.

It means 'I love you very much' or 'I do not love you at all.'

باہوائے تو کفر باشد دین   بے رضائے تو فخر باشد عار

23. قول بالموجب : different comprehension.

When the speaker uses some words and intends thereby one meaning, and the hearer takes the words and twists them into another meaning (not opposite but different), the words are said to illustrate the figure قول بالموجب.

Example :—

رقیب گفت که افتاده ام مرا بردار   دعاش کردم و گفتم خدات بردارت

The rival, by using the words مرا بردار means to request to be lifted up, but the hearer takes a different interpretation and says خدا ترا بردارد, may God take you up to Himself, and may you not be seen in this world any more.

24. سیاقت الاعداد : the proposition of multiples.

When some numerals are introduced into a line, they constitute the figure of speech called سیاقت الاعداد .

Examples :—

نه فلک و هشت باغ هفت زمین شش جهات

A poet says in the praise of his king :—

گردون بچار رکن جهان پنج نوبه زد   کین پادشاه شش جهت و هفت کشور است

25. حسنِ طلب : apposite request.

The figure حسنِ طلب denotes a very polite request which the poet sometimes makes after praising his patron in proper terms.

Examples :—

عجب حالیست حالِ من نظر در حالِ من فرما

داعیان است مهر را تابش   ثناخوان است چرخ را اسرار

روزوشب جز سخاءبادت شغل   سال و مه جز طرب مبادت کار

26. الهزل الذی یراد بها لجد , or in shorter form هزل بمعنی جد .

It indicates something true and serious what seems to be a jest and a humour.

Examples :—

دلبرا دنیا نکو روے دختریست   لیک با شوهر نمے ورزد وفا

27. تاکید المدح بمایشبہ الذم or in shorter form مدح به لباسِ ذم .

This is in reality 'praise' in the semblance of 'blame.' The hearer at the first sight suspects that the author is exposing faults, but in reality he mentions some quality or virtue.

Example :—

عدل و انصافِ تو شاہا بکمال است ولیک   اینقدر ہست کہ در بذل نداری انصاف

28. تاکید الذم بما یشبہ المدح or in shorter form ذم بہ لباسِ مدح .

This is 'blame' in the guise of 'praise,' and is quite opposite to مدح بہ لباسِ ذم .

Example :—

ندارد خلق از و درہم نہ دینار   ولے دارند ازو آزار بسیار

29. براعتِ استہلال : allusion to subject.

When the opening line of a poem or the beginning of a book refers to the subject-matter contained therein the verse alluding to the subject is said to illustrate the figure براعتِ استہلال .

Example :—

اے خاکِ تو تاجِ سر بلنداں   مجنونِ تو عقلِ ہوشمنداں

This is the commencement of the book لیلی مجنوں by Maulana Abdur Rahman Jami.

30. ارسالِ مثل : proverbial commission.

It indicates the use of a proverb, example or a maxim in a couplet.

Example :—

حافظ نہ حدِّ ماست چنیں لافہا زدن   پا از گلیمِ خویش چرا بیشتر کشیم

But when two proverbial sayings are introduced into a line, it is called ارسال المثلین .

Example :—

نصیحتِ ہمہ عالم چو باد در قفس است
بگوشِ مردمِ ناداں چو آب در غربال ۔

EXERCISES FOR PRACTICE

Study the following verses, and name the figure of speech each verse illustrates :—

(1)

۱. باغِ بهشت و سایهٔ طوبیٰ و قصرِ حور
با خاکِ کوئے دوست برابر نمی‌کنم

۲. شیخم به‌طنز گفت حرام است مے مخور
گفتم خموش گوش بهر خر نمے کنم

۳. به شمشیرم زد و با کس نگفتم
که راز دوست از دشمن نہان بہ

۴. یارِ مردانِ خدا باش که در کشتئی نوح
هست خاکے که بآبے نخرد طوفان را

۵. زاهدا مے بنوش رندانه
فاتقوا الله یا اولی الالباب

۶. شمع و گل و پروانه و بلبل همه جمع‌اند
اے دوست بیا رحم به تنهائی ما کن

۷. ز غرّیدنِ کوسِ خالی دماغ
زمین لرزه افتاد در کوه و راغ

۸. خفته بر سنجاب شاهی نازنینے را چه غم
گر ز خار و خاره سازد بستر و بالین غریب

۹. معجز است این شعر یا سحرِ حلال
هاتف آورد این سخن یا جبرئیل

۱۰. دلا منال ز شامے که صبح در پئے اوست
که نوش و نیش بهم باشد و نشیب و فراز

Answers :—

۱. مراعات النظیر - ۲. سوال و جواب - ۳. تضاد - ۴. تلمیح -
۵. ملمع - ۶. لف‌ونشر مرتب - ۷. مبالغه - ۸. لف‌ونشر مرتب -
۹. تجاهلِ عارف - ۱۰. تضاد +

(2)

۱. میشود باز دل از آرزوئے طلعتِ ماه
غنچه در دل مگر آن فکر و تمنا آورد

۶. آنجا که نامِ نامهٔ عدلِ تو میرود
آرام گاهِ گور و کنامِ غضنفر است

۳. ز بس نفسِ دغل هر یک یزیدے
بعیات کرده خود را بایزیدے

۴. بباید قرنِ دیگر زندگانی
که تا هم سرد و گرمش باز دانی

۵. در حلقهٔ گل و مل خوش خواند دوش بلبل
هات الصبوح هبّوا یا ایها السکاری

۶. گه ناز و گہے عشوه گہے لطف و گہے جور
غیر از تو که داند دگرے این همه فن ها ؟

۷. گفت است بہر غنچه صبا لطفِ دہانت
مانده است ز حیرت همه را باز دهن ها

۸. غیب دان و لطیف و بے چونی   ستر پوش و کریم و توابی

۹. از رنجِ تو لاغر شده ام چونان کز من
تا بر نشود ناله نه بینی بدنِ من

۱۰. چون سر آمد دولتِ شبهاے وصل
بگذرد ایامِ هجران نیز هم

Answers :—

۱. حسنِ تعلیل ـ ۲. مبالغه ـ ۳. تلمیح ـ ۴. تضاد ـ ۵. ملمّع ـ
۶. تناسب ـ ۷. حسنِ تعلیل ـ ۸. تنسیق الصفات ـ ۹. مبالغه ـ
۱۰. تضاد ـ

(3)

۱. اگر نه بر دلِ کوه است خارے از دوراں
فشرده خون ز چه در سینهٔ حجر بینی

۲. سوگند میخورم به بهشت و قصور و حور
وانگه بخاکِ پائے تو کاں عینِ کوثر است

۳. دلِ مسکین و حسن - آتش و دیگ است بلے
این همه جوشِ درون بود که بیروں داد است

۴. جوانا سر متاب از پندِ پیراں
که رائے پیر از بختِ جواں به

۵. اے که بر مه کشی از عنبر سارا چوگاں
مضطرب حال مگرداں منِ سرگرداں را

۶. ابلهاں را همه شربت ز گلاب و قند است
قوتِ دانا همه از خونِ جگر مے بینم

۷. اسپ تازی شده مجروح بزیرِ پالاں
طوقِ زریں همه در گردنِ خر مے بینم

۸. فریاد که از شش جهتم راه به بستند
آں خال و خط و زلف و رخ و عارض و قامت

۹. در راهِ عشق فرقِ غنی و فقیر نیست
اے بادشاهِ حسن سخن با گدا بگو

۱۰. چشمِ خود را گفتم آخر یک نظر سیرش به بیں
گفت میخواهی مگر تا جوئے خون راند ز من

(4)

۱. اے هدهدِ صبا به سبا میفرستمت
بنگر که از کجا بکجا میفرستمت

۲. زنهار از قرینِ بد زنهار
وقنا ربنا عذاب النار

۳. تو سرو نوی خصم بیدِ کهن
کجا سر کشد بید با سرو بن

۴. گراں تیر باراں کنوں آمدے
بجاے نم از ابر خوں آمدے

۵. ز عشقِ ناتمامِ ما جمالِ یار مستغنی ست
بآب و رنگ و خال و خط چه حاجت روئے زیبا را

۶. یار که مراست رند و بذله گو   شوخ و دلربا خوب و خوش سرشت

۷. آفتاب است و ماه باده و جام   در میانِ مه آفتاب بیدار

۸. تا صید کند دلے بشوخی   بر گل ز بنفشه دام دارد

۹. فغان از سردبیرِ روزنامه   دروغ و مهمل و بهتان پرستد

۱۰. چو دیو نا کسم و ناسپاس و بدکردار   مباد در همه عالم کسے به کردارم

(5)

۱. کانِ هنر ـ مکانِ ادب ـ معدنِ کرم
بحرِ حیا ـ جهانِ سخا ـ مرکزِ وقار

۲. بر خیز شتربانا بر بند کجاوه
کز چرخ عیان گشت کنون رایتِ کاوه

۳. گفتمش اے ترکِ ترکِ این سخنان گو
بس کن ازین غمز و رمز و عشوه و ایما

۴. کوئے تو کعبه است یا خلد برین یا بوستان
یا گلستان ارم یا جنت الماوا ست این

۵. جامی از عشق چه نالی که ترا گفت که دل
در کفِ سنگدلِ سرکشِ بے باک انداز

۶. بنائے مدرسه از جنس عامی و سافل
خراب گشت و خرابات همچنان معمور

۸. سنگ و کلوخ لولؤ و گوهر نمے شود
دندانِ مار دستهٔ خنجر نمے شود

۸. باخرد گفتم که آخر چارهٔ این کار چیست
بعد آه و ناله گفتا چاره در دستِ خدا است

۹. گر اکسیر سرور و سوز سازند
ز خاکِ پاک بیجاپور سازند

۱۰. باش تا آگه کند شه را ازین نابخردی   انتقام ایزدی
انتقامِ ایزدی برق است و نابخرد گیاست   کارِ ایران با خدا است

CHAPTER II

THE FIGURES OF WORDS

صنائع لفظی

1. تجنیس (similarity) : homogeneity.

When two or more words that resemble one another in form

(*a*) perfectly as داد (gave) and داد (justice), or

(*b*) imperfectly as یافتن and تافتن, but differ in meaning, occur in a sentence, they are said to illustrate the figure تجنیس.

Example :—

چرا بیارِ خودم که رخش روشن تر از (مہر) است (مہر) نورزم ؟

In this sentence the words put within brackets resemble in spelling and pronunciation, but differ in meaning; the first signifies (the sun) and the second (love).

تجنیس : is of several kinds :—

(*i*) تجنیسِ تام : perfect homogeneity.

Here, the homogeneous words are identical in spelling and pronunciation, but different in meaning, as the bracketted words in the sentence given above.

Again, if the identical words are the same parts of speech, the تجنیسِ تام is called مماثل ; and if, on the other hand, they are different parts of speech, it is called مستوفی .

Examples :—

تجنیسِ تامِ مماثل

بدان قدر که بیابی ز رزق راضی شو　　چو بیش و کم همه در قبضهٔ قدر یابی

قدر in the first hemistich signifies 'amount or quantity,' while in the second it means 'Destiny.'

تجنیسِ تامِ مستوفی

چو بے خود گشت حافظ کے شمارد · بیک جَو مملکت کاؤس و کے را

کے (when ?) in the first hemistich is an 'interrogative adverb,' while in the second it is a 'noun' meaning 'a king.'

(*ii*) تجنیسِ مرکّب : compound homogeneity.

In this case one of the identical words is 'simple' and the other a 'compounded' one.

Example :—

من دوش دعا کردم و باد آمینا · تا بہ شود آں دو چشمِ بادامینا

The first باد آمینا is compounded of باد and آمین and means 'may it be granted.' The second باد امینا is a simple word used as an adjective of quality qualifying the noun چشم and means 'the eye that is like the almond (بادام) in shape'—چشمِ بادامین or چشمِ بادامی.

(*iii*) تجنیسِ محرّف : vowelled homogeneity.

In this تجنیس the homogeneous words have the same letters in the same order, but differ in the vowel points (حرکات), as مَلِک (a king), and مَلَک (an angel).

Example :—

از مالک بُستان سیبے بِستان

بُستان : an orchard ; بِستان 'imperative' from ستاندن 'to take.'

(*iv*) تجنیسِ زائد : redundant homogeneity.

In this form of تجنیس one of the homogeneous words has one letter more than the other, as زور and زر.

It is called زائد from the point of view of the word with one letter more, and ناقص from the point of view of the shorter fellow.

Examples:—

رخت را زیر درخت انداختیم

(رخت and درخت) : the letter د comes in the beginning.

داستان در پرده ے گوئی ولے   گفته خواهد شد به دستان نیز هم

دستان and داستان : 'alif' comes somewhere in the middle.

عهد و پیمانِ فلک را نیست چندان اعتبار   عهد با پیمانه بندم شرط با دلبر کنم

(پیمان and پیمانه) : the redundant letter comes at the end.

(v) تجنیسِ مضارع : partial homogeneity.

In this تجنیس the number of letters in the homogeneous words is the same, and the order of the letters is also the same, but there is one different letter.

Example :—

دو کس دشمنِ ملک و دین اند . بادشاهے بے حلم و زاهدِ بے علم

حلم and علم agree in letters except for the initial difference. لم (*i.e.* ل, م) is common to both but ح and ع are different.

دنیا راهے بهشت منزل گاهے   این هر دو بنزد اهل معنی کاهے

گاهے and کاهے are in تجنیسِ مضارع .

If the similar words have the 'terminal difference,' the تجنیس can also be called تجنیسِ مطرف : lateral homogeneity.

Example :—

خداوندا درین آفاق مارا   نگهداری ز آفات و بلا ها

The words آفاق and آفات both agree in the order of the letters and their vowel points but differ in their terminal letters ; ق being in one and ت in the other.

(*vi*) تجنیسِ مکرّر : repeated homogeneity.

In this تجنیس there occur '*together*' or '*nearly together*' two homogeneous words either both single or one single and the other in the form of a part of some other word.

Examples :—

(*a*) Homogeneous words occurring together.

اگرچه ہست گلت را چو من ہزار ہزار

One 'ہزار' signifies 'a thousand' and the other 'the nightingale' ہزار داستان

(*b*) Homogeneous words occuring nearly together.

صبحِ بد خواہ ز احتشام تو شام گلِ بد گو ز افتخار تو خار

(May the morning of your ill-wisher become evening through your glory; and may the rose of your enemy become a thorn through your grace.)

The words شام and خار are both parts of the words احتشام and افتخار respectively.

(*vii*) تجنیسِ تصحیف : linear homogeneity.

In this form the words are identical, so far as their general outline is concerned; but they differ, when their dots are taken into consideration. It is also called تجنیسِ خطی.

Examples :—

بر رعیتِ ضعیف رحمت کن۔ تا از دشمنِ قوی زحمت نہ بینی +

In رحمت there is no dot over the initial letter, while in the word زحمت there is.

ہر کہ خیانت ورزد دستش از جبانت بلرزد +

In خیانت there is a dot *over* the initial letter, while in جبانت it is *under* it.

آں را کہ حساب پاک است از محاسبہ چہ باک +

The initial letter in پاک has three dots under it, while in باک it has only one.

(*viii*) تجنیسِ قلب or مقلوب: anagram.

In this figure the words have the same letters, but the order in which they are placed is not the same.

It is of four common species.

(*a*) مقلوبِ کل: complete anagram.

In this form one word is a complete anagram of the other *i.e.* the letters of one are reversed completely to form the other, as کرد and درک; کاخ and خاک; بار and راب, etc.

Example:—

ع—شکر کردم که رشک آوردم

رشک is the complete anagram of شکر.

(*b*) مقلوبِ بعض: partial anagram.

In this form the order of the letters is not changed completely, but it changes partly, as in ستم and مست (only the terminal letter of ستم *i.e.* م is transposed.)

Example:—

گر همه علمِ عالمت باشد   بے عمل مدّعی و کذّابی

علم and عمل are 'partial anagrams' of each other.

(*c*) مقلوبِ مجنّح (مجنّح lit. winged.)

In this form the *words* that occur at the beginning and end of a verse or a hemistich are complete anagrams of each other.

Examples:—

رام شد دل بآں بتِ طرّار   لبش افسوں گر است و زلفش مار

Here the first word of the *verse* (رام) is the 'complete anagram' of the last word (مار.)

گنج نصرت دہد گزارشِ جنگ   رائے دولت زند حمایتِ بار

Here in the first hemistich the first word is گنج, and the last جنگ, and both are 'complete anagrams' of each other. Similarly we see in the second hemistich the words رائ and بار

(*d*) مقلوبِ مستوی (مستوی lit. even): palindrome.

In this 'anagram' not only a word, but a phrase, or a clause, or a verse, or a hemistich is capable of being read backwards just as it is read forwards. So it is the complete anagram of a *sentence.*

Examples :—

clause: — مرادے دارم

م ر ا د ے د ا ر م

hemistichs :—

(*a*) شکر بترازوے وزارت برکش

(*b*) شو ہمرہِ بلبل بلبِ ہر مہوش

verse :—

راهش مرد گنج باری و قوت تو قوی را ببجنگ در مشمار

This form of 'anagram, is the most elegant, the most difficult, and the most perfect.

2. عکس: (lit. inversion.)

When the Poet reverses the two halves of the first hemistich to form the second one, the verse is said to illustrate the figure عکس. It is also called تبدیل: interchange.

Example :—

second half	1st half
لطفے کہ مے شنیدم	در چہرۂ تو دیدم
در چہرۂ تو دیدم	لطفے کہ مے شنیدم

There is a poem by the Great Hafiz of Shiraz illustrating this figure.

دلبرِ جانانِ من - برد دل و جانِ من

برد دل و جانِ من - دلبرِ جانانِ من

از لبِ جانانِ من - زنده شود جانِ من

زندہ شود جانِ من - از لبِ جانانِ من

روضهٔ رضوانِ من - خاکِ سرِ کوے دوست
خاکِ سرِ کوے دوست روضهٔ رضوانِ من

ایں دلِ حیرانِ من - والہ و شیداے تست
والہ و شیداے تست - ایں دلِ حیرانِ من

یوسفِ کنعانِ من / مصرِ ملاحتِ ترا است
مصرِ ملاحتِ ترا است - یوسفِ کنعانِ من

سروِ گلستانِ من - قامتِ دلجوے تست
قامتِ دلجوے تست - سروِ گلستانِ من

حافظِ خوشخوانِ من - نقدِ کمالِ غیاث
نقدِ کمالِ غیاث - حافظِ خوشخوانِ من

3. اِشتقاق : etymology.

When two or more words that have been derived from the same root are introduced into a sentence, they are said to illustrate the figure اِشتقاق .

Example :—

میانِ عاشق و معشوق فرق بسیار است   چو یار ناز نماید شما نیاز کنید

The words عاشق (Lover) and معشوق (Beloved) both come from the same root عشق (Love.)

4. شبهِ اشتقاق : pseudo-etymology.

In this case the words merely *appear* to have been derived from the same root, but in reality they are not.

Example :—

اے سروِ چماں از چمن و باغ زمانے   بخرام دریں بزم ودوصد جامه قبا کن

The words چماں (strutting, from چمیدن) and چمن (a garden) have in reality no common derivation.

5. تاریخ : chronogram.

When the Poet desires to commemorate some remarkable event such as some notable birth, death, or anniversary or the completion of a book or building, he uses a word or group of words wherein the sum of letters, according to the 'abjad' reckoning, gives the desired date. Such a word or phrase is known as 'chronogram.'

Example :—

مجدِ دین سرورِ سلطانِ قضا اسماعیل   که زدے کلکِ زباں آورش از شرع نطق
نافِ هفته بُد و از ماهِ رجب نیمے روز   که بروں رفت ازیں منزلِ بےضبط و نسق
کنفِ رحمتِ حق منزلِ اوداں وانگه   سالِ تاریخِ وفاتش طلب از "رحمتِ حق"

The 'phrase' رحمتِ حق consists of the letters

ر=200 ; ح=8 ; م=40
ت=400 ; ح=8 ; ق=100

The sum of the letters amounts to (200+8+40+400+8+100) 756 A. H. the date of the death of the Chief Justica (القضات قاضی) Ismail.

6. ذوالقافیتین : double rhymed.

This figure denotes that there is a double rhyme in the verse.

Example :—

لبش میبوسم و در میکشم مے   بآبِ زندگانی برده ام پے

کشم rhymes with ام , and مے with پے.

And if the Poet places in a line more than two rhymes close together, the figure is termed ذوالقوافی many rhymed.

Examples :—

گر سعد شود طالع و اختر یارت   دارا شودت تابع و پر زر دارت

طالع rhymes with تابع ; اختر with پرزر ; and یارت with دارت (دارِ تو=دارت your house).

7. ترصیع : (lit. to jewel.)

When the words (or word-combinations) of two or more successive clauses or hemistichs correspond, each to each, (in order) in point of measure (وزن) and rhyme (قافیه), the figure is termed ترصیع.

Prose :—

مصاحبتِ تو مایهٔ حیات است و مفارقتِ تو آیهٔ ممات +

است	حیات	مایهٔ	تو	مصاحبت	
	ممات	آیهٔ	تو	مفارقت	و

Verse :—

آرائشِ آفاق شد رخسارِ بزم آرای تو آسائشِ عشّاق شد دیدارِ روح افزای تو

تو	بزم آرای	رخسار	شد	آفاق	آرائش
تو	روح افزای	دیدار	شد	عشّاق	آسائش

Note :—If this 'figure' is united with تجنیس, it is called ترصیع مع التجنیس.

Example :—

من نیازارم ار تو نازاری من نیاز آرم ار تو ناز آری

In the first hemistich the negative verbs نیازارم and نازاری (نه آزاری=نیازاری) are derived from the infinitive 'آزردن', and the sentence means 'I shan't be distressed, if you vex me not'; in the second hemistich the nouns نیاز and ناز are combined with the verbs آرم and آری respectively.

8. سجع موازنه : symmetrically balanced.

It denotes (as has previously been mentioned under 'the varieties of Prose' in Part I) that the clauses of a sentence or the hemistichs of a verse can be scanned equally word by word,

Examples :—

Clauses :—

رقیمۂ کہ بر نصائح مشفقانہ مشتمل بود و صحیفۂ کہ بر مواعظِ ملوکانہ منطوی بہ نزدیک وے بفرستاد -

	رقیمۂ	کہ	بر	نصائح	مشفقانہ	مشتمل	بود
و	صحیفۂ	کہ	بر	مواعظ	ملوکانہ	منطوی	بنزدیک وے بفرستاد

All the words of the first clause equally balance with those of the second.

Note :—It can also be reckoned as an example of an 'imperfect ترصیع too,—imperfect at two points at نصائح and مشتمل.

Hemistichs :—

بادِ اوچوں بادِ عیسیٰ روح بخش و دلکشا آبِ اوچوں آبِ کوثر غمزداوسازگار

باد	او	چوں	باد	عیسیٰ	روح بخش	و	دلکشا
آب	او	چوں	آب	کوثر	غم زدا	و	سازگار

The words of the first hemistich scan in order with those of the second.

9. منقوطہ (lit. dotted). In this figure the sentence consists of words that are composed of dotted letters.

Example :—

بنشین - شفقتِ زینب ببین

10. غیر منقوطہ (undotted). In this case all words of the line are composed of dotless letters.

Example :—

اے ملکِ گمراہ! مارا آسودہ دار -

11. فوق النقاط : This term is applied to a line wherein the dotted letters have all their diacritical points (dots) on the top.

Example :—

ع—خنک آنکه از عالم آزاد شد

12. تحت النقاط: In this case the diacritical points are placed under the letters.

Example :—

برادر بیا و این رباب را بگیر

13. رقطا: This figure refers to a line wherein the dotted and dotless '*Letters*' are used alternately.

Example :—

غمزهٔ شوخ آن صنم بگشاد اشکِ خونم ز چشمِ خون آثار

This is, however, imperfect at three points *viz.* at د (of بگشاد), چ (of چشم) and ر (of آثار).

14. خیفا: In this case are used alternately the dotted and undotted 'words.'

Example :—

علم بینش دهد ببین دلوا روح جنبش دهد ببین گلرا

15. مقطّع: (lit. disjointed) This term is applied to a line consisting of words that are composed of letters which are written separately.

Examples :—

در دل دردے داری ؟

زار و زردم ز دردِ دوریٔ او دردِ دلدار زرد دارد و زار

16. موصّل: (lit. joined) In this case the words are composed of letters that all join together, when written.

Example :—

ع-تنِ عیشم نحیف گشت بغم

17. تصحیف: It denotes that by changing the '**diacritical points**' of a letter or two, the sense of the sentence is completely changed.

Example :—

ما درت را هزار بوسه زدم بدرت خود نبود الّا من

We gave your threshold a thousand kisses; there was none at your door excepting myself.

(And by changing بدرت into پدرت)

I printed a thousand kisses on (the lips of) your mother; you had no father but myself.

See how, by a slight alteration of the dots, the meaning of the sentence becomes diametrically opposite.

18. تزلزل: In this case the sense is altered by changing the '*Vowel point*' of a letter in a sentence.

Example:—

روز و شب خواہم همیں ازکردگار   تا سرت باشد همیشه تاج دار

Day and night I go on imploring God, that your head may ever remain crowned.

And by changing تاج دار into تاجِ دار it would mean:—

'Day and night I go on imploring God, that your head may ever be the crown of the gallows.'

19. متلوّن: (lit. variegated).

It denotes that a verse can be read in two or more measures without injuring the sense in the least.

Example:—

اے شده در خانۂ جاں منزلت   خانۂ جاں یافته زاں منزلت

———.o:———

اے شده در خانۂ جاں منزلت   خانۂ جاں یافته زاں منزلت

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن   فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

Here the metre is رمل مسدّس محذوف.

اے شدَ در خانۂ جاں منزلت   خانۂ جاں یافتً زاں منزلت

مفتعلن مفتعلن فاعلن   مفتعلن مفتعلن فاعلن

In this case the metre is سریع مطوی مکشوف.

20. موشّح: When by putting together (in order) the first letters of the hemistichs or verses of a poem there forms some

name or phrase, the poem is said to illustrate the figure of speech called توشیح.

Example :—

ما که میگوئیم توحیدِ خدا　　باد مقبول جنابِ کبریا
احمدِ اصحاب و آلش را مدام　　رحمتِ حق باد ازما والسلام
کرده شد این نسخهٔ تاریخ و نام　　جمله در ابواب منظومه تمام

The first letters of the first five hemistichs (م, ب, ا, ر, ک) when taken together form 'مبارک'.

EXERCISES FOR PRACTICE

Study the following lines, and name the figure of speech each line illustrates :—

1.

۱ او دادِ سخن به داد +

۲ یارِ شاطر باش نه بارِ خاطر +

۳ بر ظاهرش عیب نمے بینم و در باطن اش عیب نمے دانم +

۴ مصلحت آن دیدم که در نشیمن عزلت نشینم +

۵ اجلِّ کائنات آدمی است و اذلِّ موجودات سگ. و سگِ حق شناس بِه از آدمیِ ناسپاس +

۶ نامِ تو یقین که مے بر آرد
آوازه ز ماه تا بماهی

۷ گفتم اے مسندِ جم جامِ جهان بینت کو
گفت افسوس که آن دولتِ بیدار بخفت

۸ دلم رامشکن و در پا مینداز
که دارد در سرِ زلفِ تو مسکن

۹ اے سروِ چمان در چمن و باغ زمانه
بخرام درین بزم و دو صد جامه قبا کن

۱۰ ایران ز عطرِ علم معطر نمے شود

در شوره زار لاله میسر نمے شود
سنگ و کلوخ لؤلؤ و گوہر نمے شود

صد بار گفته ایم مکرّر نمے شود
دندانِ مار دستهٔ خنجر نمے شود

Answers:—

۱ تجنیسِ تام (مستوی) ۲ تجنیسِ خطی (تصحیف) و تجنیسِ مضارع۔
۳ تجنیسِ خطی۔ ۴ مقلوبِ بعض۔ ۵ تجنیسِ مضارع (اجل۔اذل) و
تجنیسِ تصحیف (شناس۔سپاس)۔ ۶ تجنیسِ زائد۔ ۷ تجنیسِ زائد۔
تجنیسِ تصحیف۔ ۹ تجنیسِ زائد ۱۰ اشتقاق (عطر۔معطر)۔

2.

۱ آفتابی از دلِ ما نورِ رحمت وامگیر
آسمانی از سرِ ما ظلِ حرمت وامدار

۲ ندیدم من چنیں یک دوست بارے
که از دل بر تواند داشت بارے

۳ دوست داغے که نهاد است نمیدانی چیست
مُہرِ مہریست که برسینهٔ ما بنهاد است

۴ چوں ترنجم که دریں بزمِ طرب نه پسند ند
یک ترنجم بکف از غبغبِ سیمیں ذقناں

۵ زباں را درکش اے سعدی زشرح علم او گفتن
تو در علمش چه دانی باش تا فردا علم گردد

۶ اگر بود دلِ مومن چو موم نرم نهاد
تو موم نیستی اے دل که سنگِ خارائی

۷ بارِ درختِ علم ندانم مگر عمل
با علم اگر عمل نکنی شاخِ بے بری

۸ تسلیم شو گر اہلِ تمیزی که عارفاں
پردند گنجِ عافیت از کنجِ صابری

۹ زلفِ سیہِ تو جانِ من دزدیدے
اے دزد ندیدم چو تو جان دزدے

۱۰ آں میوهٔ بهشتی کامد بدستت اے جاں
در دل چرا نکشتی از کف چرا بهشتی
تاریخِ ایں حکایت گر از تو باز پرسند
بر جمله اش فرو خواں از "میوهٔ بهشتی"

Answers :—

۱ تجنیسِ مقلوب (رحمت ـ حرمت) و سجع موازنه۔ ۲ تجنیسِ نام مماثل۔ ۳ تجنیسِ محرف۔ ۴ تجنیسِ خطی۔ ۵ تجنیسِ محرف۔ ۶ تجنیسِ زائد۔ ۷ مقلوب بعض۔ ۸ تجنیسِ مضارع محرف۔ ۹ رقطا۔ ۱۰ تجنیسِ نام و تاریخ ۔

3.

۱ گاهے به چشمِ آئے در حالِ ما نگاهے
کز خوانِ بادشاهاں نعمت رسد گدا را

۲ علمِ دولتِ نو روز به صحرا برخاست
لشکرِ زحمتِ سرما ز سرِ ما برخاست

۳ توانگری نه بمال است پیشِ اہلِ کمال
که مال تالبِ گور است و بعد ازاں اعمال

۴ از گل ز بسکه خاطر و دلها فسرده است
گل نیز بعد ازیں ندمد از فضائے گل

۵ گر لالے و گل تمام نگردد ازیں بلاد

اهلِ بلد تمام بمانند لالۀ گل

۶ یار باز اکنون بقصدِ جانِ ما
عهد را بشکست و پیمان نیز هم

۷ ملکِ آزادگی و گنجِ قناعت گنجی است
که به شمشیر میسر نشود سلطان را

۸ بیادِ یار و دیار آنچنان بگریم زار
که از جهان ره و رسمِ سفر براندازم

۹ نشاید سر از حکم او تافتن
جز او ما کسی کی توان یافتن

۱۰ داد خواهی کن درین مشروطه چون نوشیروان در جهان
رخشِ همت بر جهان

خویش را والاتر از دارا و اسکندر نگر در نگر
عالمی دیگر نگر

4.

۱ گفتم به نقطۀ دهنت خود که برد راه
گفت این حکایت است که با نکته دان کنند

۲ تا تو از چشم من سوخته دل دور شدی
ای بسا چشمۀ خونین که دل از دیده گشاد

۳ دلبرِ جانانِ من برد دل و جانِ من
برد دل و جانِ من دلبرِ جانانِ من

۴ بی زر نتوانی که کنی برکس زور
ور زر داری به زور محتاج نئی

۵ منقش یکی خسروانی بساط
که بیننده را تازه کردی نشاط

۶ ز مصر وز افرنجه و روم و روس شد آراسته لشکری چون عروس
۷ تنور چنان گرم در بند نان ره انجام را گرم تر کن عنان
۸ بهنگام سر پنجۀ روباهِ لنگ چگونه نهد پای پیشِ پلنگ

۹ سپاسِ خدا کن که برنا سپاس نگوید ثنا مردِ ایزد شناس

۱۰ همایوں بادشاهِ ملک و معنی ندارد کس چو او شاهنشهے یاد

ز بامِ قصرِ خود افتاد ناگاه وزو عمرِ گرامی رفت برباد

پئے تاریخ او قاسم رقم زد همایوں بادشاه از بام افتاد

5.

Name the Rhetorical figures each of the following verses exemplifies :—

۱ گفتمش اے ترکِ ترک ایں سخناں گو
بس کن ازیں غمز و رمز و عشوه و ایما

۲ چوں فرو مانی به سختی تن بعجز اندر مده
دشمناں را پوست بر کن دوستاں را پوستیں

۳ خفته بر سنجابِ شاهی نازنینے را چه غم
گر ز خار و خاره سازد بستر و بالیں غریب

۴ تو پاک باش برادر مدار از کس باک
زنند جامهٔ ناپاک گازراں بر سنگ

۵ پرسیدم از طبیبے احوالِ دوست . گفتا
فی بعدها عذاب فی قربها السلامه

۶ تنت در جامه چوں در جام باده
دلت در سینه چوں در سیم آہن

۷ اے سروِ چماں از چمن و باغ زمانے
بخرام دریں بزم و دو صد جامه قبا کن

۸ میانِ عاشق و معشوق فرق بسیار است
چو یار ناز نماید شما نیاز کنید

۹ اے هد هدِ صبا به سبا مے فرستمت
بنگر که از کجا به کجا مے فرستمت

۱۰ بده جامِ مے و از جم مکن یاد

که مے داند که جم کَے بود و کَے کَے ؟

Answers :—

۱ تجنیسِ محرّف و تناسب (مراعات النظیر) ۲ تضاد و تجنیسِ زائد .

۳ تجنیسِ زائد ولف و نشر مرتب . ۴ تضاد و تجنیسِ تصحیف .

۵ سوال و جواب . تضاد . ملمع . ۶ تجنیسِ زائد . تشبیه سجع موازنه .

۷ استعاره . تجنیسِ زائد . شبه اشتقاق . ۸ اشتقاق تجنیسِ خطی . تجنیسِ زائد .

۹ تجنیسِ مضارع . تلمیح . ذوالقافیتین ۱۰ تجنیسِ زائد . تجنیسِ تام مماثل .

تجنیس تام مستوی . تجنیس مکرر .

PART III

PROSODY

علم عروض

CHAPTER I

INTRODUCTION

TECHNICAL TERMS & METRES

Prosody treats mainly of the laws of versification. This science, in so far as it concerns the Mohammadan languages of the East, is of Arabic origin; and Khalil Bin Ahmad of Basra (خلیل بن احمد بصری) is supposed to be the person who invented it.

A knowledge of this branch of Grammar is necessary for measuring the verses by one of the metres established by the Prosodians; and 'the verse' must be in conformity with a certain standard metre. The process of measuring the verses is known by the term 'Scansion' (تقطیع).

The word تقطیع comes from the root قطع which means 'to cut into pieces', and a 'line of poetry' is really cut and analysed into its component parts when scanned, *i.e.*, its component parts are separated in a way that each part thereof may correspond in measure (وزن) with the feet (ارکان) of the metre (بحر) in which the verse is composed.

Metres are of various kinds. Each metre is composed of several 'feet' called ارکان (plu. of رکن). The parts into which the feet are divided are known as 'Elements' اصول.

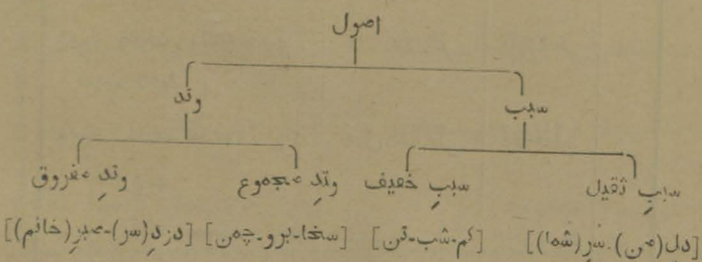
Now, if the element (اصول) is composed of two letters as را, پس, بر, it is called سبب; and if of three letters as حد, عمل, پدر etc., it is called وتد.

Again in a سبب if both of the letters are movent متحرک, it is سببِ ثقیل; and if the first letter is movent متحرک and the second quiescent ساکن, it is سببِ خفیف.

In the same way in a وتد if the first two letters are movent and the third quiescent, it is وتدِ مجموع; and if the first and the third letters are movent, and the second quiescent, it is وتدِ مفروق.

Examples :—

Elements.

Note :—In دلِ من and سرِ شما the words دل and سر each with 'Izafat' are سبب ثقیل. Similarly in دزدِ سر and صبرِ خانم the words دزد and صبر are وتدِ مفروق.

Feet.

ارکان

An orderly combination of 'Elements' according to the laws of Prosody is called a 'Foot' رکن. There are eight 'feet' in all, and they are shown in the following table. The first five are very important.

No.	Foot.	Composed of Elements.	Names of Elements.
1	فَعُولُن	فعو . لن	وتدِ مجموع . سببِ خفیف +
2	فاعِلُن	فا . علن	سببِ خفیف . وتدِ مجموع +
3	مفاعیلن	مفا . عی . لن	وتدِ مجموع . سببِ خفیف twice.
4	فاعلاتن	فا . علا . تن	سببِ خفیف . وتدِ مجموع . سببِ خفیف +
5	مُستفعِلُن	مُس . تف . علن	سببِ خفیف twice . وتدِ مجموع +
6	مفعولاتُ	مف . عو . لاتُ	سببِ خفیف twice . وتدِ مفروق +
7	مفاعِلَتُن	مُفا . عَلَ . تُن	وتدِ مجموع . سببِ ثقیل . سببِ خفیف +
8	مُتَفاعِلُن	مُتَ . فا . علن	سببِ ثقیل . سببِ خفیف . وتدِ مجموع +

Other Examples :—

Words.	Elements.	Names of Elements.
غلط	غل-ط	سبب خفیف-سبب خفیف
درویشی	در-وی-شی	سبب خفیف-سبب خفیف-سبب خفیف
برِ سرِ مسافر	بر-سر-مسا-فر	سبب خفیف سبب ثقیل وتد مجموع سبب خفیف
درِ دلِ شما	در-دل-شما	سبب خفیف-سبب ثقیل-وتد مجموع
قیامت	قیا-مت	وتد مجموع-سبب خفیف
استادِ من	اس-تاد-من	سبب خفیف-وتد مفروق-سبب خفیف
مردِ توانا	مرد-توا-نا	وتد مفروق-وتد مجموع-سبب خفیف
مرغِ سحر	مرغ-سحر	وتد مفروق-وتد مجموع

من عارف را با پسر شما بر در حجره دیدم

من - عا - رف - را - با - پسر. شما - بر - در - حج - ره - دی - دم

سبب خفیف - سبب خفیف - سبب خفیف - سبب خفیف - وتد مفروق - وتد مجموع - سبب خفیف - سبب خفیف - سبب ثقیل - سبب خفیف - سبب خفیف - سبب خفیف - سبب خفیف

Examples

First five feet

Feet.	Example.	Component parts.	Names of Elements.
فعولن	برادر	برا - در	وتدِ مجموع - سببِ خفیف +
فاعلن	معتقد	مع - تقد	سببِ خفیف - وتدِ مجموع +
مفاعیلن	ندا نستی	ندا - نس - تی	وتدِ مجموع - سبب خفیف twice
فاعلاتن	بے جمالش	بے - جما - لش	سببِ خفیف - وتدِ مجموع - سببِ خفیف +
مستفعلن	دل میرود	دل - مے - رود	سببِ خفیف twice - وتدِ مجموع +

Measure

وزن

Two words are said to be of the same measure, when the حرکات and سکون of the one correspond with the حرکات and سکون of the other.

The words توانی and ساعت are of the same measure.

توانی = توا - نی	ساعت = سا - عت
ت و ا ن ی	س ا ع ت

There is the same number of متحرک and ساکن letters (three متحرک and two ساکن in both, and they occur in the same order (movent, movent, quiescent, movent and quiescent.)

The words توانی and سلامت both agree with the standard 'foot' فعولن.

توانی	تو ا - نی	وتدِ مجموع - سببِ خفیف
سلامت	سلا - مت	" "
فعولن	فعو - لن	" "

Arrange the following under :—

فعولن فاعلن مفاعیلن فاعلاتن مستفعلن

عارضت - بگفتا - بینم - ستم - برنجد - درختے - بے خبر - عقوبت - بدو گفتم - ولیکن - آورم - آورم - حذر کن - دسترس کو - شنیدن - مے برد - گردانی - خدا بینی - یارمن - جواب آمد - بلبلت - مبر حاجت - ہر کجا - جفا کردی - در دہن - گفتا برو - کر بلا را - زاہدا ز دستم - وگر بینم - دلبر منم - محتسب را - چاکرت - نشاید - بنی آدم - بے گفتگو - برآمد - خاطرم - بزشتی - جہانے - بیاموزد - من غلامم - نمے بینی - جراحت - دم زند - بے خطا را - مصیبت - طالعم - نشستم - چشم را - گوید بمن - حلاوت - دانش - بماند - بیاید - دلر بائش - لا تخف - شنیدم - تا ابد زی - رمزے بگو - ہر طرف - نبیند - نروید - بر ہدف - چرا گفتم - پدوت کجا - نمودی - باہمن وفا - علامت - نو بنو گو - ہمہ کارم - نگوید - طالب کردم - نا خلاف - درید رکن - توانی - کم نشد - بنے دارم - دارم عجب - بزرگش - بیا ساید - تا نشیند - شد تلف - کردم حیا - نفشانی - مے بیار - بصد تلخی - بقدر اکم - نروید - مطالب را - واقف نشد - نمے بینم - علامت - بس غم مکن - شدم فربہ - ملتمس را - رباعی - گفتم بدو - مے نہد - مشورت کن

RULES OF SCANSION

'Scanning' is founded on the **sound**, and not on the writing. Therefore the rules concerning it have all been framed in conformity with the basic principle that **'All letters that are sounded (though not written) are to be taken into account in scanning; and, on the other hand, any letter that is not pronounced (though written) is not to be accounted of any value.'** For example in عبدالغنی the letters that are sounded are ع ب د ل غ ن ی . So 'alif' is to be dropped. And in آمد 'alif' is to be reckoned as 'double alif.'

Hence the chief rules :—

1. واوِ معدوله is dropped, as in خود and خوردن ; the sounded form being (خد) and (خردن).

فاعلن = میخورد ; مستفعلن = خشتر منم : خوشتر منم

2. Doubled (مشدد) letters are counted as two.

فعولن = (تضررع) تضرع ; فعولن = (میس سر) میسر

3. The unpronounced الف and ال in Arabic words are dropped.

مستفعلن - (د ا ر ل - خلا) دارالخلا ; مستفعلن - (عبد ص صمد) عبدالصمد

4. The nasal 'n' نون غنه especially when preceded by one of the حروفِ علت is usually dropped.

مفاعیلن = جبین بینم ; مفاعیلن = گمان دارم

5. In case there occur two quiescent letters together (but not at the end of a line), the second quiescent letter is counted movent as in دست از طلب ندارم, 'ta' تاے موقوف is considered (ت) تاے متحرک.

In scanning, the sentence would become

مستفعلن | فعولن = دَسْتَز طلب | ندارم

Note.—The above rules and many others at this juncture would probably confuse the reader. A little practice in scansion is sure to serve the purpose.

Note the following carefully :

١ دلم بے جمالت صفائے ندارد

دلم - بے - جما - لت - صفا - ئے - ندا - رد

وتد - سبب - وتد - سبب - وتد - سبب - وتد - سبب

مجموع - خفیف - مجموع - خفیف - مجموع - خفیف - مجموع - خفیف

فعو - لن - فعو - لن - فعو - لن - فعو - لن

فعولن - فعولن - فعولن - فعولن

---

٢ دل و جان حافظ صفائے ندارد

دلو - جا - نِحا - فظ - صفا - ئے - ندا - رد

فعو - لن - فعو - لن - فعو - لن - فعو - لن

فعولن | فعولن | فعولن | فعولن

DIVIDING LINES

۱	دلم بے جمالت صفائے ندارد	دلم۔بے	جما۔لت	صفا۔ئے	ندا۔رد
	چو بیگانۂ کا شنا ئے ندارد	چبے۔گا	ن اے۔کا	شنا۔ئے	ندا۔رد
۲	متاع دل پاک عشاق مسکیں	متا۲عے	دلے۔پا	ک عش۔شا	ق مس۔کی
	بیا زار حسنش بہائے ندارد	بیا۔زا	رحس۔نش	بہا۔اے	ندا۔رد
۳	دلا جام و ساقی و گلرخ طلب کن	دلا۔جا	م سا۔قی	ی گل۔رخ	طلب۔کن
	که چوں گل زمانه بقائے ندارد	کچو۔گل	زما۔نه	بقا۔اے	ندا۔رد
۴	اگرچه دلم رفت لیکن غمش نیست	اگر۔چه	دلم۔رف	ت لے۔کن	غمش۔نے
	بجز آں خم زلف جائے ندارد	بجز۔آ	خمے۔زل	ف جا۔اے	ندا۔رد
۵	همه چیز دارد دل آرام لیکن	همه۔چی	زدا۔رد	دلا۔را	م لے کن
	دریغا که با ما وفائے ندارد	درے۔غا	کبا۔ما	وفا۔اے	ندا۔رد
بحر	فعولن فعولن فعولن فعولن	فعو۔لن	فعو۔لن	فعو۔لن	فعو۔لن

Metre

بحر

Metre is a rhythmical arrangement of the 'standard' feet. Some metres (بحور) are formed by one foot employed several times, while others are compounded of two feet as shown below.

Metres compounded of one 'foot' are called "Simple Metres", while those compounded of two feet are known as 'Compound Metres.'

There are nineteen *metres* in all.

A. Simple Metres :—

Feet per hemistich

		4th ft.	3rd ft.	2nd ft.	1st ft.
	بحرِ متقارب ۱	فعولن	فعولن	فعولن	فعولن
	بحرِ متدارک ۲	فاعلن	فاعلن	فاعلن	فاعلن
	بحرِ ہزج ۳	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن
	بحرِ رمل ۴	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن
	بحرِ رجز ۵	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن
عربی	بحرِ وافر ۶	مفاعلتن	مفاعلتن	مفاعلتن	مفاعلتن
عربی	بحرِ کامل ۷	متفاعلن	متفاعلن	متفاعلن	متفاعلن

B. Compound Metres :—

فارسی	بحرِ جدید ۱	مستفعلن	فاعلاتن	فاعلاتن
فارسی	بحرِ قریب ۲	فاعلاتن	مفاعیلن	مفاعیلن
فارسی	بحرِ مشاکل ۳	مفاعیلن	مفاعیلن	فاعلاتن
	بحرِ سریع ۴	مفعولاتُ	مستفعلن	مستفعلن
	بحرِ خفیف ۵	فاعلاتن	مستفعلن	فاعلاتن

	٦	بحرِ مضارع	مفاعیلن فاعلاتن مفاعیلن فاعلاتن
	٧	بحرِ مجتث	مستفعلن فاعلاتن مستفعلن فاعلاتن
	٨	بحرِ مقتضب	مفعولاتُ مستفعلن مفعولاتُ مستفعلن
	٩	بحرِ منسرح	مستفعلن مفعولاتُ مستفعلن مفعولاتُ
عربی	١٠	بحرِ طویل	فعولن مفاعیلن فعولن مفاعیلن
عربی	١١	بحرِ مدید	فاعلاتن فاعلن فاعلاتن فاعلن
عربی	١٢	بحرِ بسیط	مستفعلن فاعلن مستفعلن فاعلن

Out of these nineteen 'metres' five are chiefly Arabic:—

(*a*) Simple : وافر - کامل

(*b*) Compound : بسیط مدید طویل .

And three are Persian : مشاکل قریب جدید .

The rest eleven are common to both Arabic and Persian.

CHAPTER II

SIMPLE METRES——PERFECT FORMS

Simple as well as Compound metres are of two kinds.

1. Perfect سالم.
2. Imperfect غیر سالم.

In Perfect metres all the feet are in their Perfect original form, as we see in the perfect بحرِ متقارب the feet are فعولن فعولن فعولن فعولن; whereas in imperfect metres one foot or more suffer some change. These chauges are of various sorts, and will be discussed in the next chapter. The imperfect form of بحرِ متقارب may be :

فعولن فعولن فعولن فعول | فعولن فعولن فعولن فعول

or

فعولن فعولن فعولن فعل | فعولن فعولن فعولن فعل

or

فعول فعلن فعول فعلن | فعول فعلن فعول فعلن

There is one more division of 'metres' :—

1. مثمّن (musamman) : Octametre.
2. مسدّس (musaddas) : Hexametre.

بحرِ مثمّن is compounded of eight feet (4 per hemistich); whereas بحرِ مسدّس is composed of six feet (3 per hemistich).

The Prosodians name all these feet as unler :—

1st hemistich

4th foot.	3rd foot.	2nd foot.	1st foot.
عروض	حشو	حشو	صدر

2nd hemistich

4th foot.	3rd foot.	2nd foot.	1st foot.
عجز	حشو	حشو	ابتدا

Note :—In بحر مسدس there is only only one حشو per hemistich.

Scansion.

۱ بحر متقارب مثمن سالم
(فعولن فعولن فعولن فعولن)
مرا گر تو بگذاری اے نفس طامع   بسے بادشاہی کنم در گدائی

فعو-لن	فعو-لن	فعو-لن	فعو-لن	Feet of the metre.
سِ طا-مع	رِ اے-نف	تبگ-ذا	مرا-گر	The hemistich Scanned.
فعو-لن	فعو-لن	فعو-لن	فعو-لن	Feet of the metre.
گدا-ئی	کنم-در	دشا-ہی	بسے-با	The hemistich Scanned.

There are eight feet (equal pieces) in the line, each consisting of five sounded letters.

If we take up six such pieces, (three per hemistich) the metre will be named مسدّس, as

فعولن	فعولن	فعولن	فعولن	فعولن	فعولن
کنم در	دشاہی	بسے با	رِ اے نف	تبگ ذا	مرا گر
بسے بادشاہی کنم در			مرا گر تو بگذاری اے نف		

or to give it some sense
substitute تن for دف and من for در

مرا گر تو بگذاری اے تن			بسے بادشاہی کنم من		
مرا گر	تبگذا	زاے تن	بسے با	دشاہی	کنم من

Another Example.

ز کوئے مغاں رو مگرداں کہ آنجا فروشند مفتاح مشکل‌کشائی

Scanned thus

ز کوئے	مغاں رو	مگردا	کہ آنجا	فروشن	د مفتا	ح مشکل	کشائی
فعولن	فعولن	فعولن	فعولن	فعولن	فعولن	فعولن	فعولن

Scan the following :—

رفیقاں چناں عہد صحبت شکستند کہ گوئی نبودست خود آشنائی
دل خستۂ من گرش ہمتے ہست نخواہد ز سنگیں دلاں مومیائی
بیاموزمت کیمیائے سعادت ز ہمصحبت بد جدائی جدائی
مکن حافظ از جور گردوں شکایت چہ دانی توائے بندہ کار خدائی

---

۲ بحرِ متدارک مثمن سالم
(فاعلن فاعلن فاعلن فاعلن)

بحرِ متدارک is the reverse of بحرِ متقارب so far as their elements اصول are concerned. Both are made of one وتدِ مجموع and one سببِ خفیف, but in بحرِ متقارب 'watad-i-majmu' precedes سببِ خفیف, whereas in بحرِ متدارک it is the سببِ خفیف that precedes the وتد. These are the only metres which are composed of five-lettered feet - ارکانِ خماسی .

Example.

حسن و لطفِ ترا بندہ شد مہر و مہ   خط و خالِ ترا مشک چیں خاک رہ

Scansion.

فاعلن	فاعلن	فاعلن	فاعلن	فاعلن	فاعلن	فاعلن	فاعلن
حَس تلط	فے ترا	بن دَ شد	مہ زِ مہ	خط طخا	لے ترا	مَش کچیں	خاکرَہ
حس تلط فے ترا		بن دشد مہ ز مہ		خط طخا لے ترا		مشکچیں خاکرہ	
حسن و لطفے ترا		بندَ شد مہر مہ		خطُّ خالے ترا		مشک چیں خاکرہ	
حسن و لطف ترا بندہ شد مہر و مہ				خط و خال ترا مشک چیں خاک رہ			

The line is equally divided into eight five-lettered parts or four ten-lettered pieces.

حسن و لطف ترا | بندہ شد مہر و مہ | خط و خال ترا | مشک چیں خاک رہ

Put any two ten-lettered pieces together in a hemistich and scan. You will find no difference in scansion.

حسن و لطف ترا خط و خال ترا   بندہ شد مہر و مہ مشک چیں خاک رہ

خط و خال ترا بندہ شد مہر و مہ   حسن و لطف ترا مشک چیں خاک رہ

۳ بحر ہزج مثمن سالم
(مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

In this metre the foot is compounded of one وتدِ مجموع and two سببِ خفیف and the وتد comes in the beginning.

Example

بدم گفتی و خرسندم عفاک اللہ نکو گفتی | جوابِ تلخ مے زیبد لبِ لعلِ شکر خارا

Scansion.

مفاعی لن	مفاعی لن	مفاعی لن	مفاعی لن	مفاعی لن	مفاعی لن	مفاعی لن	مفاعی لن
شکر خا را	لبے لع لے	خ مے زے بد	جوابے تل	نکو گف تی	عفا کل لا	و خرسندم	بدم گف تی
شکر خارا	لب لعل	خمے زیبد	جواب تل	نکو گفتی	عفاک اللہ	وخر سندم	بدم گفتی

The metre contains eight times مفاعیلن—a seven lettered standard foot with four movent letters and three quiescent ones. So there are 7 × 8 = 56 letters in all in the metre *i.e.* 28 per hemistich of which 16 are movent متحرک and 12 quiescent ساکن.

The line, scanned above, is equally divided into eight parts each measuring with مفاعیلن. If we put together six such pieces—each a combination of one وتدِ مجموع and two سببِ خفیف such as بدم گفتی گہر سفتی-عفاک اللہ, جزاک اللہ (جزا کل لا) etc.—3 per hemistich the metre will become مسدس as

بدم گفتی و خر سندم عفاک اللہ   نکو گفتی و تر سفتی جزاک اللہ
بدم گفتی و خر سندم گہر سفتی   عفاک اللہ جزاک اللہ حماک اللہ
بدم کفتی و در سفتی و خرسندم   گہر سفتی جزاک اللہ عفاک اللہ

Scansion.

مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن		مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن
جزاک الله	آ در سفتی	نکو گفتی	بحر هزج مسدس سالم	عفاک الله	آخر سندم	بدم گفتی
حماک الله	جزاک الله	عفاک الله		گهر سفتی	آخر سندم	بدم گفتی
عفاک الله	جزاک الله	گهر سفتی		آخر سندم	آدر سفتی	بدم گفتی

Another line scanned (هزج مثمن سالم)

اگر آن ترک شیرازی بدست آرد دل ما را   بخال هندوش بخشم سمر قند و بخارا را

مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن
بخارارا	سمر قن دو	دوش بخ شم	بخالے هن	دلے مارا	بدس تارد	کشی رازی	اگر آ تر
بخارا را	سمر قندو	دوش بخشم	بخالے هن	دلے مارا	بدستا رد	کشی رازی	اگر آن تر
سمر قند و بخارا را		بخال هندوش بخشم		بدست آرد دل ما را		اگر آن ترک شیرازی	

It is a very common metre. Sufficient practice in scansion is required.

Scan :—

ز عشق نا تمام ما جمال یار مستغنی (ست) | به آب و رنگ و خال و خط چه حاجت روئے زیبا را
حدیث از مطرب و مے گو و راز دهر کم تر جو | که کس نکشود و نکشاید به حکمت این معما را
نصیحت گوش کن جاناں که از جاں دوست تر دارند | جوانان سعادتمند پند پیر دانا را
غزل گفتی و در سفتی بیا و خوش بخواں حافظ | که بر نظم تو افشاند فلک عقد ثریا را

سحر با باد میگفتم حدیث آرزو مندی | خطاب آمد که واثق شو به الطاف خداوندی
الا اے یوسف مصری که کردت سلطنت مغرور | پدر را باز پرس آخر کجاشد مهر فرزندی
دل اندر زلف لیلی بند و کار عشق مجنوں کن | که عاشق را زیاں دارد مقالات خردمندی
ز شعر حافظ شیراز میگویند و میرقصند | سیه چشمان کشمیری و ترکان سمرقندی

مرا چشمےست خوں افشاں | ز چشم آں کماں ابرو | جهاں پر فتنه مے بینم | ازاں چشم و ازاں ابرو
رقیباں غافل اند از ما کزاں چشم سیه ر دم | هزاراں گونه پیغام است و حاجب درمیاں ابرو
دگر حور و پری را کس نگوید با چنیں حسنے | که این را این چنیں چشم است و آں را آنچناں ابرو
اگرچه مرغ زیرک بود حافظ در وفاداری | به تیر و غمزه صیدش کرد چشم آں کماں ابرو

عجب خوابے پریشاں امشب منحوس مے بینم | فضائے پر خطر پیش نظر محسوس مے بینم
شه و درباریاں در خواب غفلت تنگ و دیگر سو | وطن پامال قهر انگلیس و روس مے بینم
مرضهائیکه بر جسم وطن گردیده مستولی | بعجز از چاره اش بقراط و جالینوس مے بینم
گر از بانگ اذاں امروز بیداری نشد ما را | کند بیدار ماں روز دگر ناقوس مے بینم

---

۴ بحر رجز مثمن سالم

In this metre the foot is compounded of two سبب خفیف and one وتد مجموع and the وتد comes at the end.

Example

دشمن چو بینی ناتوان لاف از بروت خود مزن   مغز یست در ہر استخوان مردیست در ہر پیرہن

Scansion

مس تف علن	مس تف علن	مس تف علن	مس تف علن	مس تف علن	مس تف علن	مس تف علن	مس تف علن
دش من چبی	نی نا توا	لا فز برو	تے خد مزن	مغ زے تدر	ہر اس تخا	مردے تدر	ہرپے رہن
دشمن چبی	نی ناتوا	لا فز برو	تے خود مزن	مغزے تدر	ہر استخوا	مردے تدر	ہر پیرہن
دشمن چوبی	نی ناتوان	لاف از برو	ت خود مزن	مغزیست در	ہرا ستخوان	مردیست در	ہر پیر ہن
دشمن چو بینی ناتوان		لاف از بروت خود مزن		مغزیست درہر استخوان		مردیست در ہر پیرہن	

The line is equally divided into eight parts all measuring with مستفعلن . The metre will become مسدس, if six parts of the sort are put together three in each hemistich, as :—

دشمن چوبینی ناتواں لاغے مزن مردیست در ہر پیر ھن اے جانِ من

Scansion

دن‌شہ چو بی	نی نا توا	لاغے مزن	مر دیت در	ھر پیر ھن	اے جانِ من
مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	

The following combinations all correspond in measure with مستفعلن .

اے یار من	اے جان من (اے جانِ من)	اے ماہ من (اے ماہِ من)	دلدار من	قد شما (قد دے شما)	خط شما (خط طے شما)	روئے شما
سرو چمن سروے چمن	مشک ختن (مش کے ختن)	بیخ ا لم بیخے (لم)	از دل بکن	گفتم بہ شب (گف تم بشب)	چوں من مہم (چوں من مہم)	دوران گل (دورا نِگل)

بحرِ مثمن is formed by putting together in a hemistich any four of the above, and بحرِ مسدس by putting together any three.

رجز مثمّن سالم

اے یار من | اے ماہ من | قد شما | سر و چمن || اے جان من | دلدار من | خط شما | مشک ختن

رجز مسدس سالم

اے یار من	قد شما	سر و چمن	وے جا ن من	خط شما	مشک ختن
اے ماہ من	روئے شما	مثل سمن	د لد ا ر من	بیخ ا لم	از دل بکن

So by adding one combination corresponding in measure with مستفعلن to بحر مسدس we get بحر مثمن .

مسدّس

ساقی بعشرت کوش در دوران گل مگذا ز ا ز کف جام تا پا یا ن گل

(O cup-bearer strive after exultation during the spring season, and do not withdraw your hand from Cup (of wine) till the end of the season).

Scansion

ساقی بعش	رت کوش در	د و ر ا ن گل	مگذ از از	کف جام تا	پا یا ن گل
مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن

مثمن

گفتم بشب ساقی بعشرت کوش در دوران گل چوں من مهم مگذار از کف جام تا پا یان گل

Scansion

گفتم بشب	ساقی بعش	رت کوش در	دوران گل	چوں من مهم	مگذاراز	کف جام تا	پا یان گل
مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن

چوں من مهم = چوں من اے ماہ من (like me O my Moon—Beloved)

Scan the following verses :—

آں کیست کز روئے کرم | بامن وفاداری کند
دلبر که جاں فرسود ازو | کام دلم نکشود ازو
چوں من گدائے بے نشاں | مشکل بود یار فلاں
شد لشکر غم بے عدد | از بخت میخواهم مدد
با چشم پر نیرنگ او | حافظ مکن آهنگ او

برجائے بد کارے چو من | یکدم نکو کاری کند
نومید نتواں بود ازو | باشد که دلداری کند
سلطاں کجا عیش نہاں | با رند بازاری کند
تا فخر دین عبدالصمد | باشد که غمخواری کند
کاں طرۂ شبرنگ او | بسیار مکاری کند

۵ بحر رمل مثمن سالم
(فا علا تن فا علا تن فا علا تن فا علا تن)

In this metre the 'foot' employed is فاعلاتن. This metre is too, like بحر هزج and بحر رجز composed of one وتدِ مجموع and two سببِ خفیف, but here the وتد occupies the middle position فاعـلاتن. This metre is chiefly used in its imperfect form.

Example

شکل دل بردن که تو داری نباشد دلبرے را
خواب بند بهائے چشمت کم بود جادو گرے را

Scansion

فا علا تن	فا علا تن	فا علا تن	فا علا تن	فا علا تن	فا علا تن	فا علا تن	فا علا تن
دو گرے را	کم بود جا	هایچش مت	خابین دی	دل برے را	ری نباشد	دن کتو دا	شکل دل بر
دو گرے را	کم بود جا	هائے چشمت	خاب بِ نی	دلبرے را	ری نباشد	دن که تودا	شکل دل بر
کم بود جادو گرے را		خواب بند بهائے چشمت		ری نباشد دلبرے را		شکل دلبر دن که تو دا	

رمل مسدس سالم), too, is rarely employed in its perfect form.

EXERCISES FOR SCANSION

Scan the following lines and give the names of the metres thereof :—

1.

بما ناد آن دوست کاں دوستاں را | غذائے دل و راحت جاں فرستد

جہان فانی و باقی | فدائے شاہد و ساقی | کہ سلطانئ عالم را | طفیل عشق مے بینم

تو گوئی کہ یزداں بہشت بریں را | نہاد است در دامن کوہسارے
کہ تا رحمتش آدمی زادگاں را | رہا سازد از محنت انتظارے

شب صحبت غنیمت داں و داد خوشدلی بستاں | کہ مہتاب دل افروز است و طرف لالہ زارے خوش
چہ مے در کاسۂ چشمست ساقی را بنام ایزد | کہ مستی میکند با عقل و مے آرد خمارے خوش

بچشم مہر اگر بامن مہم را یک نظر بودے | ازاں سیمیں بدن کامم بخوبی ہمچو زر بودے
ز شوق افشاند مے ہردم سرے در پائے جانانم | دریغا گر متاع من نہ ازیں مختصر بودے
اگر برقع بر افگندے ازاں روئے چومہ روزے | مدام از نرگس مستش جہاں پر شور و شر بودے
بو صلش گر مرا روزے ز ہجراں فرصتے بودے | مبارک ساعتے بودے چہ خوش بودے اگر بودے
نہ گفتے کس بشیرینی چو حافظ شعر در عالم | اگر طوطئ طبعش را ز لعل او شکر بودے

2.

عمریست تامن در طلب | هر روز گامے در زنم | دست شفاعت هر دمے | در نیکنا مے میزنم

تا بو که یا بم آگهي | زاں سایۂ سرو سهي | گلبانگ عشق از هر طرف | بر خوشخرامے میزنم

هر چند آں آرام دل | دانم نه بخشد کام دل | نقشے خیالي میکشم | فالے دوا مے میزنم

دانم سر آید قصه ام | چنداں نماند غصه ام | زیں آه خوں فشاں که من | هر صبح و شامے میزنم

با آنکه از خود غائبم | وزمے چو حافظ تائبم | در مجلس روحانیاں | گه گاه جا مے میزنم

بمژگان سیه کردي | هزاراں رخنه در دینم | بیا کز چشم بیمارت | هزاراں درد بر چینم

الا اے همنشین دل | که یارانت برفت از یاد | مرا روزے مباد آندم | که بے یاد تو بنشینم

شب رحلت هم از بستر | روم تاقصر حورالعیں | اگر در وقت جاں دادن | تو باشي شمع بالینم

اگر بر جائے من غیرے | گزیند دوست حاکم اوست | حرامم باد اگر من جاں | بجائے دوست بگز بینم

رموز عشق و سر مستي | زمن بشنو نه از واعظ | که باجام و قدح هر شب | قرین ماه و پر و ینم

حدیث آرزو مندي | که در ایں نامه ثبت افتاد | همانا بے غلط باشد | که حافظ داد تلقینم

3.

ز کوئے یار مے آید نسیم باد نوروزي | ازیں باد ار مدد خواهي چراغ دل بر افروزي
سخن در پردہ میگوئم چو گل از پردہ بیروں آئے | کہ بیش از پنجروزے نیست حکم میر نوروزي
طریق کام جستن چیست ترک کام خود گفتن | کلاہ سروري اینست گر این ترک بردوزی
مئے دارم چو جان صافي و صوفي میکند عیبش | خدایا هیچ عاقل را مبادا بخت بد روزي
جدا شد یار شیرینت کنوں تنها نشیں اے شمع | کہ حکم آسماں اینست اگر سازي و گر سوزي
ندانم نوحهٔ قمري بطرف جوئباران چیست | مگر او نیز همچوں من غمے دارد شبا روزي
بہ بستاں رو کہ از بلبل طریق عشق گیري یاد | بہ مجلس آے کز حافظ سخن گفتن بیاموزي

بیفشاں زلف و صوفي را | ببازي و برقص آور | کہ از هر رقعهٔ دلقش | هزاران بت بیفشاني
دریغا عیش شب گیری | کہ در خواب سحر بگذشت | بداں قدر وصال ایدل | کہ در هجران فروماني
ملول از همرهاں بودن | طریق کاروانی نیست | بکش دشواريِ منزل | بیاد عهد آسانی
کشادِ کار مشتاقاں | دراں ابروئے دلبندست | خدارا یک نفس باما | گره بکشا ز پیشاني
چراغ افروز چشم ما | نسیم زلف خوباں است | مباد ایں قوم را یارب | غم از باد پریشانی
امید از بخت میدارم | کہ بکشاید کمر بندت | بآں شرطیکہ خاطر را | ازیں مسکیں نرنجاني
خیال چنبر زلفش | فریبت میدهد حافظ | نگر تا حلقهٔ اقبال | نا ممکن نجنباني

4.

مرا عهدیست با جانان که تا جان در بدن دارم	هواداری کویش را چو جان خویشتن دارم
صفای خلوت خاطر ازان شمع چگل جویم	فروغ چشم و نور دل ازان ماه ختن دارم
بکام و آرزوی دل چو دارم خلوتی حاصل	چه فکر از خبث بدگویان میان انجمن دارم
شراب خوشگوارم هست و یارم مهربان ساقی	ندارد هیچ کس یاری چنین یاری که من دارم
مرا در خانه سروی هست کاندر سایهٔ قدش	فراغ از سرو بستانی و شمشاد چمن دارم
سزد کز خاتم لعلش زنم لاف سلیمانی	چو اسم اعظم باشد چه باک از اهرمن دارم
خدارا ای رقیب امشب زمانی دیده برهم نه	که من با لعل خاموشش نهانی صد سخن دارم
گرم صد لشکر از خوبان بقصد دل کمین سازند	بحمد الله و المنة بتی لشکرشکن دارم
الا ای پیر فرزانه مکن عیبم ز میخانه	که من در ترک پیمانه دل پیمان شکن دارم
چو در گلزار اقبالش خرامانم بحمد الله	نه میل لاله و نسرین نه برگ یاسمن دارم
برندی شهره شد حافظ پس از چندین ورع اما	چه غم دارم چو در عالم امین الدین حسن دارم

CHAPTER III

SIMPLE METRES—CATALECTIC FORMS

It has been mentioned in the beginning of the preceding chapter that 'simple metres' are often used in their imperfect forms. It means the 'feet' of which they are composed do not occur in their original form, but, on the other hand, either something is added to them, or something is taken away from them. For example, take the foot فاعلاتن . If we introduce an الف between ت and ن , it becomes فاعلاتان ; or if we take away the final ن , the foot is reduced to فاعلات . This alteration (in the form of excess or diminution) that occurs in the 'feet' is called 'catalexis' زحاف (plu. زحافات), and the imperfect foot thus formed is termed مزاحف , and the metre wherein there occurs such an imperfect foot is known as بحرِ مزاحف .

In Oriental Prosody we find many varieties of Catalexis, and in a small treatise like this, it seems somewhat difficult to deal with all. The forms that occur often and frequently will, however, be discussed at some length.

'SOME MAIN FORMS OF CATALEXIS'

1. قصر

It denotes that the quiescent letter of a final سبَبِ خفیف is abstracted and the letter preceding it is made ساکن . For instance, take the foot فعولن—a word with a final سبَبِ خفیف . Abstract the final letter of the سبب ; the foot فعولن is changed into فعول . Now make this movent ل sákin and فعول will, thus, further be reduced to فعول . This altered foot فعول is called مقصور .

بحر متقارب مثمن مقصور	بحر متقارب مثمن سالم
is	is
فعولن فعولن فعولن فعول twice	فعولن فعولن فعولن فعولن twice

Examples :—

بحر متقارب مثمن سالم

به لب ها مسیحی بگفتن فصیحی | بطلعت صبیحی بگیسو معنبر
فعولن فعولن فعولن فعولن | فعولن فعولن فعولن فعولن

بحر متقارب مثمن مقصور

بلبها مسیح و بگفتن فصیح | بگیسو معنبر بطلعت صبیح
فعولن فعولن فعولن فعول | فعولن فعولن فعولن فعول

اگر بر رفیقاں نباشی شفیق | بفرسنگ بگریزد از تو رفیق
فعولن فعولن فعولن فعول | فعولن فعولن فعولن فعول

Scan the following verses :—

سر چشمه باید گرفتن به میل چو پر شد نشاید گزشتن به پیل

نه شاید بنی آدم خاک زاد که در سر کند کبر و تندی و باد

بر آمد ز کوس سحابی خروش در آمد سپاه ریاحین بجوش
رخ خویش را ابر درہم کشید بدعوی کمانہائے رستم کشید

بحر رمل مثمن مقصور

The foot فاعلاتن has also one سببِ خفیف at the end. By abstracting its quiescent letter, and making the preceding one sákin, we get فاعلات.

بحر رمل مثمن مقصور is therefore, twice

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلات.

Example :—

ع خیز تا بر کلک آں نقاش جاں افشاں کنیم

خے زتابر کل کہ آں نق قاش جا اف شاکینم

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلات

Scan the following verses :—

گفتم اے سلطان خوباں رحم کن بر ایں غریب
گفت در دنبال دل گم رہ کند مسکیں غریب
گفتمش بگذر زمانے گفت معذورم بدار
خانہ پرورده چہ تاب آرد غم چندیں غریب
آنکہ در زنجیر زلفت جان چندیں آشناست
خوش فتاد آں خال مشکیں بررخ رنگیں غریب
باز گفتم ماه من آں عارض گلگوں مپوش
ورنہ خواہی ساخت مارا خستہ و مسکیں غریب

بحر رمل مسدس مقصور

فاعلاتن فاعلاتن فاعلات

Example :—

مازگریہ غرق در خوں گشتہ ایم

مازگریہ۔ غرق درخوں۔ گشتہ ایم | فاعلاتن ۔ فاعلاتن ۔ فاعلات

Scan the following verses :—

درد مارا نیست درماں الغیاث   ہجر مارا نیست پایاں الغیاث
دین و دل بر دند و قصد جاں کنند   الغیاث از جور خوباں الغیاث
خون ما خوردند ایں کافر دلاں   اے مسلماناں چہ درماں الغیاث
داد مسکیناں بدہ اے روز وصل   از شب یلدائے ہجراں الغیاث

Similarly بحر ہزج مسدس مقصور : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیل .

Example :—

شما را ما ز رنج و غم رہا ندیم

شمارا ما۔ ز رنج و غم۔ رہا ندیم   مفاعیلن ۔ مفاعیلن ۔ مفاعیل

Scan the following verses :—

غمش تا در دلم ما وا گرفته است   سرم چون زلف او سودا گرفته است
لب چون آتشش آب حیات است   ازان آب آتشی در ما گرفته است

چو ماه سایهٔ الطاف او نیم   چرا آن سایه از ما وا گرفته است
نسیم صبح عنبر بوست امروز   مگر یارم ره صحرا گرفته است

2. حذف

In this case the whole of the final سببِ خفیف is dropped. Thus فعولن becomes فعو ; فاعلاتن becomes فاعلا ; and مفاعیلن becomes مفاعی . The word فعل is substituted for the fragment 'فعو' as both are of equal scansion. Similarly we write فاعلن for فاعلا and فعولن for مفاعی .

بحر متقارب مثمن محذوف

فعولن فعولن فعولن فعل twice

Example :—

بهار طرب دیدِ دلبر بوَد

بهار . طرب دی . د دلبر . بود   فعولن . فعولن . فعولن . فعَل

Scan the following verses :—

کمال است در نفس انسان سخن   تو خود را بگفتار ناقص مکن

اگر ژاله هر قطره در شدی   چو خر مهره بازار ازو پر شدی

کسی را که عادت بود راستی   خطائی رود در گذارند ازو
وگر نامور شد بنا راستی   دگر راست باور ندارند ازو

بحر رمل مثمن محذوف twice فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

Example :—

ای همه شکل تو مطبوع و همه جای تو خوش

فاعلاتن . فاعلاتن . فاعلاتن . فاعلن
ای همه شک . لی تو مط بو . ع همه جا . ای تو خوش

Scan the following verses :—

اے شہنشاہ جواں شیران جنگ آور نگر — در نگر — عالمے دیگر نگر
بادشاہی کن کہ دوران جہاں بر کام تست — رام تست — شاہ ادوار نام تست
در محامد خویش را ہمنام پیغمبر نگر — در دگر — عالمے دیگر نگر
آخر ایں ایراں کہ بودہ جائے جم پا تخت کے — اہل وے — غرق غفلت تا بکے
با غبانا باغ را بے شاخ و برگ و بر نگر — در نگر — عالمے دیگر نگر
اے سپہدار رشید اے روح بخش زندہ دم — دمبدم — در ترقی زن قدم
نام خود را تا جہاں باقی ست در دفتر نگر — در نگر — عالمے دیگر نگر

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن twice بحر رمل مسدس محذوف .

Example :—

ما نمے خواہیم ننگ و نام را

مانمے خا - ہیم ننگو - نام را
فا علا تن - فا علا تن - فا علن

Scan the following verses :—

ساقیا بر خیز و در دہ جام را — خاک بر سر کن غم ایام را
دود آہ سینۂ سوزان من — سوخت ایں افسردگان خام را
ننگرد دیگر بسرو اندر چمن — ہر کہ دید آں سرو سیم اندام را
صبر کن حافظ بسختی روز و شب — عاقبت روزے بیابی کام را

مفاعیلن مفاعیلن فعولن twice : بحر ہزج مسدس محذوف

Example :—

رہانیدی مرا از شر ہستی

رہانیدی - مرا از شر - رِہستی
مفاعیلن - مفاعیلن - فعولن

Scan the following verses :—

دل من در ہوائے روئے فرخ — بود آشفتہ ہمچوں موئے فرخ
سیاہ نیک بخت است آنکہ دائم — بود ہمراز و ہمزانوے فرخ
بدہ ساقی شراب ارغوانی — بیاد نرگس جادوے فرخ
دو تا شد قامتم ہمچوں کمانے — زغم پیوستہ چوں ابروے فرخ

---

3. قبض

In this case the quiescent letter of سبب خفیف which is added to an initial وتد مجموع is dropped. Take the case of مفاعیلن .

The سبب خفیف—عی is added to the initial 'watad-i-majmu' مفا. By abstracting the quiescent letter ی of عی, the foot مفاعیلن is reduced to مفاعلن. This imperfect foot مفاعلن is called مقبوض.

Similarly فعول is the 'مقبوض form' of the original foot فعولن.

مفاعلن مفاعلن مفاعلن مفاعلن twice : بحر هزج مثمن مقبوض

Example:—

بنفشه رسته از زمین بطرف جوئبارها

بنف شرس - تاز زمی-بطر فجو-ئبارها | مفاعلن- مفاعلن- مفاعلن- مفاعلن

Scan the following verses:—

نسیم خلد میوزد مگر ز جوئبارها
که بوئے مشک میدهد هوائے مرغزارها
فراز خاک و خشتها دمیده سبزه کشتها
چه کشتها بهشتها نه ده نه صد هزارها

بنفشه رسته از زمین بطرف جوئبارها
ویا گسسته حورعین ز زلف خویش تارها
ز سنگ اگر ندیدهٔ چسان جهد شرارها
به برگهائے لاله بین میان لاله زارها
که چون شراره میجهد ز سنگ کوهسارها

---

4. طے

When there occur together two سبب خفیف at the beginning of a foot, the quiescent letter of the second سبب خفیف is sometimes dropped. This is called طے, and the foot thus formed is termed مطوی.

In the foot مستفعلن there occur consecutively two 'sabab-i-khafif' مس and تف at the beginning. When ف is dropped, the the foot is reduced to مستعلن which is equal to مفتعلن in scansion.

So بحر رجز مثمن مطوی is twice مفتعلن مفتعلن مفتعلن مفتعلن

Example :—

روز و شب از فرقت او پیشهٔ من نوحه گری

روز و شب از - فرقت او - پیشهٔ من - نوحه گری

مفتعلن - مفتعلن - مفتعلن - مفتعلن

And بحر رجز مسدس مطوی is twice مفتعلن مفتعلن مفتعلن

Example :—

اے صنم از عشق تو بیمار شدم

اے صنم از - عشق تو بی - مار شدم مفتعلن - مفتعلن - مفتعلن

5. خبن

In this case the quiescent letter of an initial سبب خفیف is abstracted. So the imperfect form "مخبون" from the foot مستفعلن is متفعلن and from the foot فاعلاتن is فَعلاتن .

بحر رمل مثمن مخبون : twice فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن

Example :—

بجز این حیله ندانم که ز عشقت بگریزم

بجز این حی - له ندانم - که ز عشقت - بگریزم

فعلاتن - فعلاتن - فعلاتن - فعلاتن

Besides these forms that have been illustrated above, there are some others that deserve consideration. They are given below, with necessary particulars, in the following table :—

Catalexis.	Action.	Name of the altered foot.
6. ثلم	It only occurs in the foot فعولن . The initial movent letter of the وتدِ مجموع is dropped. فعولن becomes عولن which is of equal scansion to فعلن .	اثلم

Catalexis.	Action.	Name of the altered foot.
7. خرم	This occurs in the foot مفاعیلن and drops the initial movent letter of the وتدِ مجموع, مفاعیلن, thus, becomes فاعیلن which in scansion is the same as مفعولن.	اخرم
8. کف	It drops the quiescent letter of the final سببِ خفیف of a seven-lettered foot. So it occurs in the feet فاعلاتن and مفاعیلن, which are respectively reduced to فاعلاتّ and مفاعیلّ, each with a حرکت on the final letter. It can, therefore, never occur in the last foot of the hemistich.	مکفوف
9. خرب	This is a combination of خرم and کف. The foot مفاعیلن, becomes فاعیلّ or مفعولّ with a حرکت on the terminal letter.	اخرب
10. شتر	It is a combination of خرم and قبض, and affects the foot مفاعیلن, which is reduced to مفاعلن.	اشتر

Catalexis	Action.	Name of the altered foot.
11. قطع	It drops the quiescent letter of a final وتد مجموع, and makes the preceding movent letter quiescent. Thus فاعلن is reduced to فاعل, and مستفعلن to مستفعل.	مقطوع
12. اذاله	It introduces an 'alif' before the quiescent letter of the final وتد مجموع of a foot. Thus فاعلن is changed into فاعلان and مستفعلن into مستفعلان. It generally occurs in the last foot of the hemistich.	مذال
13. تسبيغ	It inserts an 'alif' between the letters of the final سبب خفيف of a foot. Thus فعولن becomes فعولان, and مستفعلن becomes مستفعلان. This, too, occurs in the last foot of the hemistich.	مسبّغ
14. جب	It only occurs in the foot مفاعيلن, and drops both of its سبب خفيف, reducing مفاعيلن to مفا which in scansion is the same as فعو. It occurs in the last foot of the hemistich.	مجبوب

Catalexis	Action.	Name of the altered foot.
15. شکل	It only affects the foot فاعلاتن and is a combination of خبن and کف. The word فاعلاتن is thus, changed into فعلات. This occurs in the first foot of the hemistich.	مشکول

Note:—There are some other variations of 'Catalexis' but they are of a minor nature. They are therefore not illustrated at this stage, lest they should confuse the beginner.

Each metre is of several catalectic varieties, which, if all be counted up, are sure to exceed even scores.

Below as a specimen, are given some of the main varieties of بحر هزج. The student is advised to read them carefully, as it is mainly the careful and intellectual reading of the scanned verses over and over again that teaches one how to scan.

Important Variations of بحر ہزج

1. بحر ہزج مثمن سالم : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

Example : مرا چشمے است خون افشاں ز چشمِ آں کماں ابرو

مرا چشمے - تخو افشا - ز خشمِ آں - کماں ابرو | مفا عیلن - مفاعیلن - مفا عیلن - مفا عیلن

2. بحر ہزج مثمن مسبغ : مفا عیلن مفا عیلن مفا عیلن مفا عیلاں

Example : چہ غم دیوار اُمت را کہ دارد چوں تو پشتیباں

چہ غم دیوا - رِ اُمت را - کہ دارد چو - تو پشتیباں | مفا عیلن - مفا عیلن - مفا عیلن - مفا عیلاں

3. بحر ہزج مثمن مقبوض : مفا علن مفا علن مفا علن مفا علن

Example : دلم بروں شد از غمت ز دل بروں نشد

دلم بروں - شد ز غمت - غمت ز دل - برونشد | مفا علن - مفا علن - مفا علن - مفا علن

4. بحر ہزج مثمن مقبوض مسبغ : مفا علن مفا علن مفا علن مفا علاں

Example : پری ندارد اے صنم بروشنی چنیں جبیں

پری ندا - ردے صنم - بروشنی - چنیں جبیں | مفا علن - مفا علن - مفا علن - مفا علاں

5. بحر ہزج مثمن اخرب : مفعولُ مفا عیلن مفعولُ مفا عیلن

Example : دل باز بجوش آمد جانانِ که مے آید

دل باز - بجوش آمد - جانانِ - که مے آید | مفعولٌ - مفاعیلن - مفعولٌ - مفاعیلن

6. بحر هزج مثمن اخرب مکفوف مقصور | مفعولٌ مفاعیلٌ مفاعیلٌ

Example : تا چند مرا در غمِ او پند تواں گفت

تا چند - مرا درغ - مِ او پند - تواں گفت | مفعولٌ - مفاعیلٌ - مفاعیلٌ - مفاعیل

صدر *i.e.*, the first foot is اخرب ; حشو *i.e.*, the second and the third are مکفوف ; and عروض *i.e.*, the fourth foot of the verse is مقصور .

7. بحر هزج مثمن اخرب مکفوف محذوف : مفعولٌ مفاعیلٌ مفاعیلٌ فعولن

Example : صد سال به امید سلامے و پیامے—چوں معتکفاں بردر بامِ تو تواں بود

صد سال - به امید - سلامے و - پیامے | مفعولٌ - مفاعیلٌ - مفاعیلٌ - فعولن

Here عروض *i.e.*, the fourth foot is محذوف . The eighth foot of the verse تواں بود is مقصور and it is permissible.

8. بحرهزج مثمن مکفوف مقصور : مفاعیلٌ مفاعیلٌ مفاعیلٌ مفاعیلٌ

Example : زهے حسن و زهے روے و زهے سوز و زهے ناز

زهے حسن و - زهے روئے و - زهے سوز و - زهے ناز | مفاعیل - مفاعیل - مفاعیل - مفاعیل

The صدر and حشو are مکفوف, and the عروض is مقصور.

9\. بحر ہزج مثمن مکفوف محذوف : مفا عیلُ مفا عیلُ مفا عیلُ فعو لن

Example : بہار آمد و مصقول و بر افگندہ حوالی

بہا ر آ م - د مصقو ل - بر افگندہ - حو الی | مفا عیلُ - مفا عیلُ - مفا عیلُ - فعو لن

The صدر and حشو are مکفوف, and the عروض is محذوف.

10\. بحر ہزج مثمن اشتر : فا علن مفا علن فا علن مفا عیلن

Example : سرِ و من دمے بنشیں خانہ را گلستاں کن

سر و من - دمے بنشیں - خانہ را - گلستاں کن | فا علن - مفا عیلن - فا علن - مفا عیلن

11\. بحر ہزج مسدس مقصور : مفا عیلن مفا عیلن مفا عیل

Example : فروغ روئے او چوں نور خورشید

فروغ رو - ئ او چو تو - ر خر شید | مفا عیلن - مفا عیلن - مفا عیل

12\. بحر ہزج مسدس محذوف : مفا عیلن مفا عیلن فعو لن

Example : نسیم زلف از چوں بوئے عنبر

نسیمِ زل - فِ او چو بو - ءِ عنبر | مفا عیلن - مفا علین - فعو لن

13. بحر هزج مسدس مکفوف مقصور : مفاعیلُ مفاعیلُ مفاعیل

Example : نگر تا غم هجر انت چه کرده است

نگر تا غ - م هجر انت - چه کر د است | مفاعیلُ - مفاعیلُ - مفاعیل

14. بحر هزج مسدس مکفوف محذوف : مفاعیلُ مفاعیلُ فعولن

Example : جز آزار دلم کار نداری

جز آزار - دلم کار - نداری | مفاعیل مفاعیل فعولن

15. بحر هزج مسدس اخرب مکفوف مقصور | مفعولُ مفاعیلُ مفاعیل

Example : دلدار من آن ترک پریزاد

دلدارِ - من آن ترکِ - پریزاد | مفعولُ مفاعیلُ مفاعیل

16. بحر هزج مربع سالم : مفاعیلن مفاعیلن

Example : ترا گرچه نه کس دیده || ولے دنیا پسندیده

ترا گرچه - نکس دیده || ولے دنیا - پسندیده | مفاعلن - مفاعیلن || مفاعیلن - مفاعیلن

17. بحر هزج مربع مقصور : مفاعیلن مفاعیل

Example : بمانند ستم غریواں || من از بیدادِ هجراں

بمانند ستم - غریواں || من از بیدا - دِ هجراں | مفا عیلن مفا عیل || مفا عیلن مفا عیل

18\. بحر هزج مربع مکفوف : مفعولُ مفا عیلن

Example : اکنوں که چنیں زارم || بر من نکنی رحمت

اکنوں که - چنیں زارم || برمن نه - کنی رحمت | مفعولُ مفا عیلن || مفعولُ مفا عیلن

19\. بحر هزج مربع مکفوف مقصور : مفا عیل مفا عیل

Example : بد ستاں دلِ من برد || یکے ترک پریزاد

بد ستاں د - ل من برد || یکے ترک - پریزاد | مفا عیلُ مفا عیل || مفا عیلُ مفا عیل

20\. بحر هزج مربع اخرب محذوف : مفعول فعولن

Example : اے یار گرامی || آخر تو کجائی

اے یارِ - گرامی || آخر تو - کجائی | مفعولُ فعولن || مفعولُ فعولن

Note :—'مربعات' though as interesting as 'مسدسات' and 'مثمنات' are rarely used nowadays.

EXERCISES FOR SCANSION

Scan the following lines and give the names of the metres thereof :—

1.

طلب کردم ز دانایان یکے پند
مرا گفتند با نادان مپیوند

اگر بیمے نداری بحر صحرا است
وگر ترسی بهر موجش نهنگ است

کربلا را دید عرش کبریا
عرش را تر دید از خونِ خدا

جهان اے برادر نماند بکس
دل اندر جهان آفرین بند و بس

برو شادی کن اے یار دل افروز
غم فردا نشاید خوردن امروز

دینِ عابدین زیب مسجد و جاه
بندهٔ امیر نیکخواه شاه
ملک را شرف خلق را پناه
هم ملک لقا هم ملک سرشت

خرے را ابلہے تعلیم میداد
برو بر صرف کردے سعی دائم
حکیمے گفتش اے نادان چه کوشی
درین سودا بترس از لوم لائم
بیاموزد بهائم از تو گفتار
تو خاموشی بیاموز از بهائم

2.

مکن رحم بر مرد بسیار خوار
که بسیار خوار است بسیار خوار

چه غم دیوار امت را که دارد چون تو پشتیبان
چه باک از موج بحر آن را که باشد نوح کشتیبان

سگے را لقمهٔ هرگز فراموش
نگردد گر زنی صد مرتبش سنگ
وگر عمرے نوازی سفلهٔ را
بکمتر چیزے آید با تو در جنگ

بر بنده مگیر خشم بسیار
جورش مکن و دلش میازار
او را تو به ده درم خریدی
آخر نه به قدرت آفریدی

دشمن فرقهٔ احرار منم   قاتل زمرهٔ احرار منم
با همه خلق عداوت دارم   دشمنی با همه ملت دارم

یار کے مراست رند و بذله گو   شوخ و دلربا خوب و خوش سرشت
طره اش عبیر پیکرش حریر   عارضش بهار ـ طلعتش بهشت

3.

ما ز یاراں چشم یاری داشتیم   خود غلط بود آنچه ما پنداشتیم

چو دخلت نیست خرج آهسته ترکن   که میگویند ملاحاں سرودے
بکوهستاں اگر باراں نبارد   بسالے دجله گردد خشک رودے

تو گوئی که یزداں بهشت بریں را   نهاد است در دامن کوهسارے
که تا رحمتش آدمی زادگاں را   رها سازد از محنت انتظارے

اے دلبر آزاده خو   تا کے عتاب و جنگِ تو   (رجز مربع سالم)

محشرے بینم عیاں در هفت کشور آسماں   آسماں   شرمے آخر آسماں
شام عاشور است ایں یا صبح محشر آسماں   آسماں   شرمے آخر آسماں
آفتابے شد زِ کدورت تیره اختر آسماں   آسماں   شرمے آخر آسماں
با چنیں دوراں نکردی کاش دیگر آسماں   آسماں   شرمے آخر آسماں

4.

بزرگی بایدت بخشندگی کن   که دانه تا نیفشانی نروید

چندے زبیداد ـ فرسوده گشتیم   با خاک وبا خون ـ آلوده گشتیم
زیر پے خصم ـ فرسوده گشتیم   و امروز دیگر ـ آسوده گشتیم
از ظلم ظالم ـ و ز کید بد خواه   الحمد لله ـ الحمد لله

چوں که خدا دید ـ جور شباں را   از جا بر انگیخت ـ ستار خاں را
بدِ ستم ساخت ـ آں مرزباں را   تا کرد رنگیں ـ تیغ و سناں را
از خون دشمن ـ و ز مغز بد خواه   الحمد لله ـ الحمد لله

اقبال شد یار ـ با بختیاری   گیلانیاں را ـ حق کرد یاری
جیش عدو شد ـ یکسر فراری   در کنج غم گشت ـ دشمن حصاری
شد کار ملت ـ بر طرز دلخواه   الحمد لله ـ الحمد لله

5.

هر آن طفل کو جور آموزگار   نه بیند جفا بیند از کردگار

مر مرا از جان و دل چیزی گرامی تر نبود
دل بدادم روز وصلت جان دهم روز فراق

در قمار عشق از من آن پسر   برده عقل و دین و جسم و جان و سر

تا مرا گوئی که از من باش دور   گر دور باشم از تو چون باشم صبور

گرت چشم خدا بینی به بخشد   نه بینی هیچ کس عاجز تر از خویش

آنچه جان عاشقان از دست هجرت میکشد
کس ندیده در جهان جز کشتگان کربلا
بزم عیش و موسم شادی و هنگام طرب
پنجروز ایام عشرت را غنیمت دان دلا

شنیدم گوسفندی را بزرگی   رهانید از دهان و دست گرگی
شبانگاه کارد بر حلقش بمالید   روان گوسفند از وی بنالید
که از چنگال گرگم در ربودی   چو دیدم عاقبت خود گرگ بودی

CHAPTER IV

COMPOUND METRES

Compound metres which are commonly used by the Persians are, as previously mentioned:

1 سریع, 2 جدید, 3 قریب, 4 منسرح, 5 خفیف, 6 مضارع, 7 مقتضب, 8 مجتث, and 9 مشاکل.

The following hemistich, if fully grasped, will show the student how to adjust the feet to form compound metres.

خاتم بمن ده اے پدر هم یکبار

This hemistich is compounded of the following parts :—

9	8	7	6	5	4	3	2	1
بار	یک	هم	پدر	اے	ده	بمن	تم	خا

1. بحر سریع : مستفعلن مستفعلن مفعولات

It is formed by putting together all the component parts of the 'specimen-hemistich' in the order shown in the hemistich itself.

خا تم بمن ده اے پدر هم یک با

مس تف علن مس تف علن مف عو لات

2. بحر جدید : فاعلاتن فاعلاتن مس تفع لن

It is formed by putting the parts together beginning with تم— the second element.

تم بمن ده اے پدر هم یک بار خا

فا علا تن فا علا تن مس تفع لن

3. مفاعیلن مفاعیلن فاع لاتن : بحر قریب

It is formed by putting the parts together beginning with بمن—the third element.

بمن ده اے پدر ہم یک بار خا تم
مفا عی لن مفا عی لن فاع لا تن

4. مستفعلن مفعولات مستفعلن : بحر منسرح

It begins with ده—the fourth part.

ده اے پدر ہم یک بار خا تم بمن
مس تف علن مف عو لات مس تف علن

5. فاعلاتن مس تفع لن فاعلاتن : بحر خفیف

It begins with اے—the fifth part.

اے پدر ہم یک بار خا تم بمن ده
فا علا تن مس تفع لن فا علا تن

6. مفاعیلن فا لا ع تن مفاعیلن : بحر مضارع

It begins with پدر—the sixth part.

پدر ہم یک بار خا تم بمن ده اے
مفا عی لن فاع لا تن مفا عی لن

7. مفعولات مستفعلن مستفعلن : بحر مقتضب

It begins with ہم—the seventh part.

ہم یک بار خا تم بمن ده اے پدر
مف عو لات مس تف علن مس تف علن

8. مستفعلن فاعلاتن فاعلاتن : بحر مجتث

It begins with یک—the eighth part.

یک بار خا تم بمن ده اے پدر ہم
مس تفع لن فا علا تن فا علا تن

9. فاع لاتن مفاعیلن مفاعیلن : بحر مشاکل

It begins with بار—the last part.

بار خا تم بمن ده اے پدر ہم یک
فاع لا تن مفا عی لن مفا عی لن

These compound metres are generally used in their catalectic forms. A few important catalectic variations in connection with the metres are given below to let the student catch the nature of their scansion.

1. بحر سریع: It is generally affected by the catalexis طے.

Example :—

جز تو کسے نیست مرا دستگیر

جز تو کسے۔نیست مرا۔دستگیر | مفتعلن ۔ مفتعلن ۔ فاعلان

The catalectic metre is سریع مطوی موقوف.

Note :—وقف is a form of 'catalexis' which drops the حرکت of the final movent letter of a terminal وتد مفروق. The مفعولات is reduced to مفعولات.

Examples :—

چوں نزنم دست بفتراکِ تو

چوں نزنم۔دست بفت۔راکِ تو | مفتعلن ۔ مفتعلن ۔ فاعلن

The catalectic metre is سریع مطوی مکشوف.

Note :—کشف drops the final letter of a final وتد مفروق. It reduces, thus مفعولات to مفعولا.

2. بحر جدید: It is generally affected by the catalexis خبن.

Example :—

نبود چوں قد سروت صنوبرے

بنود چو۔قد سروت۔صنوبرے | فعلاتن ۔ فعلاتن ۔ مفاعلن

The catalectic metre is جدید مخبون.

3. بحر قریب: affected by the catalexis کف.

Example :—

فغاں زاں سرِ زلفینِ تابدار

فغاں زانس۔ر زلفین ۔ تابدار | مفاعیلُ ۔ مفاعیلُ ۔ فاعلان

The catalectic metre is قریب مکفوف مقصور.

4. بحر منسرح: generally affected by the catalexis طے.

Example :—

شاہ جہاں باد تا زمانہ بود

شاہ جہاں۔ باد تاز ۔ مانہ بود | مفتعلن ۔ فاعلات ۔ مفتعلن

The catalectic metre is منسرح مسدس مطوی.

Note :—This metre is used as an octametre, too.

Example :—

آنکہ دلم صیدِ اوست میر شکار من است

آنکہ دلم ۔ صید اوس ۔ میر شکا ۔ رے من است

مفتعلن ۔ فاعلات ۔ مفتعلن ۔ فاعلات

The catalectic metre is منسرح مثمن مطوی موقوف .

5. بحر خفیف : generally affected by خبن .

Example :—

تن تو درد مند بود و دل من   صنما رنج بر که بیشتر آمد

تنِ تو در-د مند بو-د دلِ من
صنما رن-جبر کبی- شتر آمد
} فعلاتن - مفاعلن - فعلاتن

The catalectic metre is خفیف مسدس مخبون .

Note :—This, too, is used as an octametre.

Example :—

منم آنکس که تا بفرق همیسوزم از قدم
زغم عشق آں صنم که نه بینی چند دگر
آنکس - کتا بفر - ق همے سو - زمز قدم
زغم عش - قِ آصنم- که نه بینی-چند دگر
فعلاتن - مفاعلن - فعلاتن - مفاعلن

This catalectic metre is خفیف مثمن مخبون .

6. بحر مضارع : generally affected by کف .

Example :—

دلت مگسل از نگار و دهن مگسل از شراب
دلت مگس - لز نگار و - دهن مگس - لز شراب

مفاعیلُ - فاعلاتُ - مفاعیلُ - فاعلات

The catalectic metre is مضارع مثمن مکفوف مقصور .

بماندم ز عاشقیت چنیں زار   کنوں بر من اے نگار به بخشا
(مفاعیلُ فاعلات مفاعیل)

This catalectic metre is مضارع مسدس مکفوف مقصور .

چه کردم بتا بگوئی   که بر من چنیں بکینی
چه کردم‌ب - تا بگوئی (مفاعیلُ فاعلاتن)
که بر منچ - نیں بکینی (مفاعیلُ فاعلاتن)

Here, the catalectic metre is مضارع مربع مکفوف .

نه بینی که عشق یار   بمن دست بر کشاد
(مفاعیلُ فاعلات)

The metre is مضارع مربع مکفوف مقصور .

7. بحر مقتضب : affected by طے, though rarely used in Persian.

Example :—

بالبت چه مے طلبم بادہ نزد جاں چه بود

بالبتي ۔ مطلبم ۔ باد نزد ۔ جا چه بود

فاعلات ۔ مفتعلن ۔ فاعلات ۔ مفتعلن

The catalectic metre is مقتضب مثمن مطوی .

8. بحر مجتث : generally affected by خبن .

Example :—

اگرچه حیله فروشی وگرچه چرب زبانی سپاس دار خدائم که تو بجماه مرائی

اگر چهی ۔ لفروشی ۔ و گر چچر ۔ بزباني

سپاس دا ۔ رخدائم ۔ کتو بجم ۔ لمرائي

مفاعلن ۔ فعلاتن ۔ مفاعلن ۔ فعلاتن

The catalectic metre is مجتث مثمن مخبون .

دلم به بردهٔ اے یار بے بہا

دلم به بر-دلي اے یا ۔ رِبے بہا | مفاعلن ۔ فعلاتن ۔ مفاعلن

This is بحر مجتث مسدس مخبون .

9. بحر مشاکل : generally affected by the catalexis کف .

Example :—

یار غم شدہ ام در شب دیجور

یار غمش-دام درش-بدے جور | فاعلات ۔ مفاعیل ۔ مفاعیل

The catalectic metre is مشاکل مکفوف مقصور .

THE END

تم رکتابی بعون ربی فالحمد لله علی ذالک حمداً کثیراً

اللّٰهمّ متع الطالبین بمطالبها